

SZENTI TIBOR

BETYÁRTÖRTÉNETEK

**BUDAPEST
1999**

Ajánlás:

KATONA IMRE folkloristának

Szenti Tibor

BETYÁRTÖRTÉNETEK

Mondák és dalok
(Betyárvilág a Dél-Alföldön
III. rész)

MÁYER NYOMDA & KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST
1999

Lektorálta és szerkesztette:

Katona Imre

A borítólapot rajzolta és tervezte:

Zoltai Attila

A fotódokumentációt gyűjtötte,
a képszerkesztést végezte:

Szenti Tibor

© Szenti Tibor

ISBN .....

Megjelent: 6,4/A5 ív terjedelemben,
600 példányban

Készült: MÁYER NYOMDA & KÖNYVKIADÓ
Budapest, Vajda Péter u. 12.

TARTALOMJEGYZÉK

Katona Imre:	
Szenti Tibor: Betyártörténetek	9
Szenti Tibor: Bevezető gondolatok a betyárvilágról és a betyárfolklorról	11
Általános betyártörténetek	61
A történetmondók	61
Védekezés a betyárok ellen	61
Lovak elpusztítási módja	61
A betyárrejtekek	62
A három akasztott	62
Borotvás Dániel halála	64
A futóbetyár ne igyon!	64
A lelkiismeret	65
Díszkíséret	66
Lólopások	66
Daré Zsófi	67
Póka kapitány a rablók között	68
A gazda túljárt a komisszáros eszén	69
Rózsa Sándor	70
A szabadesapat fölmozgatása	70
Sándor vonatot rabol	70
A zsandárok megtévesztése	71
A Fehér zsandár	71
Rózsa Sándor megvámolja az ökrök árát	72
Mózes zsandár megleckéztetése	72
Rózsa Sándor a Fekete Sasban	73
Rózsa Sándort megszorogatják egy szélmalomban	73
Rózsa Sándor visszafordítja a pandúrokat	75

Rózsa Sándor megugrik a szegvári megyebörtönből	75
Sándor szóval fenyít	76
A kisszűr	76
A kamat megvan, de a tőke még hiányzik	77
Beretvás komisszár lelövése	77
Az ügyes kisgulyás	78
Rózsa Sándor ajándéka	79
Rózsa Sándor figyelmeztet	79
Sándor nádat kúpol	80
Elfogási kísérlet	80
Sándor védelembe vesz	82
Szabó Miska és Szabó Palkó	83
A lopott jószág	83
Vért véért!	83
A megtorlás	84
Kár a szóért	85
Ijesztgetés a Fehér zsandárral	85
Zaka Mihály nem hagyja magát	87
Az éjszakai vacsora	88
A betyárvacsora	88
Menedék a szoknya alatt	89
A betyárság kezdete	90
Agyonütik a Tárkány Szűcsék kutyáját	90
Harc a lóért	90
Az elvert perzekútorok	91
Az „útravaló”	92
Önakaasztásra kényszerítés	92
Szabóék vendégei és a hálólhelyük	92
A vásározók kirablása	93
Papp Samu éneke	93

Elek Jakab és a Szabó-testvérek	97
Szépe Jóskát agyonlövik	98
Kenézné vallatása	98
Menekülés	98
Dal a Szabókról	99
A betyárló próbatétele	100
A vásárhelyi alagút	101
A béres megrablása	101
Az iparos-karaván kirablása	102
A szomorú vendéglátás	104
Közös ebéd a cselédekkel	105
Erős volt a paprika	106
Török Bálint leckét kap	106
Betyársors	107
A Szabó-gyerekek halála	107
Farkas Jancsi	112
Adatok Farkas Jancsiról	112
Farkas Jancsi kinézete	113
A betyártalizmán	113
Farkas Jancsi huncutsága	113
Gubás vállalása	114
Farkas Jancsi ítélete	114
Farkas Jancsi fölpofozása	115
Az orosházi káplár meggyilkolása	116
A sámsoni disznólopás	117
A gádorosi disznórablás	117
Bankrablás	118
Móringlopás	118
Farkas Jancsi fohászkodik	119
Önbíráskodás és disznóhízalás	119
Farkas Jancsi kizavarta az örökösöket	120

A megkerült lovak	120
...Embert barátjáról...	121
Kis, és névtelen betyárok	123
A becsapott futóbetyárok	123
Sándor cigány csúfos vége	123
Babály Gyurka halála	124
A kapzsiság próbája	125
A rab betyárok	125
Bujdosók	126
Véres leszámolás	126
Jacsó lóajándéka Vécsey plébánosnak	127
Falásások	128
Zsarkóné megveri a betyárokat	130
Az öreg Maczelka leckéztet	130
A földbérlő és a magyar bika	132
Bogár Imre akasztása	133
Patkó Bandi dala	133
A nemes betyár	134
Menekülés a csárdából	134
Rücskös Aracsi földadja társait	135
Éjszakai disznólopás	136
Lázáréktól lovat lopnak	136
Tatár szomszéd eltűnése	137
Borra várva	138
A késve érkezett kegyelem	138
Mementó	139
Képmagyarázat	141
Irodalom	143
Adatközlők	150
Tájszavak magyarázata	152
Mutatók	160

Személynevek	161
Helynevek	168
Tárgymutató	173

Szenti Tibor: Betyártörténetek

A több könyves vásárhelyi szerző száznál is több monda és dal tükrében mutatja be a betyárvilág emlékét; gazdag és hiteles anyagot vonultat föl. Külön szerencse, hogy a prózai mondahagyomány a gazdagabb, éppen e műfajból van ugyanis kevesebb.

Végleg leszámol a reformkortól szinte napjainkig tartó népköltészeti, ponyvai és irodalmi betyárromantikával: az eszményített betyárhősöket levéltári és szóbeli források alapján a maguk valóságában mutatja be.

A szakirodalom ismeretében elfogadja ugyan a népi úrellenesség és a szabadságvágy betyárdalokban és betyármondákban való jelentkezését, de arra is rámutat, hogy a kétségtelen betyárheroizmus ellenére, mindez elszakadt a valóságtól. Tér, idő és személyek, népi „maffia” eleve bukásra volt ítélve, mert üközött a polgári Magyarország, benne a polgárosodó parasztság érdekeivel; **Ráday** szegedi vésztörvényszékével párhuzamosan, a nép is fokozatosan fordult szembe a betyárokkal.

Az általános tendencián belül is külön hely illeti meg a vásárhelyi Puszta betyárjait: itt volt talán az egész magyar betyárvilág legnagyobb bölcsője, mely olyan alakokat „nevelt”, mint pl. a Szabó-testvérek, és egész rokonságuk. Míg a Rózsa Sándorról szóló betyárköltészet csupa elvonatkoztatás, vele szemben a vásárhelyi Szabók hús-vér emberek, és az egész helyi betyárfolkloron belül külön népköltészeti hagyományuk van, amely azonban országosan már csak kevésbé tudott elterjedni.

Szenti Tibor azt a 24. órát ragadta meg, amelyet legjobban talán a — *Deres már a határ, búsul a vén betyár...* kezdetű, bánatos hangulatú hallgatónóta jellemez. Eddig sem sajnáltuk, ha búcsút mondhattunk a fegyvereknek, ne sajnáljuk hát a betyárvilág elmúlását

se! *De hol volt, hol nem volt...* kezdettel azért mesélhetünk róla,
hiszen más népek is hasonlóképpen vannak vele.

Budapest, 1999 augusztusa
Katona Imre

Bevezető gondolatok a betyárvilágról és a betyárfolklórról

A vásárhelyi gazda-adatközlőink igen fogékonyak voltak a betyártörténetek iránt. Szinte minden lehetőséget megragadtak arra, hogy betyárkodásról szóló adomákat meghallgassanak és elolvassanak. Közülük is kiemelkedett Kérdő Szűcs Ernő, aki az itt közölt betyártörténetek legjavát mondta el¹. Ezeket többnyire a nagyapjától, illetve a környékbeli parasztemberek-től hallotta, tehát másod-, vagy harmadszájból származtak.

A tőle gyűjtött versek java részét énekelni is tudta. A dallamok zömében ismert nóták, dalok, magyar nóták dallamát használta föl. Ugyanazon verset más-más időpontban akár eltérő dallammal is elénekelte. A Papp Samu énekében, a Szabó-testvérekről szóló félnépi, balladás dalon belül az egyes részeknek pedig vagy három, egymástól eltérő dallama is volt — az utolsó két versszak ismert, ha nem is elterjedt dalkincsünk —, ezeknek a betyárverseknek általában nem volt önálló dallama. Azt is föltételezzük, hogy közülük néhányat maga Kérdő Szűcs Ernő írt — vagy ahogy a gazdák maguk fogalmazták: rímbe faragott —, hiszen kiadatlan „könyvet” is szerzett életéről, amelybe nem egy versét bejegyezte. Ebben a kéziratban az előző nemzedékeiktől is találhatók általuk fogalmazott, saját versek.

Az itt közölt dalokat, verseket külön fejezetbe nem emeltük ki, hiszen ezeket a mesélőjük is egyazon történet részének érezte. A vers és a próza között azért nem tettek különbséget, mert számukra csak maga a történet átadása volt a fontos. Így található egy-egy elbeszélésben váltakozva prózai szöveg és vers. Más kérdés, hogy

---

¹ Előre megbeszélte időpontban, a városi ház *tisztaszobájában* fogadott, illően *megsüvegelt* és megvendégelt, majd a szó szoros értelmében tollba mondta szövegeit. (Egyébként hasonló módszerrel gyűjtöttünk a többi adatközlőnél is.) A hallott szöveget lejegyzésük során félhangosan visszamondtuk, hogy a szöveg rögzítése hallható legyen, majd legépelésük után visszavittük nekik elolvasni, hitelesíteni. Nem egy alkalommal javításokat tettek.

adatközlőink jobban vonzódtak a rímekhez mint a prózához, és ahol csak lehetett, versben „meséltek”.

Az itt közreadott történetek jelentős része „igaz, megtörtént eseményeket” beszélt el. A folklór szempontjából külön helyet foglalnak el. A legtöbb szájhagyomány útján terjedt. Kisebb részük alig változott. Ezek a család valamelyik ősével történtek meg, és a leszármazók a család osztódása után is változatlanul vitték magukkal. Ennek oka a *patriarkális tisztelet* volt. Amit a nagy tekintélyű ős elmondott, azt igyekeztek pontosan megőrizni. Tiszteletlenségnek tartották szavait kiforgatni, abból valamit is elhagyni, vagy ahhoz hozzátenni. Jól példázza ezt *A három akasztott* adomája, melyet két távoli rokon szinte szóról szóra azonos módon beszélt el. *A lelkiismeret*-ben emlegetett Palásty nevű algyői uradalmi kormányzó (máshol intéző) tragikus sorsa is megtörtént esemény volt², de ebben már érzékelhető a történelmi pontatlanság, hiszen közvetlenül nem családtaggal történtek meg ezek az események.

A betyártörténetek nagyobb része megindult a folklorizálódás útján, de népmesévé, letisztult legendává már nem válhattak, hiszen a megőrzőket, illetve adatközlőket csupán néhány nemzedék választotta el a történetek hőseitől. Közben a hagyományos társadalom elmúlt, nem voltak kukoricafosztókák, olvasóköri esték, ahol a régi betyárság szóba jöhetett volna. Az a réteg, amelyik még emlékezett, súlyos társadalmi bajokkal, rétegük szétzüllesztésével, megélhetési gondokkal, életformaváltással küzdött, így a betyárvilág iránti érdeklődés megszűnt. Ugyanakkor megindult a levéltári kutatás, amely a megmaradt büntetőpercek, egykori újságcikkek alapján igen

---

² A Szentés Városi Levéltárban megtalált perirat szerint 1851. nov. 28-án esti 8-9 óra között a lakásán agyonlőtték és kirabolták. (A teljes periratot a *Betyárvilág a Dél-Alföldön II.* részében ismertetjük.)

hitelesen tárta föl a betyárvilágot, elúzva belőle a közben ráragadt romantikát.³

Ezen betyártörténetek jelentős részén ugyanakkor jól érzékelhető az egykori szépírók, költők és újságírók által közölt, kiszínezett, eltúlzott romantikus írások hatása, amelyet már Petőfi Sándor ébresztett, majd igen szerencsétlenül járult hozzá Jókai Mór: *A lélekidomár*, ill. Móricz Zsigmond a *Rózsa Sándor* c. regényével, amelyben a rablóból népi, sőt nemzeti hőst faragott. (Igaz, hogy az utóbbi írónk a harmadik, befejező részt nem írta meg, nem tudhatjuk tehát, milyen erkölcsi ítélettel fejezte volna be *legendaregényét*.)

Küllös Imolát idézzük: „*Móricz regényének első része nem is szól másról, mint hogy Rózsa Sándor a szegények szószólója és pártfogója. Áldják is érte mindenütt a nevét.*”⁴ Dobos Ilona fogalmazta: „*A nemzeti elnyomás ellen küzdő betyárt nálunk Rózsa Sándor személyesíti meg, aki részt vett az 1848-as szabadságharcban.*”⁵ Szabó Endre írta: „*Amire Móricz törekedett, az volt, hogy egy hatalmas freskóvá fogja össze azt a kort vagy korszakot, amelyben még a betyár is felmagasztosul.*”⁶

---

³ Szabó F. 1964.

Szenti T. 1979. 125-135.

Szenti T. 1980. (Valóság 7. 89-98.)

Szenti T. 1981. Cs. M. Hírlap. Jan. 6-15. (9 részletben). Stb.

Még a tokiói egyetemről is érkezik egy japán kutató: Minamizuka Shingo professzor, aki jól beszéli a magyar nyelvet, és többek között a Csongrád megyei levéltárakban, főleg Szentesen kutatja a betyárkérdéseket. (Lásd: Vécsey Ágnes: *A japán professzor esete az alföldi betyárral*. Reggeli Délvilág, 1992. febr. 4.)

⁴ Küllös I. 1988. 148.

⁵ Dobos I. 1977. 1:280.

⁶ Szabó E. Cs.M.H. 1971. szept. 12.

A két világháború között ünnepelt, a kommunizmus közel fél évszázada alatt teljesen elhallgattatott vásárhelyi író, Bibó Lajost⁷ idézzük Móricz Zsigmonddal kapcsolatban, aki mikor átvette „[...]a Kelet Népe szerkesztését, s kért, hogy írjak a folyóiratocskába. Majd azzal a tervvel állt elő, hogy ő Rózsa Sándorról regényt akar írni, és ismervén az én néhány elbeszélésemet, betyártörténetemet, arra próbált rábeszélni, hogy rendelkezéseimre bocsátja [a] Rózsa Sándor életére vonatkozó tárgyi adatokat, de írjam én meg a regényt.

Én a kérést azzal hátrítottam el, egész őszintén beszéltem, hogy én Rózsa Sándort nem tartottam sohasem előkelő betyárnak, és én nem rokonszenvezek vele, így nem is hiszem, hogy sikerült regényt tudnék róla írni. Ne felejtjük el ugyanis, hogy a betyárvilágban is igen széles skálájú ranglista volt. Például alulról fölfelé volt a **haramia, az útonálló, a zsvány, a lóköttő, a szegénylegény, a betyár**; és az arisztokrácia: a **futóbetjárók**. Szándékosan hagytam ki a **kapcabetyár** szót, mert én Rózsa Sándort kapcabetyárnak tartottam, a róla való ismereteim alapján.”⁸

A betyárok rangsorolása igen változatos, a legtöbb szerzőnél más, ezért ezzel itt nem is vitatkozunk.⁹ Megjegyezzük viszont, hogy

---

⁷ Semmi köze Bibó Istvánhoz. Gyakran összekeverték őket, és az Aczél-korszakban Bibó Lajos István névrokonának politikai magatartásáért is véten bűnhődött.

⁸ Szentí T. 1999. 70-71.

⁹ Tisza Miksa kötetében a *tolvajok* és *betyárok* osztályozásáról 1868-ban ezeket találjuk: *Rablók*: legaljasabb gonosztevők. *Tolvajok*: főleg jószágot loptak, és átbélyegezték. *Kapcabetyárok*: minden ingóságot elloptak, amit találtak. *Futóbetjárók*: megugrott katonák, kis tolvajok, akik főleg útonállással foglalkoztak, és nincs állandó garázdálkodási területük, vándorolnak. Katona Imrét idézzük: „A magyar nyelvben a törvényen és társadalmon kívüli életre kényszerült személyeket többféle névvel is illetik: *bujdosó, duhaj, dúló, járkáló, szegénylegény stb.*, ezek közül kétségkívül a **betyár** szó és különféle képzett vagy összetett alakjai (*betyárkodik, betyáros, betyárság — betyárbecsület, betyárélet, betyárvilág, betyárvirtus —*

Rózsa Sándorral és *szabadcsapatával* még Kossuth sem bírt. Ismert tény, hogy Kossuth első alföldi toborzó útján, 1848. okt. 3-án Hódmezővásárhelyen fogalmazta meg a „*bűnbocsánati hirdetményét*”, amelyben Rózsa Sándornak és betyártársainak kegyelmet adományozott, ha a szabadságharcban népünk oldalán harcolnak. Csakhogy Rózsaék egy-két látványos győzelmük után fosztogatni kezdtek. Azt a népet támadták, amelyből maguk is vétettek, akit védelmezniük kellett volna. A bűnöző banda még 1848 karácsonya előtt magától föloszlott, mert alkalmatlan volt minden katonai, és társadalmi fegyelmet kívánó, tisztességes cselekedetre.

Fodorka Elek szamosújvári királyi országos fegyintézeti tanítónak Rózsa Sándor személyét illető összeállításából röviden így mutathatjuk be a rablóvezért:

1813 körül, Szegeden, törvényes házasságból született. Analfabéta volt. 1841-ben kezdte a betyárkodást Varga János kirablásával. 1869-ig ténykedett. 60 kitudódott bűnesete ismert, ebből egy rablógyilkosság. A szegényt nem számalomból kímélte, hanem azért, mert onnan nem volt mit rabolni. A pusztapéter-félegyházi vasúti vonalon az utasokat fosztotta ki. Amikor az ókanizsai síneket fölszedte, a vonaton utazó század vadászkatona javát lelőtte, Sándor térdét egy golyó roncsolta. Rablógyilkossága miatt kötélre ítélték, de ezt 20 évig tartó börtönre változtatták, csak hogy a Csillag börtönből megszökött. 1869. jan. 12-én másodszor is kézre került. Szamosújvárra 1873. máj. 5-én került, az 1267. törzskönyvi számon. Hatvan éves, nőtlen, anyja Szegeden élt. Szamosújváron halálra ítélték, de ezt „Ő Felsége” életfogytiglanra változtatta. A börtönben szabó mester. A börtönudvaron a galambokat eteti. Morózus, a fegyenc társaival nem barátkozik. 1878. nov. 22-én tüdővészben

---

futóbetyár, kapcabetyár stb.) a legismertebbek.” Katona I. 1973. jún. 15. p. Lásd még: S. Nagy A. 1975. 490. p., ill. Szent-Györgyi K. 1976. 94. p.

meghalt. Fejét dr. Lenhossék tanulmányozta. Egyetlen, 8 forintért elkelt suba maradt utána.¹⁰

Dobos Ilona és Kriza Ildikó írta róla: „[...]Alig 23 évesen egy nem bizonyított váddal került a szegedi börtönbe. Szökése után futóbetyárrá lett és a véres, hírhedt betyárkalandok sokasága kapcsolódott nevéhez.” A szerzőpáros szerint 1848-ban a délvidéki harcokban fegyelmetlenségük miatt, a szabadcsapatát föloszlatták. „Már életében legendás mondai alakká nőtt. Egy pandúrszázados kém jelentése is idealizált hőssé avatja. Irodalmi és ponyvafeldolgozások már életében valótlán események egész sorát neki tulajdonítják[...].”¹¹

Szent-Györgyi Katalin azt írta a betyárokról szóló irodalom befolyásoló szerepéről, hogy bennük „[...]a hazaiakkal együtt nemzetközi, más európai országokból átkerült, a romantikához tapadt eszmék ismerhetők fel.”¹²

A XIX. sz. utolsó évtizedeiben elindult a betyártörténetek gyűjtése, nem egyszer kitalálása, amelyeket kinyomtattak, és mint *ponyvairodalmat* széles körben terjesztették. Mivel ezek filléres árucikkek voltak, gyakran a szegényparasztsághoz, városi, tanyai iparos réteghez is eljutottak.¹³ Az elolvasott történeteket néhány

---

¹⁰ Tisza M. 1913. 195-199.

¹¹ Dobos I.—Kriza I. 1981. 4: 381-383.

¹² Szent-Györgyi K. 1976. 86.

¹³ Ebből a szempontból Szegeden Engel Adolf nyomdája, Hódmezővásárhelyen Török Pál kiadása és terjesztő tevékenysége ismert. (Lásd: Szenti T. 1985. 26-27.) Az ismertebb dél-alföldi betyártörténetek néhány kiadványát említjük:

Fodor Béla („A nép számára írta Népbarát”): *Ráday Gedeon élete*. (Év nélkül.)

Rió vagy Békefi Antal álnevek alatt Palotás Fausztin: *Sötét idők. Történetek a szegedvidéki betyárvilágból gróf Ráday korában* alcímen, Szeged, 1887. Engel Adolf Műintézete.

nemzedék múlva saját kultúrkincsükbe beolvasztották, és az unokák már gyakran úgy adták elő, mintha azok valamelyik őszükkel megtörtént, igaz események lennének. A kettősség tehát: a szöveg megmerevedése és torzulása egyaránt jellemző ezekre a betyártörténetekre.

„Figyelmesen olvasva egy-egy »igaz-történet« szövegét, az ember szinte hallja a beszélőt[...]

Az idézett példák között helyet kapott egy-egy ponyvakötetben megjelent vers is. Ezzel egyrészt érzékeltetni akartam, hogy a verselőknek mennyire sikerült eltalálni a népköltészet hangját, ízlését, tehát mindazt, aminek nyilvánvalóan a ponyva a forrása a szájhagyományban. Másrészt megfordítva: sok esetben a népnek nevezhető betyárdal vagy ballada legkorábbi változata ponyván látott napvilágot, s ezáltal vált országosan ismertté. A ponyva tehát, mint kultúráközvetítő csatorna adott is a folklórnak, és merített is belőle” — írta Küllös Imola.¹⁴

Hódmezővásárhely az 1450-es évek közepétől oppidum. A mezővárosi rangot akkor kapta, amikor Hunyadi János birtoka volt. Ettől kezdve a kor által eltűrhető szintig, más-más nevek alatt ugyan, de településünkön volt olyan birtokos réteg, amely *gazdaként* élt. Így alakult ki a XVIII. sz. végére az erős *gazdatudat*, amely meghatározta a mezővárosi lakosság egyik jellegzetességét. Fő jellemzője a birtok védelme, gyarapítása volt, amelyet kivételes földszeretet jellemezett. A két világháború között még több családban élt a pogány kori *Földanya* tisztelete is, amely teljesen elfogadott volt a módosabb parasztokra jellemző, egyházi tisztséget viselő, református presbiterek között is. Ebből a magatartásból következett, hogy itt a magántulajdon nagyobb szentségként élt, mint más tájak népességénél. Aki a tulajdont

---

Név nélküli szerző (de Juhász Gyula és Péter László kutatásából tudjuk, hogy Tömörkény István): *Betyárlegendák*, 1898.

¹⁴ Küllös I. 1988. 7.

megsértette, csorbította, eltulajdonította, az élet elleni bűncselekménnyel azonos tettet követett el; nem véletlen, hogy a XVIII. században a lólopást akasztással torolták meg¹⁵. Szent-Györgyi Katalin írta, hogy az USA-ban: „[...]a legnagyobb törvényszegés a ló- és marhalopás volt.”¹⁶

Ez a magatartásforma jelzi, hogy a betyárokat a tanyás gazdálkodást (ill. az outlawokat a farmgazdálkodást) folytató lakosság körében nagyon nem szerették! Félték tőlük, kényszeredetten közösködtek velük, legfőjebb az életük mentése érdekében nem adták föl őket, de amint erre módjuk nyílt, följelentették vagy megtorolták a rajtuk esett sérelmet, illetve birtokukban tett kárt.

Vizsgáljuk meg részletesen ezt a fontos témát: hogyan vélekedtek a betyárokról az írók, a kutatók és a nép fiai? A feudalizmus, de az utána következő félfederalizmus is, egészen a kiegyezésig még az egyszer megtévedt emberrel szemben is csak a megtorlást ismerte, de a megbocsátást nem. Aki vétkezett, azt kítaszították a társadalomból, és az lecsúszott. Munkát nem kapott, gyakran a településről is kikergették. Önfenntartásához előbb-utóbb lopásra vagy rablásra kényszerült.

Példa erre Eötvös József máig élvezetes regénye, *A falu jegyzője*. 1845-től kezdi közölni, mikor a feudalizmus az utolsó éveit éli. Bár a történet kitalált helyeken, fiktív személyekkel játszódik, mégis tipikus atmoszférát teremt az embertelen társadalom bemutatására. Hová is tehetné a cselekményt színterét, mint Porvára vagy Tiszarétre, vagyis a máig mostohán kezelt és lenézett Alföldre, amelyet egyes történészek korunkban is pejoratív módon Barbarikumnak neveznek, hiszen tőle térben és időben nemcsak az előkelő római Pannónia van távol, de az a Dunántúl is, amely máig

---

¹⁵ Cs.M.L. H.L. Prot. Jud. 1 kötet (A.1.I.) 1735. Xbr.7.

¹⁶ Szent-Györgyi K. 1976. 88. (Az USA-ban ez elsősorban a polgárháború utáni időszakra értendő.)

közelebb esik Bécshez és Nyugathoz, mint a szarmaták, hunok és avarok pogány földje, ahol leginkább kialakult a betyárkodás. Itt válik Viola, a regény egyik gazda főszereplője is zsvánnyá, akit a kor paraszti származása miatt rabszolgaként kezel, és ha ellene fordul, azonnal kíméletlenül büntet. (Elgondolkodtató, hogy esetleg irodalmi előképe-e ő a Molnár Ferenc-i Nemecek Ernőnek vagy a Móricz Zsigmond-i Nyilas Misinek?)

A korrajzhoz a regényszereplők neve is hozzájárul: Cifra, Csavargós, Macskaházy, Nyúzó, Sáska, Kenyházy nem éppen bizalmat ébresztők. Eötvös a kor Tiborcát pedig így jellemzi: „*Viola nemrégiben még jómódú gazda volt, de most, hogy nem nézhet gazdasága után, egészen elszegényedett. Marháit és gazdasági eszközeit rég elszedték, telke parlagon hever, ami egyéb megmaradt vagyonából, azt ma vitték el a végrehajtók, úgyhogy az asszony egészen elhagyatva, segítség nélkül kínlódik súlyos betegségében gyermekei között.*”¹⁷

Az igazságtalan társadalommal összeütközött, és bujdosásra kényszerült, majd zsvánnyá vált Viola egyik párbeszédében így panaszkodott: „*[...]Kevésbé fognak-e büntetni, ha azt mondom, hogy nem saját akaratomból lettem zsvánnyá, hanem kénytelenségből? Hogy soha nem bántottam senkit, csak amikor védekeztem?*

[...]Mit ér, ha elmondom mindazt az ocsmányságot, amelyet rajtam elkövettek?! El kellett volna tűrnöm a pálcáztatást? Meg kellett volna csókolnom a hóhérok kezét, vagy éppen ott kellett volna hagynom a feleségemet vajúdása közben, amikor a nagyságos asszony Porvárra akart kocsizni velem?! Haszontalan paraszt létemre hogy mertem szeretni a feleségemet, hogy merészeltem ellenállni, amikor a szolgabíró azt parancsolta, hogy húzzanak le?! Ugye, teins urak?! Én bolond, nem gondoltam, hogy a szegény ember kutya, akit az verhet és üldözhet, akinek tetszik! Itt vagyok teins urak, akasszanak fel!

---

¹⁷ Eötvös J. (1845) 1978. 47.

– *Meg is lesz!* — mondta haragosan Zátanyi. — *Vakmerő ellenszegüléset, úgy látszik, még most sem bántad meg! Két halált érdemelnél érte!*”

*

Kik tartoztak tehát a betyárok közé?

1. A munkakerülő, henye életet élő semmirevalók, akik minden társadalomban megtalálhatók és mások zsírján élőködnek. Ezt a szubkultúrát a nép sohasem szerette.
2. Szegénylegények, akiket a társadalom kizsákmányolt, elnyomott. Hiába dolgoztak, annyit sem kaptak, hogy magukról, családjukról szükösen gondoskodni tudjanak, ezért életmódjukat gyakran föladták, és valamelyik rablóbandához csatlakoztak. Ettől kezdve senki sem segítette őket.
3. A megbotlottak, a társadalom valamilyen törvényét megsértők, akiket ezért kirekesztettek, és elfordultak tőlük. A nép is nagyon kegyetlen tud lenni! Bizonyosságul említjük a boszorkánypereket, amelyek legtöbb áldozata a primitív irigységből következett. Ehhez társult a tájékozatlanság, a falusi elmaradottság. (A pörök nem egy tanúja és vádlottja még a XIX. sz. végén is csak *keze vonásával* tudta a nevét „aláírni”.)
4. A hosszú császári katonáskodásból megugrottak. Nagy Czirok László írta, hogy ezeket kezdetben a nép segítette; különösen az 1848–49-es szabadságharcban részt vett és üldözött embereket, az önkényuralom alatt bujdosókat is,

de amikor betyárokká váltak, 1860-tól a nép véleménye is megváltozott róluk.¹⁸

5. A pásztorréteg egyes tagjai, akik megszokták a szabad életet, és képtelenek voltak a társadalmi alkalmazkodásra.

Ezek után válaszolnunk kellene arra a nehéz kérdésre, hogy kit tekinthetünk betyárnak? Erre azért nehéz a felelet, mert a kutatók koronként, társadalmi rétegenként, és személyenként egyes ideológiáktól befolyásolva (fertőzve) más-más szemlélettel fogalmazznak. Éppen ezért alábbi soraink is csak kísérletnek számítanak.

Számunkra betyárnak számítanak azok, akik akár önhibájukból, akár mások, vagy az egész rendszer szorongatása következtében a társadalomból kiszorulnak, magatartásukkal ellene fordulnak; az alapvető együttélési normákat mellőzik, és dologtalan életmódjukkal, majd kártételükkel embertársaik életét nehezítik vagy elveszik. Az már mellékes, hogy mindezt lovon, kocsin vagy gyalog járva végzik-e; egyedül, avagy bandában tevékenykednek. Szegényt vagy gazdagot fosztanak-e ki, illetve bántalmaznak.

A betyár meghatározására jó példát találtunk Szent-Györgyi Katalin tanulmányában. A betyárságot megelőző élet vizsgálata során kimutatta, hogy *„A magyar anyagban főleg olyan mozzanatokra akadunk, melyek magyarázatként a leendő betyárt ért sérelmeket és igazságtalanságot hangsúlyozzák. Néha a katonaság elől szöknek és bujdosnak, néha az osztrákok iránti gyűlölet készteti őket a »szabad« életre. Máskor gazdájuk rossz bánásmódja miatt lesznek betyárokká. Vagy azért, mert gazdag lányba lesznek szerelmesek, és így kerülnek társadalmilag lehetetlen helyzetbe.”*¹⁹

---

¹⁸ Nagy Czirok L. 1965. 21.

¹⁹ Szent-Györgyi K. 1976. 93. (Mejegyezzük, hogy ez utóbbi szempont Vásárhelyen nem mutatható ki.)

„Egy-egy alak számbavételénél alapvető kritérium számunkra az, hogy a hagyományban idealizálódott és ugyanakkor a valóban létező társadalmi rendben törvényen kívül álló legyen” Az angol nyelvben latin kifejezést használnak a megítélésükre: „civiliter mortuus”, akik „jogi szempontból már nem élnek”. Végül összehasonlítást tesz a magyar és az amerikai betyár között: „Mind a két kifejezés, a »betyár« és az »outlaw«, jelölheti azt a személyt, aki tudatosan él a törvényen kívül vagy a fennálló törvényekkel ellenkező tevékenységből.”²⁰

Négy Csongrád megyei levéltár²¹ és a Szegeden őrzött Csanád vármegyei levéltár egyes részeit, vagyis több ezer büntetőpert, jelentést vizsgáltunk át, amelyek tele voltak betyárbűnökkel²². Egy sem igazolta azt, hogy itt a betyárokat szerették, támogatták volna. A nép megbélyegzésül még ragadványnévvvel is ellátta őket. (Ezek nem a közismert *aratóbetyárokra* vonatkoztak.) Dr. Böszörményi Ede hódmezővásárhelyi református lelkipásztor az egyházi anyakönyvekből vett, és tanulmányunk számára átadott adatokat talált: „*Betyár Horváth Mihály 2 napos Mihály fia 1808. jan. 25-én elhunyt.*” Vagy: „*Betyár Nagy Mihály 32 éves koldus 1825. dec. 31-én meghalt.*” (Mindkét adat a halotti anyakönyvekből való.)

Szenti Józsefné Senti Terézia²³ adatközlőnk levélben írta: „*Azt hallottam a betyárokról, mikor Sándort²⁴ felakasztották, kiabálták:*

---

²⁰ Szent-Györgyi K. 1976. 85.

²¹ Szegeden a Csongrád Megyei és a Szeged Városi, Szentesen és Hódmezővásárhelyen a Városi Levéltárakat.

²² Ezek feldolgozását megkezdtük. A közlésük néhány éven belül várható. Az első része bevezető tanulmány lesz, második része a gyűjtött perekből összeállított kresztomátia. (Jelen kötetünknek az alcímben ezért adtuk a III. rész megjelölést.)

²³ Nem *vérrokonság*, csak véletlen *névrokonság* volt a házastársak között. (Adatközlőnk lakása: Hódmezővásárhely, Völgy u. 2. sz. alatt volt.)

»Sándor, Sándor juhot lopott,
Az akasztófára jutott!«

És amikor csüngött az akasztófán, az arra járó emberek kocsival, ostorral megcsapkodták.”

Ilyen „szeretet” fűzte a vásárhelyi gazdatársadalmat a betyárokhoz. Tévedés lenne azt hinni, hogy a jelenség csak városunkban élt. Szerinte az Alföldön megtalálható, ahol gazdák éltek, és volt félténivalójuk. Még az egyszerű, nagyon szegény, és szomorú sorsú Veszelné Gémes Eszter is így írt a „népi hős” Rózsa Sándorról²⁵ 1968-ban Balástyán:

„Ki nevezte ki Rúzsát hősnak? A nép nem! Annak elég volt 40 év rettegés. Ha a kutya elugatta magát: Jaj, a betyárok! Ha egy kis pénzt árultak, menekülni kellett vele éjjelre, de elmentek azok nappal is érte. A vásárosok már csak egy bandában mertek menni, de még úgy is kifosztották őket.

[...]még 67-ben is fel lett nekik a munkaalkalom ajánlva, de nekik csak a gonosz cselekedetek kellettek[...] Élték lopottból, tobzódtak, nagy, erős ökleiket gyilkosságra használták, az ügyetlenebb, a gyengébb leteperésére. Az ilyen embert semmiképp sem nevezhetjük hősnak, csak rablógyilkosnak[...]”²⁶

Vásárhelyen száznál több Szent nevű ember él. Jelentős részük már nem tart egymással rokonságot.

²⁴ Nem derült ki, hogy melyik Sándorról volt szó. Az bizonyos, hogy Vásárhelyen több Sándor keresztnévű betyár is élt 1700–1880 között. Közülük nem egyet felakasztottak, így Sándor cigányt is; legvalószínűbb, hogy ez a történet róla szól.

²⁵ Ahogy Veszelné is ejtette és írta nevét, vidékünkön a betyárvezért nem Rózsának, hanem **Rúzsának** hívták.

²⁶ Veszelné Gémes E. 1981. 7-8.

Megjegyzem még, hogy a betyárok „*Kossuth kurvának*” hívták a velük nem rokonszenvező nőket. A Dél-Alföldön olyan nagy volt a Kossuth-kultusz, hogy a legtöbb településen Kossuthot „*Kossuth apánknak*” nevezték. Vagyis vidékünkön ő az *atyával*, a gazdacsalád legtisztelteméltóbb tagjával, a családfőjével azonosult. Hasonló tisztelet járt ki az édesanyának is. Ölni tudtak azért, ha e két családtagot, azaz a szülőket az egyik legalpárabb *kurva* kifejezéssel illették. Az emberek nemzeti érzését is sértette ez a becsmérelés, mivel 1849 augusztusa után az osztrák katonák az üldözött szabadsághősöket keresték úgy mint „*Kossuth kutyák*”-at. Valószínűleg innen eredt és „ferdült” tovább a kifejezés a mocskos szájakon. Költői a kérdés, milyen ember lehetett az, aki a nép által nagyon tisztelt szülőket és Kossuth nevét összekötve „*kurvázott*”? Szemükben olyan cselekedet volt ez, mintha valaki belének salakanyagát szertartás közben az oltárra, vagy az úr asztalára ürítette volna.

Jellemző képet festett N. Bartha Károly is Rózsa Sándor bandájáról. „*Tóvölgyi mester életsorsának áttekintésével*” (403-404. p.), aki „*Rózsa Sándor bandájával találkozik.*” (404. p.) Öreg mestere: Vichnalek Vencel mesélte el kalandját: „*Egylovas kocsiján reszelővel vásárra ment egymagában Szegedről Hódmezővásárhelyre. Útközben ráesteledett és eltévedt a pusztában. Világosságot látva arra tartott.*”

Emberek bográcsban főztek a földön, és éjszakára ott marasztották. Elmondták, hogy ők Rózsa Sándor emberei. Amikor reggel eleresztették, megfenyegették, hogy el ne árulja a pandúroknak, amit látott és hallott, mert az életével fizet. Hazafelé Vásárhelyen aludt, mert nem mert csak nappal visszamenni Szegedre.²⁷

Szücs Sándor a romantikus betyárképtől nem mentesen írta:

---

²⁷ N. Bartha K. 1950. 401-412.

„»Igaz betyár a Sós Pista,
Pandúrok szomorítója,
Szegények pártfogója,
Pásztoroknak jó barátja.«

Így emlékszik a hagyomány a többi »igaz betyár«-ra is. Jót tettek a szegényekkel, barátkoztak a pásztorokkal[...]" De az alább írt mondatainál kibújt a szög a zsákból:

„Öreg adatközlőim, valamikori számadók, egybehangzóan vallották, hogy: »Amelyik pásztor jobbat nem nyújtott a betyároknak, nem maradhatott meg a pusztán, annyi kárt vallott. Elhordták előle a jószágot«[...]²⁸

Szent-Györgyi Katalin a Mexikó és Texas határán tevékenykedő outlaw-okról írta: „[...]többen fosztogatják a gazdagokat, védik a szegényeket.”²⁹ Még egy verset is idéz: „Jesse James balladája” címmel:

„Jesse was a man, a friend to the poor,
(Jesse ember volt, szegények barátja)
He never would see a man suffer pain[...]
Sohasem tűrte, hogy embert lásson szenvedni[...]³⁰

Ezek a sorok is jelzik, hogy az amerikai folklórban épp úgy idealizálódott és romantikussá vált a megítélésük, akár a hazai betyárirodalomban. Szent-Györgyi Katalin vizsgálta, hogy milyen tulajdonságokkal ruházták föl őket. „A XIX. századi magyar betyárnál a bujdosás motívuma még megtalálható, de már maga választja a

---

²⁸ Szűcs S. 1969. 83.

²⁹ Szent-Györgyi K. 1976. 89.

³⁰ Szent-Györgyi K. 1976. 90.

*betyáréletet, még ha kényszerítő körülmények hatására is.*³¹
Továbbá: az egymáshoz való hűség és összetartás jellemzi őket a bandában. „[...]rendkívül büszkék, különösen a függetlenségükre és a betyárbecsületre. Humanitásuk abban nyilvánul meg, hogy nem vérszomjasak. Kérkedő, verekedő vonásaik azonban közelebb hozzák őket az Egyesült Államok tradíciójában ismert outlaw-okhoz.”³²
Vallásosak. Pl. Rózsa Sándor állítólag rendszeresen imádkozott és megtartotta a bűjtöt. „Viseletük a pásztorokéhoz hasonló, bár valamivel cifrább, »gazdagabb«.”³³ Ahogy a fáraókhöz hozzátartozott a mellükön keresztbe tett kezükben fogott jogar és korbács, a magyar betyárokhoz attribútumként a *karikás ustor* tartozott. Próbátétellel kerülhetnek a bandába. Urakkal vacsoráznak vagy a pandúrokat halálra etetik. (Mint majd olvasni fogjuk, a Hódmezővásárhelyen gyűjtött betyártörténeteink között mindkét motívum előfordul, utóbbit erős paprika kényszerrel történt fogyasztása válthatta ki.) Gyakran viselnek álnevet vagy kapnak ragadványnevet. Olykor kegyelmet kapnak. Börtönben való sínylődés, az elfogatásukkor bekövetkező halál vagy bitófára kerülés is jellemzi őket.³⁴

Ugyancsak jellemző rájuk a nagyfokú agresszivitás, összeférhetetlenség, verekedés, dühöngés is, és ebben nincs eltérés az amerikai *outlaw*-októl, hiszen ilyen volt például „[...]a már gyermekkorában is féktelenül lövöldöző *Billi the Kid*”³⁵ Érdekességként említjük, hogy börtönben, agresszivitásukról hírhedt férfi raboknál kromoszómavizsgálatot végeztek. Tudjuk, hogy a férfi nemiséget az Y kromoszóma jelzi. Ezeknél a „nagyon férfias”,

---

³¹ Szent-Györgyi K. 1976. 93.

³² Szent-Györgyi K. 1976. 95.

³³ Szent-Györgyi K. 1976. 96.

³⁴ Szent-Györgyi K. 1976. 97.

³⁵ Szent-Györgyi K. 1976. 90. (Életéről filmet is készítettek, amelyet magyarra szinkronizálva láthatott a tévénezők sokasága. *Billi, a Kölyök* a mi Rózsa Sándorunkhoz hasonló figura.)

kegyetlen embereknél két Y kromoszómát találtak. (A dolog viszont úgy nem igaz, hogy minden férfi bünözőnek két Y kromoszómája lenne.)

Nagy Czirok László alaposan ludas a betyárokról terjesztett romantikus kép megrajzolásában. A csongrádi származású Bogár család: János a nagyapa, Imre a fia, és ennek két fia: Imre és Jakab Bócsa-pusztán telepedtek le.³⁶ Róluk írta: „*Rablásaikat apránként és oly mértékben kezdték, ahogy azt számukra a szükség parancsolta. Akkor is csak az uradalmakat, nagybérelőket s a gazdagokat zsarolták, de a szegényeket nem bántották.*” Egy mondattal lejjebb ismét kibújik a szög a zsákból: „*Lassan a Bogárok is elvadultak, nem egyszer erőszakoskodtak is.*”³⁷

A címeres vagy lovasbetyárról így fogalmazott: „*Minthogy pedig a szegény, elesett embereken több esetben segítettek, csak a gazdagokat sarcolták és csak olyan helyeken raboltak, ahol arra — a nép vélekedése szerint — rá is szolgáltak, és hogy vér a kezükhöz inkább csak árulás vagy ellenállás esetén, egy-két esetben tapadt, nem*

---

³⁶ Tisza Miksa egyébként azt írta, hogy Bogár János 5 fiával: Jakabbal, Miksával, Imrével, Sándorral és Jánossal élt. Hozzájuk csatlakozott Dönti Péter és Baski Gyuri. Elsősorban a Duna-Tisza közén raboltak. Katona Imre fogalmazta: „*Teljes nevén Bogár Szabó Imre Pest megyei születésű, csongrádi lovasbetyár volt. Apja, fiútestvérei, unokabátyja és egész baráti köre betyárkodásból élt, legtöbbjük hasonló sorsra jutott, mint a balladahős, akit mindössze félévi betyárkodás után fogtak el és akasztottak fel fiatalon: húszéves korában. A kivégzés Pesten, 1862.júl. 19-ének kora délutánján történt az Üllői úti dombon. Nagy tömeg volt szemtanúja ennek a jelenetnek.*” (Katona I. 1973. jún. 19. p.) Megjegyezzük: nem véletlen, hogy szinte az egész család férfi tagjai betyárkodtak. A családban a meghatározó egyéniségek, a „vezérek” magatartása, a környezet, amelyben éltek *modellként* szolgált és öröklődött. Számukra ez volt a „követendő példa”, még akkor is, ha ez az életük elvesztéséhez vezetett. Egyébként a Bogár Imréről szóló „*[...]legkorábbi feljegyzés Szajánból való, 1882-es közlés[...]*” — írta Katona Imre (1973. jún. 21. p.).

³⁷ Nagy Czirok L. 1965. 133.

*csodálkozhatunk, hogy népünk jó részének rokonszenve kísérte őket útjaikon.*³⁸

S. Nagy Anikó szintén ezt az ideológiát vette át, anélkül, hogy a levéltári büntetőpereket és a hirdetőkönyvekben lévő eseteírásokat, valamint a kiadott körözéseket áttanulmányozta volna. A betyárok *„A szegényeket nem bántották, a gazdag kereskedőket, nagygazdákat, földesurakat fosztották ki. A magántulajdon görcsös féltése, és a nincstelenség gyűlölete öltött testet a betyárok és a gazdagok ellentétében. A betyár bátran fogott, ha kellett, fegyvert is, neki nem volt vesztenivalója. Annál több félténivalójuk volt a vagyonosoknak[...]*³⁹; és így tovább...

Ezek nem történettudományi vélekedések, hanem a reformkori romantikába⁴⁰ 1945 után beszivárgott marxista ideológia része. Amikor bűnnek minősül a becsületes munkával szerzett vagyon, és egyfajta értéket jelent a nincstelenség. Az 1950-es, 1960-as években hallottunk olyan előadást, olvastunk olyan cikket, ahol a gazdag elnyomóik felett a szegény népnek „igazságot szolgáltató »hős« betyárokat” a munkásmozgalom „előfutárainak” minősítették. Ez a „betyárkép” a politikai befolyás következménye; és az eredeti levéltári bűnperekben tájékozatlan kutatókba olyan mélyen beivódott, hogy egyrészt ezt a történelmietlenséget elhitték, másrészt pedig egyes szakirodalmakban ragályként máig is terjesztik. Szintén más a nép egy részének idealizáló hajlama, és más a valóság!

Egyetlen levéltári példát említünk. Ezt a vásárhelyi népnek adták tudtul, és mindenkit meggyőzhet arról, hogy valójában kik is voltak a betyárok:

„1855^{ik} évi Mártius hó 25^{ik} [napján]

---

³⁸ Nagy Czirok L. 1965. 60.

³⁹ S. Nagy A. 1975. 489.

⁴⁰ Lásd: Dömötör S. 1930.

*Héjja István helybeli lakosnak Csomorkányi útfélen eső tanyájára Mártius 22^{én} esteli 10. óra tájban 4. rablok menvén, mi után feleségét Juhász Katalint, ki 5. napos gyermek ágyas — az ágyból kihúzták, verték és Kinozták 300 p[engő] f[orin]tot bankjegyekben elvittek[...]*⁴¹

Tápay-Szabó Gabriella ismerethiánya ugyancsak segíthette a „jó” betyárkép kialakítását. Szeged erkölcsiségét vizsgálva ezt írta: „A bűnbeesett gulyásokból, csikósokból és bojtárokból lettek a betyárok. Ezek loptak, a jószágot néha erőszakkal elhajtották, de a városi levéltár bűnügyi jegyzőkönyveiben és aktáiban egyetlen adat sincs, hogy a XVIII. század folyamán valamely betyár egyéb erőszakosságot, vagy éppen gyilkosságot is követett volna el.”⁴²

Az általa jelzett fondok valóban nem tartalmaznak súlyos eseteket, hiszen ezekben még a szabad királyi város bírái sem mindig hozhattak ítéletet; ill. a fellebbezések a Királyi Tábláig is fölkerültek, és ezeket gyakran nem az eredeti, az ügyiratot elindító város levéltára őrizte meg; de ha legalább belenézett volna pl. a Károlyiak úriszékének (sedes dominalis) vagy a Csongrád Vármegye Törvényszékének (sedria) büntetőpereibe, folyóméterszám találta volna az aktákat, és a bekötött másolatokat, amelyek egy része a súlyos bűnöket tárgyaló betyárkodásokkal foglalkoztak.⁴³

Bármilyen szomorú, a szegénység mindig hordoz magában egy nem egyénre, hanem erre a rétegre szabott „társadalmi

---

⁴¹ Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhely Városi Fióklevéltára. Hódmezővásárhely város irataiból: „C” állag, 1001. fond. d. 1.–d. 10. Hirdetőkönyvek. Jelen idézetünk a d. 9. hirdetőkönyv („1855. jan. 7.–1856. apr. 6.”-ból való.) Továbbiakban: Hk. = hirdetőkönyvek.

⁴² Tápay-Szabó G. 1933. (*A pásztornép erkölcssei* 78-81.) 79. p.

⁴³ Az általunk jelzett periratok előbb Vásárhelyen voltak, jelenleg a Szentés Városi Fióklevéltárban található. (A Károlyi család úriszékének büntetőpereit az IV. A. 53. fondban, míg a sedria anyaga az IV. A. 21. fondban.)

felelőtlenséget”, amelyben benne van a vagyonos elleni potenciális gyűlölet és támadás lehetősége, amely az erkölcsi rombolástól a gyilkolásig igen széles horizontú. Más kérdés, hogy a humánus embereknek és társadalmaknak éppen ezért kell a szegénységet megszüntetni, és nem fasisztoid módon gyűlölni! A szegényekkel szemben, a betyároknak csak a szerencsére alapozott szabadsága és az élete maradt, ezért könnyebben fordultak saját osztályos társaik ellen.

A gazdagság ugyanakkor nagy felelősség, erre éppen a Széchenyi család mutatott jó nemzeti példát az elmúlt két évszázadban. Helyi vonatkozásban hasonló volt a helyzet a vásárhelyi Nagy András János vagy Kovács Ferenc és Kovács József⁴⁴ esetében is. Valamennyien megmutatták, hogy a rájuk bízott értékekkel miként lehet gyarapítani a közösségüket. A vagyon eldönti annak a csoportnak is a sorsát, amelyik a felhalmozásban segített. Döntés elé állít, hogy önző módon csak az egyéni gazdagodást kívánja-e fejleszteni, és korunk újjazdagának mecenatúráját nem ismerő, gyakran bünszövetséget alkotó világában harcot eredményez-e, vagy a társadalmi csoport, falu- városközösség fejlődését hozza-e létre?

Azon is el kell gondolkoznunk, hogy amennyiben a betyárokat *férfias erőpróbáik* mellett, 1849 után *nemzeti érzelmek* is fűtik, miért nem támadtak meg egyetlen császári katonai egységet, akárcsak portyázó katonákat sem, akikkel virtusküzdelmet folytathattak, és

---

⁴⁴ **Kovács Ferenc** (1823–1895) ügyvéd, politikus, az MTA tagja, az 1848–49-es forradalom és szabadságharc alatt vásárhelyi szolgabírója, 1867-ben alispán, 1881-ben országgyűlési képviselő. Kiemelkedő tevékenységet folytatott kulturális és szociális intézmények támogatása terén: 5000–5000 forintot adományozott a református főgimnáziumnak és a szeretetháznak. (Lásd: Hódmezővásárhely jelesei. 1974. 34.)

Kovács József (1830–1927) kőműves mesterből vált téglagyárossá, ill. függetlenségi politikussá. 1848-ban honvédnek állt, és végigharcolta a szabadságharcot. Egész életében küzdött a szegénység és a nyomor ellen. 1892-ben jelent meg *Magyarországi munkáskérdés* c. röpirata. Osztályos társai ezért elfordultak tőle. (Lásd: Jeles vásárhelyiek. 1993. 69.)

akiktől fegyvert, ruhát, élelmiszert stb. rabolhattak volna. Legalábbis egyetlen dél-alföldi levéltári adat sem bizonyít ilyen cselekedeteket. Kiderül tehát, hogy ezek a rablók többnyire a védtelen néppel, tanyai családokkal szemben voltak „nagy hősök”, akiktől nem kellett félniük; illetve csak a kisebb létszámú, ügyefogyott, rosszul kiképzett csendlegényekkel, perzekútorokkal kerültek szembe.

A makói kerületi biztos 1849. november 30-án 422/1849. számon jelentést tett a makói közbátorságról Csanád megye makói kerületi biztosának. Ebben többek között így fogalmazott: „[...]a nép is vigyázóbb kezd lenni, bár üres kézzel kel gyakran vívni egyes tanyán lakó szegény gazdáknak fegyverrel ellátott gonoszok eranyában[...]”⁴⁵

Még egy fontos példára is hivatkozunk. 9/1844. szám alatt, 1849. nov. 2-án Szegeden 1001. szám alatt kiadott rendszabályban⁴⁶ előírták, hogy *aki honvéd attillában, dolmányban, bundában, csákóban, sapkában vagy a nevezett ruhák jellemző zsinórokkal, paszomántokkal, gombokkal vagy pedig a lázadó sereget ismertető jeleivel lennének ellátva, azokat elfogatván, a ruhájukról a nevezett jeleket lefejtetvén, akképpen eresszék őket tova.* Milyen férfias és nemzeti érzelmű, a pusztai, tanyai nép lelkiületét híven tükröző ellenszegülésnek minősült volna, ha a betyárok hordozták, ill. őrizték volna a szabadságharc említett *attribútumait*, ahogy a nép még évtizedekkel később is ezt tette. Ugyanakkor a szegedi várban, az 1860-as években Rózsa Sándorról és bandájáról készült eredeti fotókon⁴⁷ többnyire subába, pásztor szűrökbe, kisbundába, bőrbekecsbe öltözött marcona arcú rablókat láthatunk. A dél-alföldi

⁴⁵ Csanád megye császári és királyi főnökének irataiból. (A Csongrád Megyei Levéltárban, Szegeden őrzött dokumentumot a készülő *Betyárvilág a Dél-Alföldön* c. kötetünkben teljes terjedelmében betűhíven fogjuk közölni.)

⁴⁶ A *Betyárvilág a Dél-Alföldön* c. készülő kötetünkben a rendeletet teljes terjedelmében, betűhíven közöljük.

⁴⁷ Lásd: Magyar Néprajzi Lexikon, 1977. 1: 276-277. p; és 1981. 4: 381. p.

betyárokról egyébként is a legkevésbé lehetett elmondani, hogy cifrán öltözködtek volna, hiszen ruhájuk tipikusan hétköznapi pásztorviselet volt.

A betyárok védelmében általában még megjegyzik, hogy erőteljes volt bennük a *szabadságérzetük*, ezért nem bírták például a feudalista kötöttségeket. Munkált bennük az igazságérzet, és ha a társadalom nem, akkor ők szolgáltattak igazságot. Ismét költői a kérdés: vajon mi az „igazság”, és kinek az igazságát képviselték? Mert az, hogy loptak, raboltak, gyilkoltak, a mai értelemben vett igazságszolgáltató *terminátorként* léptek föl, ez az emberélet és a magántulajdon semmibevevését jelentette, amely az emberi együttélést szabályozó bibliai tíz parancsolat közül is többre ütközött.

Találkozni fogunk a Szabó-testvérek anyjának munka nélküli vagyonszerző magyarázatával: „öt ujjal köll szörözni” — vallotta, vagyis „amit a szemed meglát, azt ne hagyja ott a kezed”. Tipikus bűnöző fölfogás ez, amelynek az a legnagyobb társadalmi veszélye, hogy az emberi életfeltételek megteremtéséhez szükséges alapvető termelő munkát tagadják meg. Az a gátlástalanság sem mellékes, hogy a rablással hány családot taszítottak kíméletlen nyomorúságba.

Milliók éltek a betyárokéhoz hasonló, nehéz körülmények között, akik súlyos gondjaik ellenére is megtartották emberi méltóságukat, és nem csatlakoztak a *szubkultúrához* csak azért, mert szegények és elnyomottak voltak. Az ő nevükben kell tehát visszautasítanunk a betyárok védelmében megfogalmazott megannyi igazságot nélkülöző teóriát. (Erről olvashattunk korábban Eötvös József: *A falu jegyzője* c. regényében, amikor az író a zsvánnyá vált, tehát lázadó Violát beszéltette egyéni sorsáról. Ugyanakkor megszámlálhatatlanul sok Viola élt, akik a türelmükkel biztosították családjuk fennmaradását.)

Teljesen azonosulunk Küllös Imola egyik korábbi meghatározásával: „*Az egyszerű emberek akkor is a megálmodott,*

megszépített valóságról szóló betyármondákkal szórakoztatták egymást, amikor maguk is (vagy apjuk, nagyapjuk) ismerték a környéken tevékenykedő betyárt, kényszerűségből részesei voltak egy-egy kalandjának, ami közben a hideg veríték csorgott a hátukon a félsztől. Mert az igazságosnak, nagylelkűnek, a szegényeket pártolónak emlegetett betyárok a valóságban gyakran kegyetlenek, kiszámíthatatlanok voltak, s a velük való találkozásról jobb volt elfeledkezni, mint mesélgetni.”⁴⁸

S. Nagy Anikó tanulmánya végén szintén elismeri, hogy „A múlt század végén megromlott a betyárok és a nép közötti jó viszony. Megindult a hajsza a földért. A parasztság nagy része minden erejét vagyongyűjtésre ölte⁴⁹, egész élete keserves kuporgatás volt. Amint egy kis tulajdonhoz jutott, már nem látta szívesen a betyárokat. A pusztai tanyák kicsiny ablakaira rácsok kerültek. Az ajtókat jól beretesztették, két-három erős fával is. Éjjelre minden ütletet (botot, vasvillát stb.) bevitték a tanyába.”⁵⁰

A történelmi tévedés másik nagy hibája az lenne, ha a *betyárvilág*ot leszűkítenénk a szegényekből vált *zsványokra*. A betyárkodás kiterjedt az egész akkori társadalomra, beleértve a passzusszerző és hamisító hivatalnokokat; a helyi kovácsmestert, aki olyan billogvasat készített, amellyel az ellopott lábasjóság eredeti besütött tulajdonjegyét meg lehetett hamisítani; a gazdákból vált *orgazdákat*; a cinkos rendőröket, és az úri betyárokat, akiket vérük hajtott a kalandozásba.

---

⁴⁸ Küllös I. 1988. 5-6.

⁴⁹ Már a kifejezés: „ölte” is jelzi, hogy a szorgalom, és az általa szerzett magántulajdon a bolsevik ideológiában elfogadhatatlan, csak a közös vagyon az „üdvözítő”. Így lehet a társadalmat primitív módon ideológiailag két részre osztani: támogatandó „szegény jókra” és üldözendő „gonosz gazdagokra”.

⁵⁰ S. Nagy A. 1975. 494.

A betyárokat legjobban a pásztorok „támogatták”. A juhászok, csikósok, csordások — a *kondások* és *csürhések* már nem, ők lenézett, a pásztortársadalom alját képező rétegnek számítottak — maguk is törvényt, megkötöttséget nem kedvelő, szabad életű embertípusok voltak, akik állataikkal lehetőleg a lakott településektől legtávolabb húzódtak, hogy ne zaklassák őket. Hozzájuk menekültek a megugrott katonák és az üldözött betyárok. Ezeket itt bújtatták, etették, hiszen fenyegetett helyzetben tartották jötevőiket, tehát legtöbbször kényszerhelyzetben váltak segítőtársukká.

Már a XVIII. sz. utolsó harmadától a betyár és a pásztor fogalma a hatóságok szemében kezd összeolvadni. Megannyi vásárhelyi hirdetőkönyvi bejegyzés tanúsítja, hogy a feudalizmus utolsó fél évszázadában, majd 1849-től a Ráday-korig a pásztorokat szinte úgy kezelték mint a betyárokat. Nagyon szigorú előírások tilalmazták, hogy bejelentés nélkül vendéget, ismeretlent, koldust fogadjanak; hogy háts lovát tartsanak, de utóbb már a nyeret is tilalmazták. Nem véletlen, hogy a folklórirodalmunk a betyár- és a pásztordalokat együtt említi, mint ahogy azokat népünk egyazon származásúnak érezvén, együtt költött róluk. Szent-Györgyi Katalin kimutatta, hogy az amerikai *outlaw* és a *cowboy* kapcsolata épp olyan szoros volt, mint a magyar betyáré és pásztoré.⁵¹

Főntebbi történelmi állításunkat, azt ugyanis, hogy a pásztorokat betyárkodásuk miatt szigorúan rendszabályozták, alátámasztja a vásárhelyi hirdetőkönyvekben található megannyi tiltás közül szinte csak tetszőlegesen kiválasztott néhány példánk, amelyeket az egykorú helyesírással, betűhíven közlünk:

„806. 20^é apr. publ.

Mindazon Gazdaság a' Pusztáknak kerülése, és a' koborló, 's tolvaj Betyároknak el fogása végett, a' Tavalyi mód szerént, alkalmas Lovas embereket állitsanak a' puszta-Birák mellé minden

---

⁵¹ Szent-Györgyi K. 1976. 94.

héten; és ezen rendelkezésnek tellyesítésére az első gazdáknak szorgalmatos gondja legyen.

*A' Pusztákon lévő Pásztoroknak minden gazdaság személyes Levelet adjon; különben a' levél nélkül találtató pásztorok a' testbéli büntetést el nem kerülnek. –*⁵²

*

„Pro 4^a mar. 810. publ.

*Minden féle pásztoroknak, valakiknek csak számadásai alatt lévő Jószága kinn a' Pusztákon és nyomásokon vagy szorossan parancsoltatik: hogy állandóul a' Jószág mellett legyenek, és ha különös dólgaik véget haza jönnek is a' városba, magokat a' Város házánál jelenteni, onnan Czedulát vegyenek magoknak az ide haza való szükséges mutatásra; különben a' kik Czedula, és engedelem nélkül ide haza tapasztaltatnak 24. pálcza ütésekkkel fog[na]k büntetődni.*⁵³

*

„Pro 31^a Marty 811.

*[...]Parancsoltatik továbbá az is: hogy semmiféle esméretlen, csavargo, és hiteles levél nélkül lévő vidéki személyt Pásztornak, akár a' Gazdák, akár pedig a' számadók meg fogadni ne merészelyenek példás büntetés alatt. –*⁵⁴

*

„835. Mar 29^{kén}

A tekintetes N[eme]s V[ár]megye rendelése szerint, Pásztoroknak meg nem fogadhatnak [és itt 27 férfi nevét sorolták föl] — hogy ha pedig már a Gazdaságok a fent nevezett el tiltott pásztorok között valamelyiket akár számadónak akár bojtárnak, Gulyajokhoz vagy Ménesökhöz meg fogadták volna, ezennel meg intetnek, hogy

---

⁵² Hk. d. 3. kötet. 1805. VI. 2.–1806. X. 5.

⁵³ Hk. d. 5. kötet. 1809. VIII.–1810. VII. 1.

⁵⁴ Hk. d. 6. kötet. Publ. Prot. IV. 1001.

azokrol minél előbb le mondjanak s másokat fogadjanak, akik rossz tettekért soha meg nem rozódtak; különben az engedetlen pásztort fogadó Gulyás Ménes beli öreg gazdák a felelet terhét el nem kerülők — Ujjonon fogadott pásztorjaik neveit pedig azonnal a város házánál fel írassák.—⁵⁵

*

S. Nagy Anikó írta: „A Vásárhelyi-pusztán a múlt században folyó nagyarányú pásztorkodás elősegítette a betyárkodó életmód fennmaradását. A pusztai pásztorok nem, vagy csak nagyritkán mentek be a városba. A vizenyős, nádas terület jó hazája volt a betyároknak, itt már megszűnt a pandúrok biztonsága.

A betyárvilág a szabadságharc leverése után különösen nagy méreteket öltött. A honvédek egy része a császári hadseregbe sorozás helyett a bujdosást, a betyáréletet választotta. Dobozy Lajos vásárhelyi főszolgabíró 1849. aug. 9-én jelentette a Csongrád megyei császári biztosnak, hogy a szőregi csata [után] sokan a honvédek közül a »Vásárhelyi rétnék és tanyáknak vették utjukat[...]»⁵⁶ A pásztorok befogadták őket, a magányos tanyák rejteket adtak nekik.

A betyárok nappal békés pásztoroknak látszottak. »Nappaltatók«, »lappangtatók« segítségével fedezve voltak a hatóságok előtt. Főleg éjjel tevékenykedtek, általában 4-6 tagú bandákban. »⁵⁷

Szent-Györgyi Katalin egy lényeges mondatát helyesbíteniünk szükséges. Azt állítja, hogy „A magyar anyagban női betyárokat nem találunk[...]»⁵⁸ Ennek tökéletesen ellentmond levéltári kutatásunk.⁵⁹ Való igaz, hogy „jeles személyek”, „nagy egyéniségek” nem fordultak elő köztük, de a fosztogató bandákba olykor a nők is részt vettek,

---

⁵⁵ Hk. d. 7. kötet. IV. 1001.

⁵⁶ Szabó F. 1964. 46.

⁵⁷ S. Nagy A. 1975. 489.

⁵⁸ Szent-Györgyi K. 96.

⁵⁹ Szentí T. 1994. 277-284.

bemázolt képpel, férfi nadrága bújva; és a betyárvilágban ott találjuk őket a bújtatók, szeretők, orgazdák, segítők népes táborában.

*

Hódmezővásárhelyen a betyárvilágban több „különös” alak volt. Egyike a Kérdő Szücs adomákban is szereplő **Póka László** kapitány. Mit tudunk róla?

„Az 1898-as év nagy feltűnést keltő eseményekkel kezdődött a városban. Az év végi zárlatok nyomán hatalmas arányú sikkasztásoknak jöttek nyomára a városházán. Többeket letartóztattak. A letartóztatást megelőzte a Szántó Kovács elleni eljárás során hírhedté vált Póka László rendőrkapitány és Gosztonyi Sándor fogalmazó öngyilkosok lettek: Póka, akit tehetséges rendőrnek ismertek, — ő leplezte le az utolsó betyárokat és a vásárhelyi Jáger Mari-féle méregkeverő bandát is, — mindössze 44 éves volt, mikor a fegyház helyett a halált választotta.”⁶⁰

Nagy Dezső földolgozásából idézünk:

„A Népszabadság nevű szociáldemokrata lap kegyetlen nekrológot írt Pókáról és a vásárhelyi úri társadalomról:

»Egy kimúlt lator emlékezete: a jelen társadalmi rend akasztófára már régen megérett oszlopa... Utolérte méltó végzete.«

Ez a Póka volta az, aki Sz[ántó] Kovácsot az uralkodó osztály gyűlöletének odadobott áldozatot, tudatosan kiszámított, hamis ürüggyel magához csalta, hogy letartóztassa. Póka volt az, aki az utcán álldogáló munkások egyikét (Vincze Imrét) galádul és orvul lelőtte, s így előidézte a 'lázas' -nak nevezett valamit, azért, hogy a csendőrökkel agyonlövethessen embereket... Rabbá tett embereket, s ő sikkasztott pénzen dőzsölt és szajhákat tartott ki. Póka volt az, akire lapunk hónapokon át öklömnyi betűkkel hívta fel a 'nagyon igazságszerető' Szilágyi Dezső igazságügyminiszter figyelmét, —

---

⁶⁰ Nagy D. 1969. 112. (Helyesen így írták: Jáger Mari.)
Vásárhely és Vidéke (helyi napilap) 1898. jan. 9.

nyíltan gyilkossággal vádolván. Póka volt az, aki a megromlott uralkodó osztály kizsákmányoló bandáját őrizte, védte.

Különös, hogy néhány forintért, bútorért valaki agyonlője magát, itt, nálunk a sikkasztók eldorádójában. Azt hisszük inkább: üldözni kezdte a lelkiismerete, a megöltek véres árnya, a láncokat csörgető rabok. Ezért kellett minden éjszaka dőzsölni: el akarta kábitani a lelkiismeretét a mámorral.

Féltek attól, hogy kifecsegi bűneit és megnevezi büntársait. Ezért kényszerítették arra, hogy agyába bocsássa a gyilkos golyót. — *De ami késik, nem múlik...*⁶¹

Hozzá kell tennünk, nem Póka ölte meg Vinczét, mint ahogy az egész megfogalmazás stílusából is kiolvasható a történelmi csúsztatások sora. A vádaskodás így folytatódik:

„A rendőrkapitány és fogdmegdjei a városháza kapuja elé álltak és kurta parancsokkal próbálták a »feltámadott tengert« medrébe visszaszorítani. De az ingerült tömeg láttán félelmükben visszahúzódtak a nagykapu mögé. Egy csendőrjárat jött segítségükre, mert a városi rendőrök féltükben elmenekültek, s a csendőrök a tömegre süttették puskájukat: számos sebesülés történt és egy fiatal munkás halva rogyott össze. — »Ez a Póka Laci pecsenyéje!« — kiáltották a körülötte lévők.»⁶²

Hadd jegyezzük meg, amit Nagy Dezső is megállapított: „Póka jól ismerte Sz[ántó] Kovácsot, rendőr volt a keze alatt 1885–86-ban”.⁶³ (Szántó Kovács tehát ennek a „szégyenletes társadalmi rendnek” volt egykori fegyveres védelmezője. Ezek az események egyébként 1894. ápr. 22-én, vasárnap történtek.)

*

---

⁶¹ Nagy D. 1969. 112-113.

Népszabadság, 1898. jan. 14. 4. p.

⁶² Nagy D. 1969. 46.

⁶³ Nagy D. 1969. 46.

A másik emlegetett személyiség pozitív érték a vásárhelyi történelemben. **Gróf Vécsey Sándor** katolikus plébánosról van szó. Varsányi Péter Istvánt idézzük:

„A katolikus egyház vásárhelyi működéséről a forradalom kezdeti szakaszára vonatkozóan csak kevés és töredékes adatunk van. Az egyik vásárhelyi plébános, Vécsey Sándor gróf egyelőre családja aulikus [az uralkodóhoz hű] hagyományait követte, így a váci katolikus egyházi kongresszusról »...a legelső szabadelvű újítás hangoztatására hazautazott.«” („Apja a császári testőrség utolsó kapitánya volt altábornagyi rangban, testvérbátyja viszont Vécsey Károly honvédtábornok.”)⁶⁴ Az aradi vértanúk egyike.

„1849 júniusában azonban dicséretes változás figyelhető meg a magatartásában” — fogalmazta Varsányi, majd Szeremleit idézve, így folytatta: „[...]félretéve minden tartózkodást, határozottan csatlakozott szabadelvű plébános társaihoz. Véleményünk szerint ebben a pálfordulásban szerepet játszott testvére, Vécsey Károly pártolása a magyar ügyhöz; s az is, hogy a tábornok 1849 februárjában Hódmezővásárhelyen tartózkodott, s találkozhatott fivérével.”⁶⁵

A katolikus papok egy része hitet tett a „demokratai köztársaság” államforma mellett, így „A megválasztott tisztikar tagja lett Vécsey Sándor plébános[...]⁶⁶

Mint a vonatkozó betyártörténetben majd olvasni fogjuk, ennek a megváltozott magatartásnak tudható be, hogy Vécsey Sándor pap létére nem adta ki a betyárt, amikor az a plébániára menekült, és a törvény emberei keresték, hanem letagadta és oltalmazta. Még két hiteles adalék életéhez: Vécsey tisztelendő úr 1853-ban gróf Károlyi

---

⁶⁴ Varsányi P. I. 1993. II/1: 24.

⁶⁵ Varsányi P. I. 1993. II/1: 62.

⁶⁶ Varsányi P. I. 1993. II/1: 63.

István földesurat kérte a vásárhelyi Szent Háromság római katolikus templom bővítésére. Vécsey egyébként 1859 szept. előtt halt meg.

*

Tovább vizsgálódva a betyártörténetek között, részletesebben kell megvilágítanunk egy már kutatott, és ismertté vált helyi történelmi személyt. A Szabó-testvérek elfogatásáról és haláláról szóló történetekben egy **Dús** nevű férfi szerepel. Korábban Katona Imre is foglalkozott vele: „[...]a Szabó-testvéreken kívül szerepelhet még egy bizonyos Dús, nyilván a pandúr neve, továbbá a törvénytevés helyeként Zombor és esetleg még Perjámos[...]”⁶⁷ Megjegyezzük, hogy az általa gyűjtött Szabó Palkó balladában Nagyzomborról esik szó. Mi a történelmi igazság?

A hely, ahol a Szabó-testvéreket elfogták a Makó melletti Kiszombor falu Perjámos határésze volt. A Dús-családról pedig először Szeremlei Császár Sámuel akadémikus, református lelkész, a város öt kötetes történeti monográfiájának (1900–1913) írója, majd Fejérváry József újságíró és író közölt részletes adatokat. Róluk a következőket tudjuk:

Őseik már a tatárjáráskor Szentkirályon laktak. (Hód és Vásárhely közelében álló település, a török hódoltság alatt végleg elpusztult. Ma Vásárhely egyik közeli határrészének neve, ahol a középkori település állt.) A hódoltság után a család Vásárhely köztisztviselőiben álló lakosai közé tartozott.

Első **Dús István** (1779–1863) lakatosmester, a város toronyórájának gondviselője, a nép szószólója, aki császárellenes, igazságkereső magatartásáért többször ült börtönben. Felesége: Szőnyi Zsuzsannának, a híres XVIII. századi Szőnyi Benjámint református tiszteletesnek a lánya volt.⁶⁸

---

⁶⁷ Katona I. 1973. jún. 36. és 37. p.

⁶⁸ Szeremlei Cs. S. 1913. 5: 994. p.

Második **Dús István** (1814–1898), első Dús István és Leőcseő Judit harmadik gyermeke. Kiszomboron volt a földbirtoka. Törökkanizsán halt meg, az ottani birtokán. Híres volt fizikai képességeiről. Szép szál, igen magas, hatalmas erejű, és rendkívüli bátorsággal, hősiességgel rendelkező férfi volt. Fejérváry írta róla: „*Akkoriban rettegtek az Alföld népét a futóbetyárok, közöttük két haramia, kikről az volt a hír, hogy golyó nem fogja őket[...]*”⁶⁹ Dús István 1859 augusztusában, egy viharos éjszakán Perjámosig üldözte őket s ott a csárdában Szabó Palkót szívenlőtte, Szabó Miskát pedig elfogta.”⁷⁰

Az egyik vásárhelyi betyárponyvát Fekete József álnév alatt szintén Fejérváry József írta: *Szabó Palkó és Szabó Miska híres futóbetyárok története* címmel. Részlet a könyv befejező soraiból, amelyben Palkó utolsó óráit beszélte el:

„*Harmadnap halált mondtak ki fejére s kikötötték a vár udvarán.*

A csendbiztos előtte elhaladva, fél bajuszát tövestől kitépte.

Azután hat katona karélyt [így!] formált körülötte.

A hat fegyver eldőrent s a Szabó Palkó piros vére nyomán elszállt belőle a lélek, örökre[...]”⁷¹

A kötet szerzője itt Palkót végeztette ki, majd 26 év múlva, a Dús Istvánról írt soroknál e szerző szerint a földbirtokos Palkót lőtte szíven. Így „születhet” egy betyárnak „két halála” is!

---

⁶⁹ Figyeljünk föl az ismert betyárfolklor-motívumra: „*a golyó nem fogja*”. Itt jegyezzük meg, hogy hasonló motívum az „*utólérhetetlen betyárló*” is. Eötvös József *A falu jegyzőjében* így írt a zsványvá lett Viola lováról: „*Hollót azonban, bármilyen fáradt volt, nem érték utol egykönnyen a pandúrlovak. Amikor néhány lövés is eldőrdült utána, még fokozta a sebességét.*” (Eötvös J. /1845/ 1978. 385.) A betyárlóról lásd tanulmányunkat: Szentí T.–Bicsérdy Gy. 1991. 229-251.

⁷⁰ Fejérváry J. 1929. 544.

⁷¹ Fekete (Fejérváry) J. 1903. 252.

Nem is a nyilvánvaló történelmi tévedésre hívnánk föl a figyelmet, amelyben a szépírókat és újságírókat rendre tetten érhetjük, hanem arra a jelenségre, hogy a nép mindkét változatot elfogadta, és maga is terjesztette. A kaland- és rémtörténet volt a lényeges, amely igen korán jelentkezett az irodalomban, és nem csupán a XX. sz. második felének írott-, illetve elektromos médiáit önti el szennyáradatával. Folklor vizsgálódásunk szempontjából azonban van egy ennél is fontosabb jelenség: az az összegző jellegű fogalmazás, ahogy ezekből a gyatra írói, prózai munkákból a nép rövid betyártörténeteket summáz, sőt tovább lépve, ballada jellegű, félnépi dalokat farag.

*

Térjünk át történeteink folklór jellegének vizsgálatára. „*A betyármondák a történelmi mondák egyik kiemelkedő csoportját képezik*” — fogalmazta Dobos Ilona.⁷² A legtöbb betyárlegendában, betyármondában, betyártörténetben mind az idő, mind az egyes személyek cselekedetei összekavarodnak. Tipikus eset erre a Palásty-féle gyilkosság. Az elbeszélések több változatban ismertek. Ha az iratok nem őriznék, bizony nehéz lenne megfejtetni, hogy pontosan mikor történt, és ki vagy kik voltak a gyilkosok? A történetek időben legalább fél-, egy évszázadot ölelnek föl. Többnyire Rózsa Sándort teszik a gyilkos banda vezérének, de a vásárhelyi Szabó-testvéreket, máskor Veszelkákat is belekeverik. A történelmi igazság viszont ahhoz áll közel, hogy a büntett végrehajtói maguk a kárvallott parasztok voltak, és egyetlen jeles betyár sem volt köztük.

Katona Imre már negyedszázaddal korábban fölhívta figyelmünket az egyes tájegységeken belül rendszeresen előforduló, több legendában, mondában, történetben, dalban ismétlődő motívumokra, amelyeknek leggyakrabban semmilyen hiteles

---

⁷² Dobos I. 1977. 1: 280.

történelmi eredetük nincs. Ilyen például az *alagút*⁷³ és a *vasajtó*. E két motívum gyakran egy történeten belül szerepel, mint az *alagutat elzáró vasajtó*. Szent-Györgyi Katalin kimutatta, hogy az USA *outlaw*-jai a maguk ásta alagutakon mentették ki a rablott holmit.⁷⁴

A legnaivabb magyar alagúthistóriát Nagy Gyula gyűjtötte a vásárhelyi Pusztán: „*A kutas csárdáról — ahol Rózsa Sándor is megfordult — mondják, hogy alagút vezetett az orgazda Maczelka tanyájáig.*”⁷⁵ Megjegyezzük, hogy a kutas csárda (ma Székkutas község szélén) Vásárhelytől 20, Vásárhely pedig Mártélytól, ahol a Maczelka-tanya még ma is áll, újabb 10 km-re van. Ugyancsak alagúton át menekültek el a Szabó-testvérek a sámsoni csárda istállójába.⁷⁶ Hasonló folklór motívum a már fentebb említett *erős paprika*, más történetekben pedig az *erős vöröshagyma*, amelyeket a betyárok etettek meg a pandúrokkal, vásárhelyi katolikus pappal stb.⁷⁷ Fölfigyeltünk arra is, hogy a *szalonna* jelentős motívum volt a gyűjtött mondaanyagunkban, hiszen 15-ször fordult elő valamilyen formában. A néptáplálkozási szokásból, a korszak egyik legjobban fogyasztott, energiát szolgáltató élelmiszeréből vált folklórmotívummá.

Hasonló folklórmotívumot fedeztünk föl a *feladott életet* kutató tanulmányunk gyűjtőmunkája során.⁷⁸ Azok között az emberek között, akik élhettek volna, de életüket föladták, akadt néhány olyan, aki úgy halt meg, hogy még „*meg volt mind a 32 foga.*” Ez a családtagok, majd a történeteket elbeszélők között „biológiai értéknek” számított, és az elhalt életképességét bizonyította. (Később már az sem volt érdekes, ha ebből a 32 fogból néhány mégis hiányzott, a mítosz viszont megmaradt.)

---

⁷³ Lásd pl. Fehér J. 1989. 3. p.

⁷⁴ Szent-Györgyi K. 1976. 98.

⁷⁵ S. Nagy A. 1975. 491.

⁷⁶ S. Nagy A. 1975. 491. (Ma Békéssámson.)

⁷⁷ S. Nagy A. 1975. 490-491., ill. itt közölt saját gyűjtésünk.

⁷⁸ Szent T. 1998 2: 15-53. 3: 51-87.

Betyártörténeteink között is föllelhetők ilyen ismétlődő folklórmotívumok. Egyike az a cselekedet, amikor a gazda megpöröli lovát, amiért az hagyta, hogy a betyár elkösse, vagy fölakasztja kutyáit a kútgémre, mert azok nem ugattak a rablás idején. (A kutyaakasztás sajnos évszázadokon keresztül gyakori volt, és mindig más-más indok motiválta.⁷⁹) A másik motívum az akasztófa-domb körüli kóválygás a ködös hajnalon. A hazafelé igyekvő eltéved, többnyire körbe, vagy össze-vissza jár, míg belebotlik a fán lógó hullákba. Olyan rémületet keltő, a feszültséget fokozó epizóddá vált ez, mint amikor a mesélő előbb elkezd ijesztgetni, hogy „*ujj májam, ujj májam*”, majd hirtelen rábök az egyik elmélázó hallgatóra, aki *csihíssé* lesz, hogy „*té ötted mög a májam!*”

Különös folklórmotívum kapcsolódik *A három akasztott* vagy *A betyártalizmán* történetéhez, és ez a *neveletlen ujj*, vagy az *embrió* testének fölhasználásával, a *világító*, a sötétben is *mögláttató*, a megtámadott emberek számára pedig éppen *alvást okozó*, míg a betyárok esetében *láthatatlanságot* biztosító mágikus *gyertyaként*, illetve talizmánként működő testrészhöz.

Tóth Mórt idézi Vajna Károly: az 1865-ben Ó-Budán (ekkor még így írták!) kivégzett Takács holttestéről a ruhát lelopták, és „*[...]a kisujját is levágták, babonából.*” Tolvajok, gonosztevők használták „*a hüvelykujjat szerencsehozónak*”. (Valószínűleg keverte a kis- és a hüvelykujjat.)⁸⁰

Róheim Gézát idézzük: „*Boszniában (Jugoszlávia) [ma már önálló állam!] a tolvajok és betörők terhes asszonyokat ölnek meg, feldágják a méhüket, kiveszik a magzatot, és hosszú vékony csíkokra vágják. Kiszáritják a csíkokat, meggyújtják, és amikor betörnek egy házba, akkor ettől a »gyertyától« a ház lakói úgy alszanak, mint a holtak, és senki sem ébredhet fel, míg a tolvajok el nem hagyják a*

⁷⁹ Szentí T. 1979. (Lásd: a 257. p. előtti képes lap dokumentumfotóját.)

⁸⁰ Vajna K. 1907. 2: 188.

*házat. Göcsejben, ha meghal egy terhes asszony, az embriót kivágják a méhéből, mert ennek az embriónak az ujjából készített gyertya a tolvajt láthatatlanná teszi. Oldenburgban a betörők egyszerűen egy meg nem született gyermek ujját teszik ki az asztalra, és ettől mindenki elalszik, aki csak a házban van. Wardenburgban a rablók és gyilkosok felhasítják a terhes asszonyokat, kivágják belőlük a magzatot, és gyertyát csinálnak az ujjából. Ameddig ezek a gyertyák égnek, a házban lakók nem tudnak felébredni[...] A tizennyolcadik században egy rabló kínvallatáskor azt vallotta, hogy kilenc terhes asszonyt vágott fel, hogy kiszedje belőlük az embriót[...] Az anya méhéből kivágott csecsemő ujjá megvédi a tolvajt a lelepleződéstől, és szerencsét hoz a tolvajlásban.*⁸¹

Szent-Györgyi Katalin írta a mesés elemek előfordulásáról a betyáriradalomban: „[...]vasfüvel, meg nem született gyermek fejével, kezével, ujjával, lábfejével vagy koponyájával minden zárat ki tudnak nyitni.”⁸²

*

Részletesebben foglalkozunk a betyárprózában található verses történetekkel. Ennek a „betyár-pasztorköltészetnek” műfajilag több kidolgozott, eltérő típusát ismerjük. Katona Imre írta: „*A magyar betyárballadák népköltészeti-irodalmi előzményeiről vajmi keveset tudunk. A XVI-XVIII. századi tolvaj- és latorénekek csak nagy fenntartásokkal rokoníthatók, jóval közvetlenebb a kapcsolat a régi bujdosó és rabénekekkel. A XVIII-XIX. századnál korábbi balladákban szereplő törvényen és társadalmon kívüli figurák még nem feltétlenül pozitív hősök.*”⁸³

Kriza Ildikót idézzük: *A „betyárballada betyárok, rablók, útonállók, zsványok, szegénylegények tetteiről, életéről, kiváltképpen*

---

⁸¹ Róheim G. 1984. 229-240.

⁸² Szent-Györgyi K. 1976. 96.

⁸³ Katona I. 1973. jún. 16. p.

elfogadásukról és halálukról szóló epikus ének[...]. A betyárballada kialakulás a 17. sz. végére tehető, a társadalmi életben bekövetkező változások függvényeként. A 18-19. sz. fordulóján megjelent ponyvakiadványok részletesen beszámolnak a betyárok kalandjairól, rémtetteiről, jogos büntetéséről. Ezek a szövegek általában elrettentő példaként állítják be hősiüket. A 19. sz.-ban mindinkább szaporodnak a jeles betyárokról szóló énekek, amelyek a század közepétől egyre inkább ponyvaalkotások szintjén kerülnek a szájhagyományba[...]. A betyárélet felszámolásával (1875-től) a hősök rokonszenves ábrázolása egyre erősödik, ellentétben a prózai ponyvakiadványokkal, a hivatalos állásfoglalással. Az idealizált hős romantikus beállítása is ekkor válik divatossá, valamint a meg nem nevezett, elképzelt betyár virtuskodó ábrázolása is. A betyárballada formailag az új stílusú balladához tartozik[...]”⁸⁴

A betyárdalokról Katona Imrét idézzük: „Népi líránk egy újkori válfaja, a törvényen kívül élt betyárok szájába adott vagy róluk szóló dal[...]. Lényegében múlt századi [19. sz.] jelenség, kevés köze van a korábbi félnépi lator- és tolvajénekhez, inkább a **bujdosóénekek** hagyományainak folytatója. A közvetítő szerepet betöltő ponyva révén a múlt századi betyárromantika is befolyásolta. Műfaji szempontból nehéz elválasztani a lírai jellegű betyárballadától; az életformából adódóan pedig össze van fonódva egyrészt a **pásztordallal**, másrészt pedig a **rabénekekkel**. A betyárdalok hosszabbak, egyben epikusabbak, továbbá érzelmileg végletesebbek és drámaibbak is a korabeli lírai dalok átlagánál. Bizonyos kétarcúság is megfigyelhető, így pl. olykor pontosan, máskor csak általában utalnak a helyszínre, hasonló a helyzet a lírai hősök névszerinti, vagy csak általánosságban történő bemutatásával. Az idealizált hősök előéletéről tömör valóságot vagy megszüpített általánosságot tudunk csak meg. Hasonlóképp csak rövid utalás történik valamely kezdő- vagy végpontot jelölő eseményre is, e

---

⁸⁴ Kriza I. 1977. 274-275.

felvillantott, de nem részletezett jelenetek az érzelmi reflexiókat is pótolják. A betyár a parasztság, főként a pásztorok és az uradalmi cselédek ideálja, ennek megfelelően felszerelésüket, külső-belső vonásaikat eltúlozzák, lopásaikat virtusnak tüntetik fel, s végeredményben szociális hősöknek tekintik őket; mindehhez 1849 után még nemzeti vonások is járulhattak. E felfogásnak megfelelően a betyárélet idilli; a társadalommal nincs ellentéte, csak a hatóságokkal. A betyárdalokban kevesebb az érzelmi reflexió és kisebb fokú a díszítettség, ellenben több az állandó jelző, a formula és az ún. drámai elem is.”⁸⁵

A férfiakra jellemző lírai népdalok közül a betyárdalokat jól jellemzi a szóhasználat, ahogy azt Katona Imre kimutatta:

„A vásárhelyi népdalok összehasonlító motívumkincse (a katonadaloké az igékkel együtt):

bordal:	32 szöveg, 112 motívum, átlagosan (dalonként) 3,5
tréfás dal:	81 szöveg, 337 motívum, átlagosan (dalonként) 4,0
pásztor- és betyárdal:	60 szöveg, 447 motívum, átlagosan (dalonként) 7,5
katonadal	70 szöveg, 741 motívum, átlagosan (dalonként) 10,5

A több száz motívum érthetően »férfias« gondolkodásra vall. A lírai dalokra jellemző virágot a katonák legfeljebb minden 10., a madárkát pedig minden 20. dalukban említik. A (kedvezőtlen) természeti jelenségek előfordulása jóval gyakoribb (7 dalból 23-ban), a szabad természettel is hasonló a helyzet. A szeretőt 51, az anyát 38,

---

⁸⁵ Katona I. 1977. 275.

a testvért 2, az apát pedig 1 esetben említik, bármely meglepő arány, illetve aránytalanság is ez, aligha kell hozzá bővebb magyarázat.⁸⁶

*

Ezek után vizsgáljuk meg a hódmezővásárhelyi verses betyárfolklórt.

„A szabadságharc után az egész Viharsarokban elszaporodtak a pásztorokból, hajcsárokból és szökött katonákból lett betyárok, többségük a vásárhelyi pusztán bujdosott: 1850-ben pl. 61 betyárt és orgazdát fogtak el, fele helybeli volt (Szabó F. 1964. 86.) A szomszédos Szegeden működött Ráday törvényszéke [és az 1869–1873 közötti 4 év alatt állítólag kétezer embert fogtak el]. A parasztpolgárság tulajdonosi szemlélete mégis azt eredményezte, hogy a betyárok népszerűsége rohamosabban csökkent, mint másutt, ill. a beleélést és azonosulást nem kívánó ponyvai olvasmányok kerültek előtérbe. Kiss Lajos említett ponyvajegyzékében szereplő betyárok közül pl. ismerték Angyal Bandit, Rózsa Sándort és Zöld Marcit (1956. 43.), de nem énekeltek róluk, ellenben Bogár Imréről, Fábíán Pistáról és Sobri Jóskáról már igen, a helyi betyárhősöket nem is említve. Az 1851-ben elfogott katonaszökevény: Fábíán Pista gyorsan népszerű lett (MNGY II. 63), még az is lehet, hogy balladáját nem a vele együtt érző nép, hanem ő maga alkotta (Vargyas 1976. II. 649-654. A német szökött katonája). A legtöbb »betyáros« történet inkább lírai helyzetkép, mint elbeszélő-drámai ballada, dalokként is énekeltek őket[...]

Ami a helyi vonatkozású betyárballadákat illeti, a talán legnagyobb hírnévre szert tett Szabó-testvérekről félnépi versezetek szólnak (Szabó F. 1964. 114; Szentí 1979: 125-131.). A legteljesebb változatot Kiss Lajos tette közzé (1927. 26-28.), másutt töredékes variánsai ismertek (Kálmány 1954. 167; Katona-Lábadí-Olsvai 1980. 115-119.); Vargyas Lajos e balladánkat figyelmen kívül hagyta. Az

---

⁸⁶ Katona I. 1999. 38.

*utolsó és talán legjobban eszményített vásárhelyi betyár Farkas Jancsi volt, kiről már inkább csak dalok szóltak (Szabó F. 1964; 130, 142-143.); sőt Kiss Lajos »Farkas Jancsi nótájá«-nak már csak a dallamát tudta közölni. Mindez a lírai dalok felé mutat.*⁸⁷

Az általunk gyűjtött néhány soros, összegző jellegű Farkas Jancsi dal egyik változatát Galambos Ilona is fölvette dolgozatába:

*»Kakasszéki erdő mellett mi történt?
Orosházi csendőrkáplárt lelőtték!
Vásárhelyi Farkas Jancsi lőtte le,
Hej, istenem rab lett érte.«⁸⁸*

Végül Nagy Gyula székkutasi gyűjtéséből mutatjuk be a fenti dalrészletet, jelezve, hogy néhány sor is miként változik terület, korszak és az elbeszélő vallomása szerint:

*»Kakasszéki major alatt mi történt,
Zsandárkáplárt a lováról lelőtték,
Zsandárkáplárt viszik temetőbe,
Farkas Jancsit pedig viszik a börtönbe.«⁸⁹*

„A méltán híres: ‘Nagy a vásárhelyi puszta’ hangulati előzményének tekinthető egy betyár szájába adott bujdosóének, melynek hetykélkedőbb sorai más betyárdalokban is előfordulnak.

---

⁸⁷ Katona I. 1999. 8.

⁸⁸ Galambos I. 1997. HT 390. G18. (Farkas Jancsi az 1880-a években tevékenykedett. Az orosházi csendőrt 1885. nov. 11-én ölte meg. 1890 őszén Tyll László rendőrkapitány kezdte üldözni. 1891. febr. 26-án a kisteleki csárdában elfogták. A csendőrgyilkosságot nem lehetett rábizonyítani. Egyéb gatzetteiért 10 év börtönt kapott. 1927-ben jószágkupecként halt meg.)

⁸⁹ S. Nagy A. 1975. 493.

*»Jaj, istenem, jaj, de sokat bujdostam!
Tizenhét esztendeig betyár voltam...
De sok falut, de sok várost bejártam,
De sok üres istállóra találtam!...«
(MNGY II. 200.)»⁹⁰*

Kérdő Szűcs Ernő adatközlőnk e vers utolsó két sorát a Szabó-testvérek elfogásáról szóló félnépi balladás dal utolsó előtti versszakába építette bele. (Bibó Lajos vásárhelyi író kedvenc éneke volt e két utolsó sorral kezdődő dal, és mint Nótás Szabó Pál költeményét, társaságban többször is elénekelte.)

Érdekes és fontos összehasonlítani a Szabó Palkóékról szóló félnépi dal egyetlen versszakát, amelyet Katona Imre gyűjtött a szajáni, akkor 65 éves Móra Lajosnétól, aki e sorokat a vers közepe táján mondta el:

*»Arra kéröm komiszáros uramat:
Në lőjje ki alóllam a lovamat!
– Ejnye, betyár, azt az anyád mindēnit,
Lovad féltēd, nem a magad életit!«*

A Kérdő Szűcs Ernő által elmondott vásárhelyi változat:

*»Arra kéröm komisszáros uramat,
Në lűjje ki alúlam a lovamat,
Fogjátok mög azt a bētyár mindōnit,
Lovát félti, nem a saját életit.«*

Példánkból nemcsak a tájnyelvi eltérés érzékelhető jól, hanem a gondolkodásmódbeli eltérés is, ahogy a megfogalmazásban a

---

⁹⁰ Katona I. 1999. 20.

komisszár a betyárt — a szajáni „csendörpertuval” ellentétben — nem tegezi, hanem egyes szám harmadik személyben beszél róla. Ezzel azt a tiszteletet adja meg neki, amelyet kiváltott benne a lova iránti önfeláldozó magatartás.

A folklórban közismert a *számmisztika*, *számmágia* gyakori előfordulása is. Különösen a 3, 5, 6, 7, 9, 11, 12. és 21. számoknak van mágikus jelentésük, illetve erejük. A számokkal kifejezett mennyiség idővel növekedhet is, mintha csak ez minőségi ugrást jelentene. A Török Károly által gyűjtött *Balla Jankó*ban még így szerepelt: „*Amoda jön két zsandár fegyverbe’-*”.⁹¹ A Szabó-testvérekről szóló félnépi dalban már

*„Fakó lovam lába nyomát
Kilenc pandúr, hat csöndbiztos járja...”*

A Szabót kivégző katonák Fejérváry szerint szintén hatan voltak. S. Nagy Anikó gyűjtésében a vásárhelyi Pusztán, Szőke János kunyhójában lakmározó Rózsa Sándorért érkező pandúrok öten voltak.⁹² A sámsoni csárdában tivornyázó Szabó-testvérekért egy komisszár hat pandúrjával érkezett.⁹³ A gyűjtésünkbeli egyik történetben Babáj Gyurka hetedmagával volt fölakasztva stb.⁹⁴

*

„A rabénekek is a magyar népi líra gyöngyszemei; és sok más műfajnál jellemzőbbek. Epikum híján nem állnak össze önálló típusokká, hanem 150-200 formula (fordulat), ill. motívum (elem)

---

⁹¹ Török K. 1872. 62. (Az 54. számmal jelzett.)

⁹² S. Nagy A. 1975. 490.

⁹³ S. Nagy A. 1975. 491.

⁹⁴ Fölvívjuk a figyelmet arra, hogy az itt közölt számok „mágiájának” adatai döntően csak az Európa-centrikus kultúrákban érvényesek. A nem iszlám vallású indiai civilizációkban pl. a **16.** számnak van a folklórisztikában is fontos jelentősége.

változatos kombinációi (Vargyas 1976. II: 722-736.) A Dél-Alföldön Ráday szegedi törvényszékének működése nyomán újultak fel, ill. sokasodtak el. A mindössze tucatnyi vásárhelyi rabének eléggé kevés, de Török Károly jóval korábban, Kiss Lajos pedig már későn fogott hozzá a gyűjtéshez. E változatok (MNGY II: 31-41.; Kiss l. 1927: 25, 26, 42.) talán még visszafogottabbak, mint egyebükt; a bűn és bűnhődés éppúgy nem derül ki, mint a keservesből sem a bánatot kiváltó ok. A rabének is első személyes, de a »hős« voltaképpen (ártatlan) áldozat, aki ritkán vállalja korábbi tettét, vagy bosszúállásra készül. Vásárhelyen kedvelt a rabsors ellentétéként szereplő szabad madár (Ablakom rostélyán kis madár hegedül...; Felszállott a páva...; Megállj, madár, megállj!...; Repülj, madár, repülj!...), melyre üzenetet szoktak bízni.⁹⁵

Áttérve a vásárhelyi pásztor- és betyárdalokra, Katona Imre így ír: „A társadalmi — foglalkozási dalok tágasabb csoportján belül e legnépszerűbb »pusztai« dalok teljes joggal kerültek együvé, mesterkélt lenne a különválasztásuk. Vásárhelyi példa teljes összefonódásukra:

»Kicsaptam a lovam a téglási rétre,
Gyalog megyek most már az anyási révre;
A szegénylegénynek arra visz az útja.
Jövök-e még erre, csak az Isten tudja? ...«
(Péczely 1981. 122.)

De nemcsak e rokon dalcsoportok szétválasztása lenne nehéz, hanem a betyárdaloké és betyárballadáké is[...] A pusztán természetesen nemcsak a pásztorokat és a betyárokat »ihlette«, hanem a tanyai parasztokat is; a szegényebbeknek pedig éppenhogy a pásztor

---

⁹⁵ Katona I. 1999. 20.

és betyár volt az eszményképük, a tulajdonosi szemléletű birtokosnak természetesen nem!

A vizsgálatba bevonható mintegy 60 vásárhelyi pásztor- és betyárdal a vártnál kevesebb ugyan, de »tömeges« kezdősor és motivika szerinti elemzésre bőségesen alkalmas. Szemmelláthatóan »férfias« dalcsoport, melynek tematikája és kissé puritán díszítettsége a tárgyalkotó pásztorművészet szóbeli rokona. Adynak »A Hortobágy poétájá«-ban említett »bamba társak« kapcsán elgondolkodtató, hogy e duhaj, nehezen fékezhető, gyakran társadalmon kívülre került »rideg« legények milyen sokféle (dal, ballada, zene, tánc, díszítés stb.) népművészeti ágazatban csillogtatták tehetségüket, és hogy a szabadabb élet kereteit nem csak törvényszegéssel töltötték ki. A legelők feltörése azonban majdnem feledésre kárhóztatta művészetüket.

A pásztor- és betyárdalok ösztönös elhatárolódásra vallanak, nemcsak a kezdősorban megfogalmazott büszkélkedő bejelentésre (Ha felülök kis pej lovam hátára...; Megismerni a kanászt...; Újvárosi juhász vagyok... stb.) utalhatunk, hanem arra is, hogy a természeti kezdőkép itt nem valamiféle »nekifutás«, hogy az érzelem megfogalmazható legyen, hanem nagyon is valós színhely, ill. személy: Esik eső a haraszton...; Fújdogál a szellő...; Feljött már a csillag... stb. Az első személyes betyárdalok nagyfokú pásztori — paraszti együttérzésre vallanak, voltaképpen ezek is büszkélkedő bejelentések: Loptam lovat, lopok is...; Teli a zsebem bankóval...; Viszik a lovam Gyulára... stb.

Tipikus helyzetdalokról lévén szó, a motivika gazdagsága (447) a bordaloké után már nem annyira meglepő, annál inkább az lehet a pusztai életre vonatkozó említések párhuzamos arányossága:

állatok, ménesek, gulyák, nyájak:	66	motívum
pásztorok (csikós, gulyás, juhász):	25	"

vétség, kihágás, törvényszegés, büntetés:	26	"
név szerint említett táj és helység:	26	"
legelők, legeltetés, felszerelés:	64	"
betyár, szegénylegény:	25	"
pandúr, zsandár, csendőr:	21	"
csárdabeli mulatozás:	25	"

E társ nélkül élő pusztai szabadok gyakran énekelnek a (megszépitett) szeretőről (34), szerelemről (16), meglepően ritkán (2) viszont a családról. A természet (159) és bizonyos évszakok, illetve időszakok (17), valamint az ünnepek (21) megadják a tér- és időbeli kereteket; fontosak még bizonyos épületek, építmények (12) és a büszkén hordott, megkülönböztető pásztorviselet (15). Az őrzött állatokon kívül a vadon élőket szinte észre sem veszik (43, amint ahogy a mezőn, legelőn kívül és túl a virágokat sem emlegetik (5), bár ez utóbbiakat saját tárgyaikon nagy kedvvel ábrázolják. A többi szórványmotívum nem viszonyítható, ellenben a magában álló, szintén nehezen viszonyítható tulajdon, vagyon, pénz és bér emlegetése meglepően gyakori (159), ezek a hagyományos, bukolikus pásztoridillt ugyancsak realizálják.

Ami a tematikát illeti: a pásztorfogadás és az őszi behajtás időbeli keretében dalolnak a legeltetésről, annak viszontagságairól, a gazdák és a hatóságok beavatkozásairól, a csárdabeli mulatozásról s természetesen szeretett állataikról is. Nemcsak a motivika, hanem a tematika is gazdag, ilyen személyes kapcsolatok híján lehet igazán megérteni, hogy a pásztordalokhoz képest a halászdalok miért olyan szegényesek”⁹⁶

*

Az általunk gyűjtött betyárdaloknál, félnépi balladás énekeknél ugyanazt tapasztaltuk, amit Katona Imre írt az általa

---

⁹⁶ Katona I. 1999. 34-36.

gyűjtött észak-bánati betyárballadák tanulmányozása során: „Az itt ismert balladák zöme lírai jellegű, vegyes és elmosódott műfaji határok között került előadásra.”⁹⁷

Tapasztaltuk, hogy a vásárhelyi betyárverseknél szintén tipikus a műfaji összemosódás, nemcsak az előadásmódban, de az eredeti megfogalmazásban is. Az itt bemutatott 15 verset az alábbiak szerint tudtuk elkülöníteni. **Félnépi (balladás) dal** volt 3 (*Nem járok én paripán...; Magyar embör összeüti a bokáját...; Nem messzire van ide a Lébuki-csárda...*), ez utóbbi egyébként közismert **dalegyveleg** is, *Nem messze van ide Kismargita...* kezdettel; **felelgetős rigmus** és **nóta** 2 (*Tudjátok-é, hogy hun van Szögvár és vidéke?...; Kopott csárda, két végén az ajtó...*); **összegző dal** 4 (*Kakasszéki major mellett mi történt?...; Sándor bátya, hajja Kend!...; Babály Gyurka, Gráfli Ádám...; Besorozott a nimöt katonának...*); **tréfás rigmus** 3 (*Lélök, lélok, de hát én...; Ha Mezőtúron mög nem basznak...; Égindulás, földindulás...*); és **csúfolódó rigmus** szintén 3 (*Sándor, Sándor juhott lopott...; Mőgmondja azt Rízsa Sándor...; Szaladj, szaladj futóbetyár...*).

A hosszabb verseken jól érzékelhető a magyar nóta és a szépirodalmi verselés hatása. A szövegromlás egyértelmű. Több dal „összeverselése” igen gyakori. A verssorok, szakaszok aránytalansága jól érzékelhető. Leggyakrabban 4 soros szakaszokat költenek, de a gondolati tartalmat előbbre valóznak érzik, mint a formát, ezért különösebb szabály nélkül 5-6 soros szakaszokat is alkotnak.

A vásárhelyi betyárlírában a mai paraszti verseléssel érzünk rokonságot. Leginkább ragrímeket használnak, a rímek dőcögnek, a szótagszámok bizonytalanok, egy-egy sor rímtelen, prózai jellegű. Adatközlőink, elsősorban Kérdő Szűcs Ernő valószínűleg öntudatlanul — vagy nagyon is tudatosan — szintén alakított a szövegeken, (a közben elfelejtett sorokat, szavakat a történet teljessé tétele érdekében

---

⁹⁷ Katona I. 1973. jún. 19. p.

kiegészíthette), ezért nyugodtan fogalmazhatunk úgy, hogy az itt közölteken érződik az a fajta alkotási tevékenység, amelyet maguk a vallomástevők „*rímfaragásnak*” neveztek.

Katona Imre a vásárhelyi népköltészetéről írt tanulmányában a döccenő kírímekre vonatkozóan hasonló jelenséget talált⁹⁸:

*„Adott vót az isten, de eltagadtátok;
Most már benne vagytok a nyomorúságba.”*⁹⁹

Az általunk gyűjtött betyárdalok kezdősorainak szókészletét vizsgálva, az alábbi jellegzetességeket találtuk:

Emberekkel kapcsolatos szavak

Személynév: 5. Én (személyes névmás): 2.

Embör: 1. Bátya: 1. Katona: 1. Futóbetyár: 1.

Lélok: 1.

Testrész

Boka: 1.

Nemzetiség

Magyar: 1. Nímöt: 1.

Állatnév

Juh: 1. Paripa: 1.

Helynév

Mezőtúr: 1. Lébuki: 1. Kakasszék: 1.

Szögvár: 1. Major: 1. Csárda: 1.

Tárgy

Kocsi: 1. Ajtó: 1.

Helyhatározó

Messzire: 1. Vidék: 1.

---

⁹⁸ Katona I. 1999. 11.

⁹⁹ Gyűjtötte: Kiss Lajos (1927: 45.) *Panaszos ének az 1873-as koleráról.*

(Valamilyen tárgy, épület) Végén: 1.

Igéből képzett szavak

Lop, jár, mond, szalad (2-szer), összeüt,
baszik, kötöz, történik, hall, tud, besoroz,
égindulás, földindulás, kopik. Összesen: 15.

A további verssorokban található szókészlet megoszlása,
kiemelve néhány jellegzetes főnevet, mint pl. vár, pokol, istálló stb.:

Személynév: 18. Én: 14. További névmások (te, ő, mi): 4.
Maga: 4. Vele: 1. Úr: 1. Gyerek: 1. Lány, kislány: 4. Asszony: 1.
Szerelme, babája: 3. (Más vidékek betyárdalaitól eltérően, ez
meghökkenítően kevés!) Öregasszony: 2. Legény: 1. (A férfi jelölésére
használt szókincsből ez is kevés.) Betyár: 7. Senki: 1. Vendég: 1.
Isten: 2. Testrészt: 7. Nemzetiség: 2. Foglalkozás: 39. Állatnév: 28.
Ménes: 1. (Ezekből ló: 24.) Kutya: 1. Madár: 1. Rét: 1. Virág: 1.
Fogalom: 13. Tárgy: 22. Ige, cselekvés: 117. Helynév: 26. Határozó
(elsősorban szám- és helyhatározók): 78. Jelzők, melléknevek: 57.

Vár: 1. Csárda: 4. Pusztá: 4. Bor: 2. Föld: 2. Pokol: 1. Istálló:
1. Tisza: 1.

A számok jelzik, hogy ez a népi szóhasználat messze elmarad
mind a klasszikus népdalok, népballadák, mind pedig a szépirodalom
szókincse mögött. Egyes szavakat sokat ismételt.

Áttérve a motívumokra, rögtön szembetűnő, hogy
gyakorlatilag a verssorok jelentettek egy-egy motívumot. E
motívumkincs annyival szegényebb, mint ahány verssort lejegyeztünk,
mint amennyi ismétlés van bennük. A 129 motívum úgy oszlott meg,
hogy közöttük 106 eltérő, 15 esetben pedig 23 ismétlés fordult elő
bennük. (Ez utóbbiak számát növelte a *Szabó Palkót kötözik a
kocsiban*, c. félnépi dal megismétlése egy másik történetben. Azért
nem hagytuk ki, mert jó példa volt arra, hogy maga a népi elbeszélő
hogyan összegez. Vagyis, amikor ezt a dalt korábban elmondta, két
versszakban közölte, utóbb pedig már csak 6 sorba fogta össze, és

kiderült, hogy az egész félnépi balladás dalnak ez a 6 sor a lényege. Itt érhető tetten a *összegző verselési hajlam*.)

A motívumok között kutatva, kiderült, hogy *a betyárt üldözik* 17 esetben, míg a *tisztölöm a szabadságot*, vagy a *szegénylegény vagyok én* csak 1-1 esetben fordult elő. További motívumok előfordulása: *felakasztás*: 6, *viszik a börtönbe*: 3. Ezt követően 2-2 alkalommal találtuk az alábbiakat: *madárként fogva a szíve, nem vétellel szerezte, nem fogják el, az elfogott betyárt megkötözik, a lova a betyár után nyerít, a lovát vigasztalja, sápadt arcú öregasszony, anyja egyetlen reménysége, nem fogják gyászolni, méltatlanul eltemetik, a Tisza veszi körül*, és valamilyen *kérdés föltevése a téma fölvázolására*.

Ahogy azt Katona Imre is megállapította, nemcsak a vásárhelyi népdalokban, hanem a betyárdalokban is viszonylag gazdag a mátkával, szeretővel kapcsolatos motívum. (*Kislány az ölében, átkarolja a babáját, szép lányokra kacsint, karcsú a lány, halovány az orcája, drága a szerető, akit semmiért sem adna oda, drágán fizetett a vele hálásért, hűséges a szeretője, Varga Julcsa a régi szerelme egy-egy esetben fordult elő*.)

„Országos viszonylatban a legnépszerűbb lírai dalcsoportok sorrendje: szerelmi, katona-, tréfás és gúnydalok, bordalok, mulatónóták, pásztor- és betyárdalok; Vásárhelyen a legkedveltebb a: szerelmi, katona-, tréfás és gúnydalok, pásztor- és betyárdalok, bordalok és mulatónóták.”¹⁰⁰ Vagyis nálunk az országoshoz képest, a betyárdalok egy hellyel előbbre kerültek. Mégis, „Ahhoz képest, hogy Vásárhely kiterjedt határa volt a betyárkodás egyik gócpontja, a helyi új balladáknak csak harmada foglalkozik e törvényen kívüliekkel, holott a közeli Csongrádon és a szomszédos Szolnok megyében épp fele-fele az arányuk; igaz, a betyár- és pásztor dalokat, továbbá a

---

¹⁰⁰ Katona I. 1999. 9-10.

*rabénekeket és főként a ponyvai betyárhistóriákat is figyelembe kell venni.*¹⁰¹

Mind a betyárverseket, mind a prózai történeteket együtt vizsgálva, és példaként csak néhány szót kiragadva, előfordulási számuk így alakult:

Rablás: 2. Gyilkosság: 6. A betyár és ellenfelei között előforduló üldözés és harc során említve: zsandár: 32, perzekútor: 11, káplár: 9, csendőr: 7, csendlegény: 6, pandúr: 5, pusztázó katona: 1, hajdú: 1. A hatóság betyárt üldöző emberei összesen: 72.

A mondák megoszlása

Szabó-testvérek	mondaköre	33	történet.
Kis, és névtelen betyárok	"	25	"
Rózsa Sándor	"	20	"
Farkas Jancsi	"	17	"
Általános betyártörténetek		13	"
Helyi mondák:		75	"
Idegen mondák (Rózsa S. és mások):		33	"

A helyi hagyomány tehát több mint kétszeres. Fontosnak ítéljük még azt is megjegyezni, hogy a hiedelmek („nem fogja a golyó”, a „magzat ujja”, „a melléhez csapódó veréb helyén érte a puskagolyó” stb.) keveset szerepelnek a mondákban. Ezt azzal magyarázzuk, hogy a polgárosodó vásárhelyi parasztság nemcsak viseletében és szokásaiban *vetkezett ki*, de a szellemisége is változott. A misztikum helyet a realitást jobban kedvelte. Ezeknek a betyártörténeteknek egyébként is jelentős része, főleg a Farkas Jancsi mondák már a kegyetlen történelmünk által kijózanító XX. században születtek. Ami pedig az általunk gyűjtött mondák terjedelmét illeti,

---

¹⁰¹ Katona I. 1999. 6.

Katona Imre arra figyelmeztetett, hogy ezeknek majd mindegyike
egyetlen epizódból áll.

Szenti Tibor

Hódmezővásárhely, 1999 júniusa.

✱

Általános betyártörténetek

A történetmondók

„Végh János öregapám maga is nagyon szerette a betyártörténeteket, mög a régi betyárokat. Gyakran járt a szeretetházba, és ajándékokat, gyümölcsöt vitt az öregöknek, akiknek nagyobb része valamelyik betyárbandáhon tartozott fiatal korában. Ezek osztán nem nősültek mög. Azért jutottak a szeretetházba, mert elvótak ítélve, és fiatalságuk nagyobb részit a börtönbe tötötték. Ezek mind a hosszú katonaidő elől ugrottak mög, és így váltak betyárrá. Öregapám még udvarost is közülük vitt magának, oszt amikor ideje vót, óraszámra meséltette velük a betyártörténeteiket. Tülük hallottam a legtöbbet én is gyerökkoromban.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Védekezés a betyárok ellen

„A falásások ellen úgy védekeztek, hogy *kancafalat* raktak. Ez vert fal vót, amelynek egy méter szélösre, egy darabba rakták az alapját. Ezt a vert földet nem tudták kiásni.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Lovak elpusztítási módja

„Ha a betyár mögharagudott a gazdára, oszt kárt akart csinálni, vagy szüksége vót a húsrá, a ló seggibe egy högyös szérszámot dugott, hogy mögdögöljön. Így vágás, szúrás nem látszott rajta. Olyan vót, mintha magátul pusztult vóna el.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

A betyárrejte

„Külső-Szörhát és Csicsatér határában Kiss Szabó Sámuelnek 300 hold földje vót, ezön major állt. Benne barlang, amely 3x4 méterös gödör vót, rajta pedig faderekak, arra rakták a kazlat. Szóval, kívülrül csak egy kazal látszott. A gödör másfél méter mély vót. Ez még a ‘920-as években mögvót. Ez egy ilyen búvóhelye vót a betyároknak télidőn. Nemösi portára ugyanis nem möhettek a pandúrok, ezért állt itt a búvóhely.”

(Nagy György István)

*

A három akasztott

„Kérdő Szűcs Tamás szépapám Téglásba lakott. Kopáncsra möntek nyomtatni, és elindultak hat kocsival. Amikor Kopáncson a csöszházhoz értek, mán éccaka vót. Jajgatást hallottak bentrül, hát lüegrottak a bakrül. Vasvillát fogtak, oszt előbb körülfogták a házat, majd bemöntek.

Hát mit látnak! A betyárok a böcsöbül kiborították a kisgyerököt, az asszonyt mög lőfogták, az ordított. Az asszony állapotos vót, oszt föl akarták hasítani, hogy kivögyék belüle a gyerököt, mert a »kivött gyerök« kisujja vót a talizmánnjuk.

Amikor a téglási parasztkok rajtuk ütöttek, a három koma kiugrott az ablakon. 1850-ben, amikor a dolog mögesött¹⁰², az én ükapám: Kérdő Szűcs Ferenc még 15 éves gyerök vót. Az apja ütöt hagyta kinn a kocsin, oszt az egyik betyárnak möglátta az arcát.

Három év múlva, 1853-ban, az öreg hazaengedte Ferit a városba, de ráparancsolt, hogy röggelre hazaérjön! A legény otthon, a városban hallotta, hogy három betyárt akasztanak.

---

¹⁰² Kérdő Szűcs Ernő egy alkalommal úgy említette, hogy az eset 1831 nyarán történt. (Szenti T. 1981. jan. 6. p.)

A városházáról indult a mönet. Mindegyik betyárt egy-egy külön kocsi után láncolva vitték. A kocsi elé rossz lovakat fogtak, oszt' cigányok hajtották. Külön kocsin vitték a hóhért. A mönetöt körülfogták a pandúrok.

A Csepregi-malom mögött, a szentösi útfélön állt az akasztódomb. Kérdő Szűcs Ferenc is csatlakozott a kísérő tömeghön. Ekkor ösmerte föl az egyik betyárt, akit Kopáncson látott. A koma kögyetlenül káromkodott az akasztás előtt, hogy most lopásért akasztják, mikor másszor nagyobb bünt is elkövetött. Mind a hármat fölakasztották.

Este bál vót. A bálba beittak Kérdő Szűcs Ferkéék. Ez télön vót, nagy ködben, hóban. Hajnalba mönt kifelé a tanyára, oszt eltévedt. Látta ám, hogy amott van három koma. Feljük tartott osztán, hogy majd mögkérdi tülük a helyös irányt, de azok biz' az akasztottak vótak.

Ükapám azonnal kijózanodott, amikor parolázni akart a merevre fagyott betyárokkal. Azok oszt addig lógtak ott, amég a varjak ki nem kezdték őket.”

(Nagy György István)

*

Kérdő Szűcs Ernő adatközlőnk atyafiságban állt Nagy György Istvánnal, hiszen az elbeszélte kopáncsi betyártörténet közös őszükkel, szép-, illetve ükapjukkal történt. Kérdő Szűcs Ernő a családban hallott adomát szinte szóról szóra ugyanígy beszélte el, csak az alábbi résszel egészítette ki:

„A Szkala Lidi vót a szógáló, akit annak idejin a kopáncsi csőszháznál a betyárok kifordítottak a *toliágy*bul. Az öreg csősznek mög fönt köllött táncolni az asztal tetejin.”

*

Borotvás Dániel halála

„Pósahalmon történt. A *perzekútorok* üldözték a betyárokat, akik a gulya közé rejtőztek el, oszt innen lüvöldöztek. A zsandárok ki akarták sződni a betyárokat a gulyából. Ekkor Bērētvást, mög egy Vecseri nevű pusztázó katonát is agyonlűttek.

Bērētvás komisszáros nem halt mög mindjárt. Befogta a sebit, de azután elvérzött. Az utolsó szava is az vót:

– Mondjátok el a feleségömnek, hogy möghaltam.

A betyárok között vót Kiss Ferkó *szóbeli embör*. Ez azt jelentötte, hogy vitte a szót, a hírt a betyároknak. Ögyébként azt mondták, hogy Bērētvásba ű lűtt bele orozva, a tehenek közül. A betyárvadászaton ott vót Bekecs András is, az orosházi komisszáros, akit Bērētvás irányított a hajszában.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

A futóbetyár ne igyon!

„Betyárcsapatot üldöztek a perzekútorok a Könyerében. A város legelőin állt a Veréb-csárda, a szentösi úthon közel, nem messze a *Nyomástul*. Innen menekültek a betyárok. Amikor a Kérdő Szűcs birtokhon értek, egy árkot köllött átugraniuk. Az egyik betyárnak nem vót jó lova, oszt nem mönt neki az ároknak. Így azután elfogták a csendörök. A többiek a *zsombikon* menekültek tovább, hogy nē üldözzék űket.

A zsandárok nem is möntek tovább, hanem elfogták az ároknál maradt betyárt. Az vízért esengött. Kérdő Szűcsék éppen kint dógoztak a földön, oszt’ a csobolyó velük vót, de a zsandárfőnök mögtiltotta, hogy odanyújtsák. Aszonta, hogy

– Futóbetyárnak nem adunk inni!”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

A lelkiismeret

„Pallavicini őgróf fölmondott a cselédjeinek¹⁰³, és fölszámoltatta a nyomorúságos, vert falú házaikat. A végrehajtást Palásty intéző hajtotta végre úgy, hogy ökrökkel, láncokkal széthúzatta a viskókat. Akadt köztük olyan ház, amelyikben vajúdo asszony vót, a másik háznál éppen kenyeret sütöttek, de Palásty irgalmatlanul széthúzatta valamennyit.

A nép bosszúból egy éccaka betyárokkal tört rá a Palásty-családra. Az intézőt a konyha közepin egy kupacba fölaprították úgy, ahogyan a paprikás húst szokták.

Mindszent és Kistelek között, túl a Tiszán lakott egy idős parasztembör a családjával a tanyájukban. Fiatal korában ez is részt vött azon az éccakai mézszárláson.

Az 1920-a években, nagyon idős korában ezt a töttit möggyönta a helyi plébánosnak. Évek múlva egy délután csendőrök gyűttek a tanyabejárón befelé. Az öreg látta, hogy a szél élénken lengette a kakastollakat, és a szuronyok högyin mögvillant a fény.

Az öreg a tanyavégihön támasztott létra alsó fokán ült, ott sütkérözött. Amikor möglátta a csendőröket, mögijedt, mert azt hitte, hogy a plébános úr elmondta nekik az ű borzalmas titkát, oszt azt hitte, hogy a csendőrök érte gyűttek. Ijedtiben fölmászott a *pallásra*, ahun a *szelemönbe* lévő *szalonnakuka* mellé fölakasztotta magát. A csendőrök pedig csak az őrzetőjük közben véletlenül betévedtek.”

(Tóth Ernő)

*

---

¹⁰³ A gonosz magatartásnak két oka volt: 1. dohánykertészek voltak, akiknek lejárt a szerződésük, de munkát kérve tovább is maradni akartak; ill. legtöbbjük református volt, és a katolikus intéző gyűlölte őket.

Dízkíséret

„1906-ban Tégláson a Barta Imre tanyájából elloptak két lovat. A csendőrök még azon a napon elfogták a tolvajokat. A lopott lovakhoz kötözték, oszt úgy kísérték be őket Vásárhelyre.”

(Tárkány Szűcs Sándor)

*

Lólopások

„A nyári jászol jól szolgálta a kikötött lovak lopását, mer’ az udvaron állt. Amikor az egyik betyár egy éjjel a kutas úton, a Gallyas-tanyára merészködött, a nyári jászolnál kikötött lovat már el is ódozta, mikor egy nagy kutya, amelyik a jászol alatt vót a kölykeivel, nekitámadt. A kutya már marcangolni is kezdte, nem bírt vele. Ekkor kétségbeesve kiabálni kezdött segítségért.

A gazda osztán kigyűtt és mondta, hogy mönnyön innen, többet elő nē gyűjön, mert legközelebb nem menti mög a kutyátul.

A betyár tagadta a lopás szándékát, ámbár a ló már az udvaron szaladgált. A gazda azt is mögszitta.”

*

„Kérdő Szűcs Ferenc szép hátaslova tartott a tanyáján. Ez nem vót igavonó állat, csak hátasló. Éccaka csak egy lovas betyár közelődött, aki pányvát dobott a ló nyakába, oszt magágon húzva, nyargalni kezdött vele.

Kérdő Szűcs Ferenc nem vót ijedős embör, ezért osztán ű is föl pattant egy másik legelő lovára, és üldözőbe vötte a betyárt. A két K. Szűcs ló összenyerítött, ahogy nyargaltak. A Tiszánál, Sártó körül elhallgatott a nyerítés, így osztán nem vót hang, ami után üldözze.

Visszafordult, és azonnal bemönt a városházára. Nagy pénzt ajánlott föl annak, aki a lovát visszahozza. Másnap a város embörei rá is tanáltak egy gödör ajján, a Tiszántúlon. A lónak mind a négy lába mög vót kötözve, úgy feküdt a gödörben, hogy ki nē látszon, mert a

betyárnak nem vót tanácsos nappal a lopott lovat tovább vinni, ezért dugta a gödörbe. Bogár Jakab vagy Imre vót a töttes.”

*

„A passzushamisítást nagy pézért a fiskálisok is csinálták. A ló még el sē vót lopva, mán mögcsinálták rúla a passzust, hogy möglögyön a lopás után, ha viszik, oszt igazoltatják őket.

Gaál fiskálison is beállított passzusért egy atyafi, és amikor kérdezte, hogy hunnan kötik el a lovat, kiderült, hogy a testvérítül. Gaál a szömit az ég felé forgatva így vélekedött:

»Lélök, lélok, de hát én,
Gaál fiskális, mibül élök?«”

*

„A gazda legjobban mindég a lovat szerette és sajnálta. Amikor Nagy Tóth Samu kedvenc lovat ellopták, az eset után mindön kutyáját fölakasztotta a kútgemre, amiért nem ugattak.”

*

„A betyár *talyigás* kúdúsnak öltözve, mankót vött a hóna alá, oszt úgy állított be a városba, hogy möggyőződjön arról, mennyiért adják el a közvetítők a rablott lovakat.

Bánfi István, anyai nagybácsim nem engedte be az álkúdúst. Vitakoztak, még engedélyt is mutatott a koma a kúdulásra. Bánfi csak nem engedte be a piacra. Ekkor a betyár a mankóval végigvágott rajta és elszaladt, majd elbújt a katolikus temetőben.”

(Kérdő Szűcs Ernő története)

*

Dáré Zsófi

„Amikor Bērētvás Dániel vót a városbiztos, a perzekútorok még hetedmagukkal sē éroztek magukat biztonságban, mert a hírhedt Veréb-csárda betyárfészök vót. Itt Dáré Zsófi vót a kocsmárosné. Sok lopott jószág nyoma a csárdáhon vezetött.

Bërëtvás figyelmeztette Zsófit, hogy kérjenek útlevelet az éjjel járóktul. Erre oszt' Zsófi így felelt:

– Ennye, komisszáros uram! A csókjaimrul, amit túlem kap kend, nem köll passzus?

Vers is maradt Bërëtvásrul:

»Nem járok én paripán,
Mint Bërëtvás kapitány.
Szögény legény vagyok én,
Gyalog masírozok én.

Vásárhely város végig sáros,
Bërëtvás Dániel benne a komisszáros.
Selyömkendő a zsebibe',
Barna kislány az ölibe'.

Jaj, de fáj, mégis fáj,
Ha Bërëtvás muzsikál.«

Ugyanis, elverette a bëtyár hátán a magyarok indulóját.»¹⁰⁴

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Póka kapitány a rablók között

„Nagy Tóth Samunak Csomorkányon szélmalma állt. Gazdag embör vót. Egy alkalommal ökröket adott el a vásárban, és sok pézt vitt haza. Akkor éccaka körülfogták a bëtyárok a tanyáját, és bekiabáltak, hogy

– Add ki a pénzt!

---

¹⁰⁴ A bëtyár hátán, akár a hegedün a vonó, a bot „muzsikált”.

De az öreg nem adta. Ekkor a betyárok belüvöldöztek. A csecsemő a bölcsőben vót, még a paplanát is érte a golyó. Nagy Tóth Samu visszalútt. A betyárok nem is mertek bemönni.

Nagy Tóth Samu möghallotta Póka kapitány hangját a haramiák között. Amikor oszt elvonultak, kimerésködött és möggyőződött rúla. Póka, aki nagyon mulatós embör vót, és ezért köllött neki a péz, csakugyan ott vót köztük.

Nagy Tóth Samu tekintélyös öreggazda vót, mint mondtam. Másnap oszt bepanaszolta a dógot. Nagy Sándor főkapitány fölszólította Pókát, hogy

– Magad légy a bírád, mert a földi bíráknál irgalmasabb az Isten!

Póka hazamönt, és föbe lútte magát. A bandáját Farkas Jancsi vezette. Nagy Tóth Samu az eset után mögzavarodott, és nímöt vezényszavakat kiabált. A kutyáit pedig mind fölakasztotta a kútgémre, amiért nem ugattak.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

A gazda túljárt a komisszáros eszén

„Bojda komisszáros orgazda is vót, szóval összejátszott a zsványokkal. Az egyik paraszt osztán túljárt az eszin. A padláson fölakasztott ódalszalonnákba rézdörótot húzott. A betyárok el is vitték a szalonnáját hamarosan. Amikor a gazda följelentést tött, és Bojdat gyanúsította, mögtanálták nála a »dörótós szalonnát«.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

✱

Rózsa Sándor

A szabadcsapat fölözlatása

„Az anyai öregapámékhoz, amikor én még iskolás voltam, járt egy Ráczy nevű honvéd a Kossuth időkben. Ő mesélte, hogy Damjanich tábornok a Bácskában így kezdte a kihallgatást:

»– Panasz van kendre, Rózsa Sándor, hogy honi földön vagyunk, mégis rabolnak kendtök.«

És akkor föl is oszlatta Rózsa Sándor bandáját.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Sándor vonatot rabol

„Dencsi kaskötő mesélte, hogy az apja, az öreg Dencsi Maczélkánál szolgált a Tisza partján. Odamönt hozzá Dencsi fiatal korában Rózsa Sándor, és a »gyerököket« kereste, vagyis a bandája tagjait. Vásárhelyről a Kis Kenézek is vele tartottak.

Rózsa vonaton utazott, és kérdezte a *kan doktort*, hogy »mögáll-é Pétörinél a bagony [így]?« A kalauz azt válaszolta, hogy »ha Pallavichi[ni] örgróf volna kend, azért mögállna, de kendért nem.« Rózsa gatyába vót, mint paraszt.

Legközelebb osztán Rózsa társai is fölszálltak a vonatra, és elvegyültek az utasok közt, akik egymás közt beszéltek, hogy hová rejtik el az ékszereiket, ha a betyárok mögtámadják őket. Az asszonyok a hajukba rakták a gyűrűt, karkötőt stb.

Pétörinél a haramiák fölszödték a sínöket, oszt mögállítva a vonatot, mán tudta Rózsa Sándor, hogy kinél hun keresse az ékszeröket.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

A zsandárok megtévesztése

„A szögvári úton, a Gál-tanyában nyomtattak. Éccörre csak gyün nyargalva egy lóhátas a Tisza felől, a Szögfű-csárda felől. Mikor osztán odaér, hirtelen lëugrik a lóru, és a nyergit és a szërszámot mög a piros mellényit a rudas szalma alá rejtötte. A tajtékos lovát a nyomtató lovak közé kötötte, ahun nem látszott a tajtékos lova, a bëröst pedig elküldte a rostáhon, hogy ott segítsön, ö pedig átvötte a *nyomtatást a szűrübe*. Hangosan azt mondta:

– Embörök, ëngöm kergetnek. Mingyárt itt vannak a csöndbiztosok, de kentök në szóljanak egy szót së, majd én beszélök.

Gyütt is a komisszáros harmadmagával, és éppen Rúzsza Sándortul kérdözték, hogy

– Nem látott-ë kentök egy lovast erre nyargalni?

– De láttunk — mondta rögtön Rúzsza Sándor —, erre mönt a kisasszony erdeje felé —, és mutatta az irányt. — Még ha a téns komisszáros uraimék, ha sietnek, utol is érhetik.

Elnyargaltak. Rúzsza újra fölöltözött, és kezet fogva, mindönkinek mögköszönte, hogy nem árulták el, és elnyargalt.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

A Fehér zsandár

„Amikor Ráday került Szögedre, Laucsik Mátyás lött a zsandárra. Laucsik fehér köpenyt viselt, ezért elnevezték »Fehér zsandárnak«. Még a legösmertebb bëtyárok is röttögtek tüle.

»Mögmondja azt Rúzsza Sándor,
Jó búvöhely-ë a jászol?«

Így csúfolódtak, mert még Rúzsza Sándor is a jászolba bújt ijedtiben a Fehér zsandár elöl, amikor az a csárdában mögjelent.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Rózsa Sándor megvámolja az ökrök árát

„Égy Török nevű mondta, akinek a szentösi úthon közel esött a tanyája, hogy az apja négy ökröt adott el a vásárba. A toliágyba fekvő gyerökök fölneszöltek, hogy az ablakon kopogtattak akkor éccaka.

– Ki van odakint? — kérdezte a gazda.

– Nē kérdözze azt, gazduram, mert még jobban mögijed, ha mondom a nevem.

Az öreg Török beengedte. Rózsa Sándor vót. Azt mondta, hogy gyütt a négy ökör áráért. Török nem akarta adni, de Sándor mondta, hogy az okosabb enged. Török mutatta a gyerököket, és hivatkozott a szögénységire. Rózsa akkor azt mondta, hogy

– A pézt felibül fogom föl (akár a földet).

El is vitte a két ökör árát.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Mózes zsandár megleckéztetése

Rózsa Sándor lopott marhát terelt a Tisza felé, amelyet Emböréktül hajtott el, a tarjáni út felé lévő tanyájukból. Mán a Tiszáhon értek, amikor utolérték őket a perzekútorok. A társaival együtt elbújt a parti füzesökbe. Sándor alkudozni kezdött, amikor az egyik, Mózes nevű zsandár rátanált, hogy nē adja föl a gazdájának, még pénzt is ajánlott neki. A zsandár nem is szólt akkor. A lopott jószágot viszont visszaterelték a zsandárok.

Égy másik alkalommal túl a Tiszán, Kormányos gulyásnál vendégösködtek a zsandárok, amikor Rózsa Sándor előkerült a bandájával. Sándornak vót egy jó lüvő társa, aki lüvésökkel egreciroztatta Mózeset, aki a múltkori eset után, hiába kérte Rózsa Sándor, csak elmondta a komisszárosnak, hogy mögtalálta a Tiszapartján.

Sándor most szidta és leckéztette Mózeset, de azt is a szömire vetette, hogy dicseködött a kutasí kocsmába a szép Sáríkanak, hogy majd mögfogom én azt a Rúzsá Sándort! (Mögjegyzöm, hogy Mózes piperköc vót, oszt teccött a nőknek.) Sándor ezután Mózeset jól fölpofozta.

Mózes ezután lemondott a szolgálatrul. Belevizelt a kardjába¹⁰⁵, úgy adta vissza, amikor lészereelt.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Rózsá Sándor a Fekete Sasban

„Királysékbe Búzá Mari vót a Rúzsá Sándor vásárhelyi szeretője. A perzekútorok keresték Sándort. A tónál a csónakosokat is végignézték. A Sas előtt lóháton találkoztak és *dévánkoztak*, hogy nem találták. Sándor pedig ott ült a Sasban az *ájzlagban*.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Rózsá Sándort megszorongatják egy szélmalomban

„Dédanyám testvére, az öreg Bánfi kivött egy nagy földbérletöt. Abban vót egy darab konkollyal fertőzött terület. Egy embör konkollyal a többit is beszörta, így a búzá nem termött, és Bánfi István belebukott a vállalkozásba és komisszáros lött.

Sájni zsidó vándorkereskődő a rárósi úton, a Nyomáson bemönt az eső elől egy elhagyott szélmalomba, és ott elaludt. Egyszörre csak sürgés-forgásra és beszélgetésre ébredt. Tudta, hogy betyárok, mert mondták, hogy Juhásznét is kirabolják.

Sájni röszketött, mert az egyik betyár azt mondta, hogy úgy érzi, hogy valaki van a malomban. »Gyújtsunk világot«, javasolta, de a betyárvezér, aki maga vót Rúzsá Sándor, nem engedte, azt mondván, hogy a malom közel a városhon, és a világot észrevöhetik a csendörök.

---

¹⁰⁵ Kardjába = a kard hüvelyébe.

A betyárok ittak a malomban, és mind elaludt. Sájni kiszökött az alvó őrszem mellett, és azonnal begyűtt a csendőröknek jelenteni, hogy mit látott. A csendőrbiztos, Bánfi István (a polgári fiúiskola körül vót az őrsük) azt mondta neki, hogy a panaszost nem engedi el, még mög is akarta ustorozni, hogy a zsidó csak az álmát beszéli el.

Végül mégis riadót rördölt el, és a környékbe lakó *csöndlegényök* összegyűttek. Egyikkel erős paprikát kevertetött a puskaaporba, majd a zsandár azt mondta:

– Kocsmáros uram, én eddig azt hittem, hogy csak a szalonnát szoktuk paprikával beszórni.

A komisszáros lőintötte, majd elindultak a malomhon. Magukkal vitték osztán Sájnit is. A malom mellett egy gödörbe bújtak, majd két csöndlegény bakot állt, hogy lűjenek be az ablakon, de az eső miatt csúsztak a küvekön, és nem tudtak belűni.

A komisszáros a gödörbűl rálűtt a malomra. A betyárok visszalűttek, de kimönni nem mertek, csak hitták, hogy »az a délceg Bánfi komisszáros gyűjön be!«, de az nem mönt, és csűfolták, hogy az »inába fagyott a bátorsága«.

Végűl a két csöndlegény csak be tudott lűni az ablakon a paprikás lőporral. Erre lűtt bent nagy mocorgás, és káromkodás, és sorba kimönekűltek a betyárok a malombul. A csöndlegényök pedig a gödörbűl lűtték lē űket. Közűk vót két kurva is, egyik cigány, akivel ott szórakoztak.

A betyárok is lűttek, és mögsebösűtöttek nehány csöndlegényt. Rűzsa Sándor is ki tudott szöknű, és a Nyomáson, a gulyások közē menekűlt. Ott gulyásként járt a csordában, és szalonnát falatozott. Amikor a csöndbiztosok odaértek, kérdözték, hogy nem látott-ē erre egy olyanforma embört, mint kend? Mert a lēírás alapján Rűzsa Sándort keresték. Sándornak zsiros vót a szája a szalonnátul, úgy övött, hogy minél élethűbb lögyön, és mondta, hogy ő itt ilyet nem látott, de mönjenek tovább a karámhon, mert ott van egy olyanforma

legény, akit keresnek. A csöndbiztosok el is möntek. Rúzsza Sándor ekkor mögugrott.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Rúzsza Sándor visszafordítja a pandúrokat

„Rúzsza Sándorék világos nappal bemöntek egy határbeli tanyába önni. Strázsát mindég állítottak ki a fölnyergölt lovak mellé.

– Sándor bátyám, gyűnnek a pandúrok! — jelentötte ki a strázsza.

Rúzsza Sándor a lovára kapott, oszt mondta a többieknek, hogy
– Csak maradjatok nyugodtan! — és ő még elébük lovagolt.

Mondta oszt nekik:

– Álljatok mög! A parancsnok gyűjön előbb!

Amikor ez előlépött:

– Na, ezör ördög bújjon beléd! — kiáltotta Sándor neki. —
Nem szégyöllöd magad, hogy így az embörrre törsz, ilyen fényös nappal?!

Hogy aztán mit mondott még, mit nem, azt nem löhet tudni, de sarkon fordultak, és elmöntek a pandúrok.”

(Tóth Ernő)

*

Rúzsza Sándor megugrik a szegvári megyebörtönből

„Magony István huszonöt éves szögvári kubikus mondta, hogy a nagyapja elmesélte Rúzsza Sándor bebörtönzésit. Sándor az akkori megyeháza börtöniben raboskodott, és az udvaron fölállított akasztófa várta, mint halálra ítéltet.

Beke Kálmán szögvári komisszártul utolsó kívánságának azt kérte, hogy adja oda a komisszáros neki a pipáját, és a kedvenc lovára ülve egy pipadohányt elszívhasson.

A komisszáros odaadta neki a saját tajtékpipáját, Sándor pedig szép csöndesen körbe ellovagoltatott és pipázott, majd egy hirtelen vágta ugratta a saját lovát, oszt átugratott a *kűkerítés*ön, amely belülről nem vót túl magas, de kívül, a kurcai nádas vötte körbe, és öt-hat méter mélységbe zuhant. Ingoványos vót, a Beke Kálmán így kiáltott föl:

– Sándor, a pipám!”

(Tóth Ernő)

*

Sándor szóval fenyít

„Susánban még pallókon jártak a sáros utcákon, amikor a járókelőkkel szömben gyütt a pallón egy állapotos asszony. Egy embör lészorította. Ezután közvetlenül mönt Rúza Sándor, oszt azt az embört nagyon lëdorongolta, amiért a terhöst lészorította.”

(Tóth Ernő)

*

A kisszúr

„Zaka Mihálynak mint pusztai bojtárnak, 17 éves korában vót egy kis könnyű szúrje. Estefelé ölég sokszor mögjelentek Rúza Sándorék, úgy 4-6 szömély. Elkérte Sándor, hogy

– Add mán ide, komám, a kisszúrt.

Cserébe osztán mindig odaadta a nagy, nehéz subáját.

– Azt, hogy hova mönnek, merre mönnek, sosë tudtuk — beszélte öregatyám —, de az biztos vót, hogy nem jóba törték a fejüket.

Hajnaltájt mögjelentek a nyájnál visszafelé mönetben. Olykor állatokat is tereltek, de azokat csak jó messzirül látta Zaka atyám. Egyször a kisszúr vérös vót. Azt mondta Sándor:

– Kiskomám, majd odamaradt a kisszúr!”

(Tóth Ernő)

*

A kamat megvan, de a tőke még hiányzik

„Rúzsza Sándor Vásárhelyön fényös nappal is álrühában járkált a városban. Bērētvás komisszáros többször-máásszor nyakon csípte, és tekintélyös pénzért mindég elengedte.

Sándor valamelyik éjjel elmönt a Bērētvás-tanyába, Sámson alá. Onnan a marhagulyábul egy jó csomót kiszakítottak, és elhajtottak. Sándor ekkor azt mondta a gulyásnak:

– Mondd mög a gazdádnek, hogy ez még csak a kamat, de a tőkéért majd elgyüvünk!”

(Tóth Ernő)

*

Berētvás komisszáros lelővése

„Egy alkalommal, késő nyár végén, amikor a bojtorján, számártüsök mán embörnagyságúra nyőtt, egy alkonyatkor kint a Pusztá szélin találkozott Rúzsza Sándor és Bērētvás komisszár, és éppen egy nagy bojtorjانبokor vót köztük. Bērētvás kocsin vót, Rúzsza Sándor mög lóháton. Ketten vótak a bētyárok is, mög Bērētvásék is. Mōgismerték egymást.

Bērētvásék is, mög Rúzsáék is lēugráltak, és tűzharc fejlődött ki köztük. Puskával lűttek. Sándor eltalálta Bērētvást a vágott vasú puskával. Sokáig lűtték egymást, mert közben a nap is lēáldozott. Bērētvás ekkor odakiáltott:

– Eltaláltál, Sándor!

– Na, akkor mönnyünk! — mondta Sándor.

Rúzsáék elmöntek. Bērētvás a kocsidērékban feküdt. *Orosēgyháza* felé möntek, mert az vót közelébb. Mán jól rájuk estelődött, éjfél is közalgött. Bērētvás nagyon beteg vót, sok vért veszítött. Akkor a legközelébb eső tanyánál azt mondta a kocsisnak, hogy

– Hajts be ebbe a tanyába! Kopogj be az ablakon.

De akkor még nem nyitottak rögtön ajtót. Azt mondta Bërëtvás a kocsisnak:

– Hajts egészen oda az ablak alá.

Az emböre még akkor is úgy félt, úgy röscketött, hogy beszélni is alig tudott. Bërëtvás bekiáltott hát az ablakon:

– Én vagyok itt, Bërëtvás, a komisszáros, de súlyosan mögsebesültem, engedjetök be.

Be is engedték, oszt lëfektették a szoba fögyire egy subára. Próbálták bekötözni. Bërëtvás kérte a parasztot, hogy mönjenek el Orosëgyházára orvosért, de a gazda së akart nekiindulni az éjszakának. Hosszas unszolásra osztán csak nekiindultak. Mán jól föntjárt a nap, mire az orvossal mögérköztek. Akkorra Bërëtvás möghalt.

Rúzsza Sándor úgy szétlütte a Bërëtvás panamakalapját, mint a rëstát! Ezt is a koporsójára tötték. A Káposztás-temetőben temették el, Újvároson. 1927 körül exhumálták. Mint *surbankó* gyerök én is ott kíváncsiskodtam, oszt láttam, hogy a csontokon még ott feküdt a szövetfoszlány.”

(Tóth Ernő)

*

Az ügyes kigulyás

„Rúzsza Sándorék möntek a bandával a vásárhelyi Pusztán, és tíz-tizenöt marhát ki akartak szakítani a gulyából. Holdvilágos éjszaka vót. Vót egy nagyon ügyes kigulyás, aki a kiszakított marhák elé terelte a többit. Öt-hat alkalommal próbálták elhajtani a marhát, de nem sikerült. Sándorral vót Veszélka is. Amikor mögint nem sikerült a marhakiszakítás, Veszélka azt mondta Sándornak, hogy

– Lüdd agyon a kis gulyást, az Istene anyját!

Erre Sándor azt mondta:

– Nem szabad. Ha mink olyan ügyetlenök vagyunk, hogy ettől a kis embörtől nem tudunk elhajtani, akkor agyonlúni nem szabad, hanem szégyönszömre mönjünk el!”

(Tóth Ernő)

*

Rózsa Sándor ajándéka

„Erős Mónár a kutasí úton lakott, a szélmalom lábában. Mindég lóháton járt a Pacsirta-csárdába, amely a kutasí és a rárósi út között állt. Egy alkalommal ott vót Rúzsa Sándor is. Erős Mónártul kérte a lovát, hogy adja el neki, de az nem adta.

Sándor ekkor azt mondta, hogy ha nem adja kend így, majd adja amúgy. Vagyis hát, hogy erőszakkal vöszí el túle. Egy éccaka mögjelent Sándor az Erős Mónár tanyájába, oszt összecaptak. Dulakodtak röndösen, de Mónár nem hiába az erejírül vót híros, légyúrte és bezárta Sándort.

Rúzsa Sándor könyörgött Erős Mónárnak, hogy erissze út szabadon. A betyárböcsületit atta, hogy nem áll bosszút Mónárékon. Erős Mónár erre oszt elengedte. Mielött a lánya férhön mönt, egy éccaka nagy lódobogást hallottak a *csókolódzó* alkalmával. Erős Mónár mán azt hitte, hogy elgyütt Sándor bosszút állni, de Sándor nem szegte mög a szavát. Boldogságot kívánt az ifjú párnak, és még ajándékot is adott nekik.”

(Kérdő Szúcs Ernő)

*

Rózsa Sándor figyelmeztet

„Sándor nem szerette, ha idegöny helyön fölösmerték, oszt nevirül szólították. Errül gyakran figyelmeztetött. Így történt ez Szúcs Tamás öregapámmal Kopáncson is, amikor a gulyánál mögjelent előtte egy tagbaszakadt, zömök, erős embör, oszt aszonta, hogy

– Én vagyok Rúzsza Sándor, de *benedd maradjon a szó!*
Így is lött. Azután Sándor továbbmőnt Kopáncson.”
(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Sándor nádat kúpol

„A tanyák tetejihön a Rétbül hozták a nádat. Kérdő Szűcs Tamás egyedül mönt lē a Rétbe a lēvágott nádhon, hogy fölkúpolja. Vállára tarisznyát vetött, és bele szalonnát, könyeret tött, hogy lögyön kitarása. Úgy vót, hogy mire mönnek érte kocsival, fölkúpolja a nádat.

Amikor oszt mögérközött, egy embör előgyütt a nádasbul és azt kérözte öregapámtul, hogy

– Mit akar itt, és önnivalót hozott-ē?

– Hoztam, hát — mondta az öregapám. — Na, akkor pakolj ki nyugodtan és mönj haza. Gyühettök a nádért nyugodtan, mert föl lösz kúpolva. K. Szűcs Tamás kipakolt és hazamönt.

Amikor oszt visszamöntek a családdal a Rétbe, a nád mán mind föl vót kúpolva. Rúzsza Sándor vót a bētyár, aki ezt tötte.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Elfogási kísérlet

„Rúzsza Sándor a harmadik Maczélka-tanyán, a mágocsi ódalon, a pusztaszéli úthon közel társaival mulatott. A gazdának mögparancsolta, hogy állítson őrt. Egy bérös kiállt a boglya tetejire figyelni.

Besúgó mindég akadt. Rúzsza Sándort is beköpték a zsandároknak, hogy a Maczélka-tanyában mulat. A zsandárok úgy akarták elfogni űket, hogy észrevétlenül möntek ki az út menti tanyába. Gyalog lopakodtak, nem ültek lóhátra.

Amikor oszt mögérköztek, belúttek a tanyaablakon. Arra vigyáztak, hogy embört nē érjōn, csak riadalmat keltsōn. Erre osztán a három bētyár szaladt is az ajtōn kifelé.

Rúzsza Sándor ēgy Técsi nevű komisszárossal tanálkozott szōmbe, aki nagy darab embōr vót, és lendületbūl akkora pofont adott Sándornak, hogy az a konyhában szétszōrt kukoricán mōgesúszott, oszt elterűlt.

A három bētyár közül ēgy kiszaladt az istállóba, és az ēgyik perzekútor utánaszaladt. A menekűlō bētyár elsűtötte a puskáját, és odabent azt gondolták, hogy a bētyár lēlűtte a zsandárt odakint. De nem lűtte mōg. Az ēgyik lō a lűvéstűl mōgijedt, és úgy elrűgta a bētyárt, hogy az mozogni sē tudott. Az űldōzō zsandár beszaladt a tanyába. Ott még vót ēgy bētyár, akit a zsandár lēgyűrt, de az aszonta neki, hogy

– Ēn ugyan gyōngēbb vagyok, mint kend, de ott van Sándor bātým, azt biztosan nem fogja kend lēgyűrni!

Így is lōtt. Sándor elkapta a komisszárost, oszt úgy bevágtta a kuckóba, hogy a kemōnce is összedűlt, a zsandár mōg »liba lōtt«. A dulakodásban a bētyárok mind a három zsandárt lēgyűrték, és mōgkōtōzték.

Rúzsza Sándor aszonta a komisszárosnak, hogy

– Most ű próbájja ki, fōlhencsōrōdik-ē az az ű pofonjátul?

Úgy szájon vágta, hogy az elesōtt. Azt is mondta neki, hogy

– Mōg nē próbájja kend, hogy még ēccōr rálű a bētyárra!

Szōval arra figyelmeztette, hogy azok belúttek az ablakon idegyűvet.

– Mert, ha még ēccōr ezt tōszi, nem él kend továbbl!

Ebbe osztán mōgēgyeztek, és sōmmit el nem vōttek a zsandároktul.”

(Kérdō Szűcs Ernō)

*

Sándor védelembe vesz

„Ott, ahun az én ükapámtul Rúzsza Sándor olykor-olykor elkérte a kis szűrjít, äccör mögkérözte tüle:

– Mondd, kiskomám, bánt-ë tégöd valaki? Mert, ha igen, akkor csak mondd mög bátran, és én majd elintézöm!

Hogy milyen elintézési mód löhetött vóna? Azt ki tudja, vagy csak sejtethjük. De aszonta az én ükapám, Zaka Mihály, hogy

– Nem bánt ängöm sönki, Sándor bátyám.

– Azér' mondom! — válaszolta Sándor.”

(Tóth Ernö)

Szabó Miska és Szabó Palkó

A lopott jószágok

„A Szabó-gyerökök előbb a Könyere-partján laktak. Itt három Szabó-tanya is vót. Az egyikben Szabó Gábor lakott, Szabó Mózes a fia mög Szabó Imre az unoka. Szabó Pétöré vót a második tanya, a harmadik mög Szabó Pálé, a Szabó-gyerökök apjáié.

Nagy Gojdár Sámuel tanyaszomszédhon elmönt Szabó Pál, és ellopta a libáit. Gojdár erős embör vót, nem félt tülük. Elmönt hozzájuk, és mondta nekik, hogy hogyan kerültek ide ezek a libák?

– Sámuel, öcsém, ezek ide repültek.

– Na, akkor röpültesse vissza kend úket.

Szabó Pál visszavitte a libákat, és akkor Nagy Gojdár Samu úgy mögverte, hogy hazafelé mönet többször lē köllött ülnie. A Szabó-gyerökök anyja vót a bünös természetű, az apjuk inkább csak orgazda vót. A Kérdő Szűcsöknek sógora vót.

Szabóné magyarázta, hogy *öt ujjal köll szörözni*, mert azért nem köll mögdógozni. A lopott lovat möghempörgették a ganéba, hogy az üvékéhön lögyön hasonló, ha elgyűnnek érte mögnézni.

A Szabó-gyerökök a vásárban odakötötték a lovakat a kocsihon, amely a nagybátyuké, szóval az apjuk testvérié vót, aki sógor vót K. Szűcs Pállal. A Szabó-gyerökök oszt eltűntek a forgatagba, amikor a perzekútorok mögtalálták az odakötött, lopott lovakat, és két évig ült emiatt a nagybátyuk.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Vért vérért!

„A Szabó-gyerökök a Könyere-parton nyöttek föl. Kezdetben még hárman vótak. Egy ízben mögtámadták II. Röscketős Szűcs Ferencéket is. (Ferkó bácsi 1823-ban születött, és 1881-ben halt mög.) Tanyájukban a bejárati ajtón dörömböltek, és fenyegetően beszéltek.

Ferenc bátyánk a konyhában aludt, és a támadásra beszólt alvó feleséginek. Kérdi oszt az asszony, hogy

– Mi baja, kendnek?

– Hozd a puskám, mög a papucsom!

Úgy látszik, hogy a Szabó-gyerökök neszit vötték a dolognak, mert fölthagytak az ostrommal, oszt átmöntek a szomszéd Bodrogi János tanyájába. Ez a Tárkány Szücs Ernő ügyvéd apjának, Andrásnak a tanyája mellett állt, és hamarosan a Tárkányoké lött, később pedig iskola vót.

Na, elég az hozzá, hogy a Bodrogi-tanyában valóságos harc alakult ki. A Szabó-gyerökök a konyhaajtón akkora lyukat vágtak, hogy azon köröszkül mán dugdosták be a malacvályút, és a kút ustorfáját. Bodrogi belülrül löverte a bedugdosott dógokat, majd a legfiatalabb Szabó-gyerököt mögszúrta vagy puskájával mögsebözte. Lényeg az, hogy a vér csöpögött mindönütt. A betyárok káromkodtak, átkozódtak. A sebesült gyerök belehalt a sérülésibe. Szabóék aszonták, hogy

– Ezért kend sē él soká!

Ködös időben a Szabó-gyerökök kilesték Bodrogi sógort. Amikor kifelé mönet befordult a rárósi útrul, a Höss Nagy Kálmán, és a Petrecz-tanya között egy szárazmalom vót. Itt bújtak el Szabóék. Ez közel esött Bodrogi sógor tanyájáhon. Itt lútték lē a kocsiján. Mire a lovak a tanyájába értek vele, mán möghótt.”

(Kérdő Szücs Ernő)

*

A megtorlás

„Az öreg Diószögi apja csárdás vót Kutason. Odamöntek a Szabó-gyerökök. A szógáló éppen a tehenet fejte a *garádja ódalú* istállóban. Amikor oszt elkészült vele, hozta a tejet a *faféjőbe*. Möglátta az egyik Szabó-gyerök, oszt azt kérdözte tüle:

– Hallottad-ē tē kis kincsöm, hogy mink mit beszélünk?

Lésütötte a szömit a lány. Ebbül látták, hogy kihallgatta az istállóban a beszédüket. Szépen mondták oszt neki, hogy

– Tödd lë a *fafejöt*, kis kincsöm!

Amikor a lány lëtötte a fafejöt, azonnal lëlütték. Pirosra festötte a vére a szétcsurgó tejet. Ezután a kocsmárosnak számolatlanul adták a pézt a fuvarra, mög a temetésre, és aszonták neki, hogy csak véletlenül sült el a puskájuk.”

(Kérdő Szücs Ernő)

*

Kár a szóért!

„Kotormány Ferencéknél sok család vót a vásárhelyi tanyavilágban. Ősszel, kukoricafosztás vót, oszt mán a fosztott kukorica *halhéba* vót összerakva.

A két Szabó-gyerök alkonyat táján betért a Kotormány-tanyába. Köszöntek. A gazda mondta, hogy

– Palkó, most éppen rosszkor gyüttetök, mer’ sok dógunk van.

– Tanulja mög, kend, hogy mink mindég jókor gyüvünk! — mondta Palkó, és nekirúgtattak a kukoricacsomónak, oszt szétrúgdaltatták. Aztán elmöntek.”

(Tóth Ernő)

*

Ijesztgetés a Fehér zsandárral

„A vót polgári fiúoskolával átal, az egykori Karasz-féle magtár helyin vótak a perzekútorok. Az egyik sötét éjjel egy szürös, gatyás embör beállított a káplárhon, akit Albertnek híttak. Ez mondta a szürösnek, hogy kopogtassa mög jól az ajtót, mer’ a téns komisszáros uram nagyon süket.

Borhőgyi komisszár nagyon haragudott, ha az ajtaján kopogtattak, mer’ az vót a rögeszméje, hogy az embörrel beszélni köll, nem pedig zörögni.

A mérges komisszáros, miután möghallgatta a legényt, mögkérdezte tüle, hogy híjják? Mondja az, hogy Hoffmann. A komisszáros még mérgesebben azt mondta, hogy löhet ilyen nevet viselni?

– Bocsánat, téns komisszáros uram, de a Gosztonyi nevek mán lë vannak foglalva – mondta a legény.

A szűrös embör elmonda, hogy itt, a vásárálláson kóborol egy falka birka. A vézérürün még *pörgő* is van, oszt azok biztosan lopott birkák.

– De nem a kendé!

– Azok a birkák nem.

– Akkor mönjön, kend innét, majd panaszt tösz a gazdája!

Oszt a zsandárok ki is nevték a panasztévöt. Az a panasztévő pedig az egyik híros Szabó-gyerök vót, akinek a fejire tízezör forint vérdíjat tűztek ki. Azér' mönt be, hogy széjjelnízzön, oszt kifirtassa, hány zsandár van? Nem ösmerték föl a pislogó, zsíros mécsvilág fényinél. Azután odamöntek a betyárok, oszt még mutogatták is magukat.

Az otllévő perzekútorok lóra kaptak, oszt üldözöbe vötték őket. Nyargaltak a Jókai utcán, a Kincses-temető mellett, a tiszai úton, a füzesök felé.

A vámház mellett, a város szélin, a szentösi úton mán akkor is csárda vót. Ide tért be Albert pandúr, aki mögsebesült a Szabó-testvérök üldözése közben, a kaszárnya fölgyútása után. Az egyik Szabó nagyon jó lüvő vót, oszt ahogy visszalüdztek, a káplár leesött a lováru, és a ló mög tovább nyargalt.

Mondja a káplár a csárdásnak, hogy

– Kerítsön *rospontost*, oszt vitesse a zsandárkaszárnyába.

– Éccaka van, ilyenkor nem tudok *rospontost* szörözni.

– Dehogynem! Itt lakik a közelben Bánfi, a város *rospontosa*, és ilyen esetben köteles engöm hazaszállítani.

Az öreg háza a Hajnal utca 16. szám alatt vót. A káplár mondta, hogy

– Úgyis vége lösz mán a betyárvilágnak, mer’ a »Fehér zsandár« mind összefogta őket, akikrül az a hír járta, hogy *a golyó nem járja* őket.

A csárdában ott vót akkor Kiss Ferkó »szóbeli embör«, ami azt jelentötte, hogy együtt tartott a betyárokkal.

– Szeretném én azt kipróbálni — mondta Kiss káromkodva.

A lóruul lélútt zsandárkáplár mögfenyögette, hogy

– Nē beszéljön, kend így, mer’ kendnek úgyis sok van a rovásán, oszt hamar mög szokta hallani a Fehér zsandár.

Nóta is szól rúla:

»Szaladj, szaladj futóbetyár,
Nyomodban a Fehér zsandár.«

Bánfi oszt elszállította a sebesült káplárt.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Zaka Mihály nem hagyja magát

„A két Szabó-gyeröknek bajusza vót. Miskának különösen szép. Palkó olyan pisze vót, hogy ha esött, majdnem az orrlyukába hullt az eső. Miska viszont nagyon szép embör vót.

Az történt, hogy egy alkonyatkor a Szabó-gyerökök bemöntek a Zaka Mihály tanyájába. Ekkor mán nagyon üldözték őket, oszt szorult körülöttük a hurok. Zaka Mihály éppen vacsorázott. Szalonnát, könyeret övött, amikor Palkóék belíptek. A puskáját a keze ügyibe formán létámasztotta az ajtó közelibe, és lélültek. Akkor Zaka Mihály aszonta nekik:

– Halljátok-ē, kerüljétek el a tanyám, mert hiszen neköm sok családom van. Nem akarok miattatok bajba kerülni.

– Nem fél, kend — mondta Palkó —, hogy rögtön agyonlövöm?

– Úgy próbálj, Palkó a puskád felé nyúlni, hogy ezt a nagy kést rögtön beléd vágom!

– Hinnye, a kend bolond Istenit, kendnek! Oszt mögtönné?

– Mög én, Palkó!

Ezzel oszt el is möntek. Többet nem látták őket a Zakatanyában.

(Tóth Ernő)

*

Az éjszakai vacsora

Tárkány Szűcs Györgyhöz egy éccaka bezörgettek a Szabógyerökök, és aszonták a feleséginek, Kovács Annának, hogy

– Panna, *nénémasszony*, keljék föl!

– Mit akartok, mért nem nappal gyüttök?

– Tudja kend, *nénémasszony*, hogy az ilyen jómadarak csak éjjel járhatnak. Főzzön, kend nekünk »ártány embört trimflikötővel«. ¹⁰⁶

Ez az új nyelvükön azt jelentötte, hogy kappanbul levest, *laskatészta*val.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

A betyárvacsora

„Török Bálint kimönt a tanyájára a hajdúval, és közben nagy zivatar lött. Akkor nap oszt nem gyütt haza. Éjjel a kutyák ugatni kezdtek, és a hajdú mögnézte, hogy mit ugatnak?

A Szabógyerökök vótak. Előbb nem akarták őket beengedni, oszt bezárták elöttük az ajtót, de azok feszigették és bekiátottak, hogy

---

¹⁰⁶ Nem ismerjük, hogy a kései vacsora megnevezéséhez miért kellett jelképet használniuk. Ezzel a körmönfont kifejezéssel sehol máshol nem találkoztunk. A *trimfli* jelentése = zokni.

– Híjjon mög bennünket a tekintetös alispán úr, mert úgyis bemögyünk. Ha köll, a cselédökkel feszítettjük be az ajtót.

Maksa hajdú lüvödözni akart, de Török Bálint mögtiltotta. Közben a *csutkakúpbúl* is betyárok búttak ki. Török Bálintot möghítták vacsorára a saját kosztjára. Birkát, zsírt mög tűzrevalót kértek.

Összehajtották a cselédöket, hogy azok sēhová sē möhessenek, és a zsványok hozzáláttak a vacsora készítésihön. Amikor oszt elkészült, együtt vacsoráltak Török Bálint és a betyárok. Az anyjukat féltötték. Korábban ugyanis Török Bálint befogta az anyjukat, mög azokat a szömélyöket is, akikhön a Szabó-gyerökök jártak önni. Rösztetös Szúcsék is a betyárokkal tartottak.

Török Bálint kögyetlen embör vót. A Bach-korszakban még azt is möghurcolta, aki magyarosan kipödörte a bajuszát, mert úgy vélte rúla, hogy Kossuthot várja vissza. A Kossuth-kalap szélit ollóval nyirbálta lē.

A vacsora után oszt mögígérték a Szabó-gyerökök, hogy nem beszélük el, milyen csúfság esött mög Török Bálinttal, ha szabadon ereszti a foglyait. Így is lött.”

(Kérdő Szúcs Ernő)

*

Menedék a szoknya alatt

„Égy másik alkalommal Hóss Nagy Kálmán tanyájába menekült az égyik Szabó-gyerök. Hóss Nagy Kálmán édösanyját Imre *ányónak* hitták. Mondja oszt a betyár:

– Imre ányomasszony, bújtasson kend el, mert nyomomban van a vármögye.

Amikor a tanyába érkeztek a perzekútorok, bemöntek a szobába, ahun Imre ányó font nagyon. Rajta vót a *grenadin* szoknya. Rákiátottak, hogy

– Adja elő a betyárt, mert láttuk idegyünni!

Ángyó nyugodtságot színlelve mondta:

– Keressék mög, kendtök.

A perzekútorok oszt fölhányták a szobát, de nem tanálták mög a betyárt, mert az ángyó grenadin szoknyája alatt bújt. Arrul oszt nem beszélt a fáma, hogy mit tapasztalt a koma a szoknya alatt.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

A betyárság kezdete

„A Szabó-testvérök mán gyerökkorukban elkezdtek a betyárkodást. Mikor a szögvári börtönbül szabadultak, és a Könyerepart felé hazamöntek, mán a vállukon egy-egy ódal szalonnával ballagtak.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Agyonütik a Tárkány Szűcsék kutyáját

„Tárkány Szűcs András emlögette, hogy amikor őrizte a jószágot, a két Szabó-gyerök lóháton gyütt oda, és ráförmédtek, hogy

– Kergesse el kend magátul a kutyát!

A kutya is mögérözte a veszödelmet. András csak szabódott elküldenü, mire a betyárok egyike fokossal úgy fejbe vágta, hogy azonnal mögdöglött.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Harc a lóért

„A Tárkány Szűcsök híros lótartók vótak. Pál gazda is nagyon szerette a szép lovat. Éccör a Szabó-gyerökök elmöntek a tanyájára a csödör lóért, és elkezdtek lüvödözni.

Pál gazda a házbul viszonozta, de hamarabb elfogyott a lószere mint a betyároké. Ekkor elvitték a csödört. Tárkány Szűcs Pál mögsiratta a lovát.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Az elvert perzekútorok

„Bodré Márton perzekútor mesélte az öregapámnak, hogy egy nap portyázóba möntek a Pusztára. Látják ám, hogy a kutas csárdánál mögerisztött kantárszárral möntek a betyárok. A csárdás fölállította a szolgálóját a boglyára figyelni, hogy onnan messzire ellásson. Mikor látta, hogy gyűnnek a zsandárok, szólt a gazdájának, hogy

– Borul, gazduram!

Bár fölleg nem vót, ez a veszödelmet jelentötte.

A perzekútorok a betyárok után nyargaltak, oszt lüvöldöztek utánuk. A haramiák számolták a lüvésöket, oszt amikor ezek az utolsó golyót is ellütték, hirtelen mögfordultak, és szömközt nyargaltak velük. Erre a perzekútorok ijedtek mög, mert a lovaik is fáradtak vótak.

A futóbetyárok a gyors lovaikon csakhamar utolérték a zsandárokat. Ahogy a loholás közben a nyerögbül fölbillent a faruk, a betyárok a karikás ustorral mindég odacsördítöttek. Egészen a kutas csárdáig ütötték őket. Addigra mán úgy elverték őket, hogy olyan vót a bürük, akár a kík posztó.

Akkor osztán azt mondták Borhögyi komisszárosnak, hogy most mán átadják őket, hogy *kokatírozzanak* Sáríkának, aki egy csudaszép kutas lány vót. Még Rúza Sándor is udvarolt neki.

Ezt a csínyt a Szabó-testvérök követték el többedmagukkal. Összesen hatan vótak három zsandárral szömben. A Szabók vakmeröségükörül vótak hírósek. Nagy Károly mesélte, hogy az apja kovács vót a Róka utcában. A Szabók az utca két végire *strázsát* állítottak, oszt a kovács úgy patkolta mög a lovakat.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Az „útravaló”

„A Szabó-gyerökök be- bemönten pálinkát inni öregapám csicsatéri tanyájába, de a lórúl nem szálltak lē, mert nem szerették, ha a pálinkafőzők nézték őket. Többek közt aszonták Végh Jánosnak, hogy adjon kend egy kis útravalót.

Amikor legközelebb gyűttek, káromkodva mondták, hogy micsoda vodkát vagy mit adott nekik. Az öreg azt mondta:

– Máskor tanuljátok mög, hogy nē útravalót kérjetök, hanem innivalót.

Az útravalót a bētyárok a földhön vāgták, mert az »útra való« vót, nem gyomorba. Elnevették osztán a dōgot, és nem lōtt belüle harag.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Önakaasztásra kényszerítés

„A Szabó-testvérök rágyűttek, hogy egy embör a bētyárokkal és a perzekútorokkal is barátokzik. Földühödtek rajta, és úgy végeztek vele, hogy kötelet adtak neki, és azt mondták, hogy

– Tē magadat akaszd föl, mert különben mi mögnyúzunk.

Az embör föl is mászott a fára, majd lēköpött rájuk. Szabóék azt mondták, ha beleeriszködik a hurokba, oszt a fába kapaszkodni mer, a kezit ellüvik. Az embör ezután fölakasztotta magát.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Szabóék vendégei és a hálöhelyük

„Amikor a Szabóék összegyűttek a Könyere-parti tanyán, főtt a tinó, oszt itták a bort. A lovak nyerög alatt vótak az istállóban és egy ör vót a tanyában. A Szabók vacsorára összeterelték a környező tanyákbul az emböröket. Tíz-tizenkét tanyábul gyűltek, oszt azoknak önni, inni köllött. A bort füles pohárbul itták, mint a vizet. Hóss Nagy Bálint őszám elköltözött haza lakni, mer’ mindég beteg lōtt a bortul, de

innia köllött. A Szabók kijelentötték, hogy akik idejárnak velük mulatni, azoktul egy tú sē tünik el a tanyájukbul. Be is tartották a szavukat.

Amikor az egyik Szabó-tanyába arattak, messze a tanyátul találtak a búzában párnát és dunnát. Ott háltak a Szabók.”

(Hóss Nagy Ernő)

*

A vásározók kirablása

„A Szabó-gyerökök nappal is raboltak. Elfogták az őszi vásárbul a tanyára hazafelé tartó gazdákat, és a Csáky-lapason a pénzüket kérték. A pénzt egy zsákba öntötték. Vót, aki kérte, hogy legalább a bugyellárist adják vissza.

– Na, jól van, baszom az apád Istenit, ha mán nem tudsz a bugyellárisod nélkül élni, hát vigyed!

Az üres tárcát oszt visszadobta. Végül mögfenyigették őket, hogy akinél pénz maradt, ha nem adja elő, agyonlüvik, és hogy mindönki kotródjon haza, oszt sönkinek sē szóljon, mert agyonlüvik. Közben egy betyártársuk egy dombon állt, oszt onnan vizsgálódott, hogy gyünnek-ē a csendörök?”

(Kérdő Szücs Ernő)

*

Papp Samu éneke

„Papp Sámuel öreg Kossuth-katona vót a Kakasszék-parton (a mostani fürdő mellett), Lázár Mózesék tanyájában. A lakodalomban vőfély vót az öreg. Ott vótak a betyár Szabó-gyerökök is. Űk külön asztalnál ültek, oszt a többi vendégökkel nem beszéltek, csak a háziakkal és Samuval, aki verseivel szórakoztatta űket. Ha a kíváncsiskodók közel möntek a Szabókhon, csak a bajuszukat pödörték fenyögetően.

Szabó Miska oszt aszonta, hogy ülj ide a térdemre, te pocok! Mert Papp Samu alacsony termetű embör vót, és így danolt nekik:

»Magyar embör összeüti a bokáját,
Oszt átkarolja a kedves babáját.
Ez az élet úgysem sok,
Használják fel magyarok.

Szabó Miska, Szabó Pál
Hírös futóbétyár.
Bétyár vagyok az Alföldön,
Az életömet a Pusztán tötöm.

Szilaj csikó a fakó,
A legjobb ménesbül való.
Vadonatúj cifra szűröm,
Nem vöttem, csak alám gyűröm.

Patyolat ing lobog rajtam,
Nem szöröztem, csakúgy kaptam.
Bokrétás kalapom, a selyöm,
Félre csapom, úgy viselöm.
Néha jobbra, néha balra,
Kacsintok a szép lányokra.

Magas a vásárhelyi torony,
De még magasabb az orrom.
Karcú a vásárhelyi lány,
De az orcája halovány.

Várost én csak ritkán látok,
Tisztölöm a szabadságot.

Éjjel-nappal lovon járok,
Mert kergetnek a zsandárok.

Isten neki, kergessenek,
Sohsē fognak el engemet,
Mint a madár a réten,
Fogva van már az én szívem.

Kint a Pusztán egy csárda van,
Azt azúta, amiúta fölemelték,
Azt azúta nem meszelték.
Varga Julcsa a csárdába,

A szerelmem régtől fogva,
Ő tartja a szívem fogva.
Mert, amiúta Juliska felnőtt,
Nem tartott ő más szeretőt.

Zsandárokat láttam gyünni utánam,
De mán hiába, nem érnek
A futós lovam nyomába.
Jaj, de ugat a csárdásné kutyája,
A Szabó-gyerökök ögyelögnek az udvarába.

Szabó Miska mondja,
Én bekötöm oda a lovamat,
Még az éjjel, a csárdásnéval
Kimulatom magamat.

Csárdásné! Nekünk sült halat süssön kend,
Azután mög fehér bort adjon kend.

Szolgálóját a sarokra strázsának állítsa ki kend,
Ha zsandár gyün, híradással lögyön kend.

Ëccör csak a szógáló szalad befelé
Kilenc zsandár közelődik fegyverbe.
A futóbetyár akkor fölugrik pejlovára,
Oszt elnyargal a vásárhelyi Pusztába.

Szabó Palkót kötözik a kocsiba.
Kocsi után nyerítözik a lova.
Në nyerítözz, édos-kedves paripám,
Szabó Palkó, én vótam a tē gazdád.

De most mán ëngöm visznek a szögedi várba,
Ott ítélnék ëngöm föl az akasztófára.
Fakó lovam lába nyomát
Kilenc pandúr, hat csöndbiztos járja,

Gyüttömet a tömlöctartó Szögedében,
Hej, de régön várja!
Mögittam a böcsületöm,
A földet is kirúgtam alúlam,
Pedig valamikor sápadt arcú öregasszony
Ëgyetlen egy reménysége vótam.

Ha möghalok, ha fölkötnek,
A síromra nem borul lē sönki.
Nem visznek a temetőbe,
Árokparton fogok mögpihenni.

Nem lősz virág a síromon,
Nem hull rëá a szentölt föld göröngye.
Csak egy sápadt arcú öregasszony
Gyün ki hozzám, lopva, titkon,
Mert én vótam mindön büszkesége.

De sok várost, de sok falut bejártam.
De sok üres istállóba mögháltam.
De nem tanáltam magam alá paripát,
Elloptam a komisszáros pejlovát.

Arra kéröm komisszáros uramat,
Në lújje ki alúlam a lovamat,
Fogjátok mög azt a bëtyár mindönit,
Lovát félti, nem a saját életit.«”

(Kérdő Szúcs Ernő)

*

Elek Jakab és a Szabó-testvérek

„Elek Jakab *mögugrott* a hosszú katonáskodásbul. A tanyájára, a Pusztára nem mert visszamönni. A Csáky-laposon, Csomorkányon tolvajkodott. Mögbújt saját pusztai istállójukban is, a Csáky-baromkútnál, és ott tanálkozott a Szabó-testvérökkel, Palkóval, mög Miskával, akik fölmöntek a pallásra szénáért. Elek ott bujdosott. Kérdözték tüle, hogy mit csinál itt? Mondta, hogy szökött katona. A Szabó-testvérok bevötték a bandába.

Ègyször a csendörök üldözték úket, és möglútték Elek lovának a lábát, a hátsó csüdöt, és a lú nem tudott tovább mönni. A két Szabó lëugrott a lóruul. Akkor mán tudták, hogy Elek Jakab elveszött, mert lú nélkül nem tud menekülni. Ezért mindketten mögcsókolták, és búcsút véve tovább folytatták az útjukat, mert öket is üldözték.

Elek Jakabot elfogták. Behozták Vásárhelyre és Török Bálint fölakasztotta. Ezt a történetöt ögyébként az öreg Kenéz Páltul hallottam, aki a nagynénémön köröszkül atyafi vót.”

(Kérdő Szúcs Ernő)

*

Szépe Jóskát agyonlövik

„Szépe Jóska kocsizott a Böröc-erdőnél. A csomorkányi úton fogták el a Szabó-testvérök. A kocsiul lélépött, oszt menekült az erdőbe, de lélütték, és a betyárok a saját költségükön eltemették.”

(Kérdő Szúcs Ernő)

*

Kenézné vallatása

„Csomorkányon vót a Kis Kenéz Pétör tanyája. Amikor a Szabó-gyerökök Kenézéknél vótak, gyüttek a perzekútorok, és mönekülniük köllött. Azt hitték, hogy Kenéz adta föl őket, ezért később visszamöntek a Kenéz-tanyába, és vallatóra fogták a feleségit, hogy hun van az ura? Az egyik mögfogta az asszony mejjit, hogy lévágja, ha mög nem mondja, hogy hun bujkál az ura, mert lë akartak vele számolni. Az embör az udvaron a líceumbokrokba bujkált egy árokparton. Az egyik Szabó kétször is átugratott a bokron, ahun Kenéz bujkált. A másik Szabó mögkegyelmezött nekik, oszt lëbeszélte a testvérit a kínzásrul.”

(Kérdő Szúcs Ernő)

*

Menekülés

„A betyárok egy mástul tanulták a torokátharapást, és az embörölés módszereit. Az ellenálló képességüket is úgy fokozták, hogy magukat ekébe fogták, a lábujjuk közé mög égő taplót fogtak.

Történt, hogy a Szabó-gyerökök egy üres istállóban fölmöntek pihenni a padlásra, a szénába. A lovaikat benn kötötték mög az

istállóban a jászolhon. A betyárlovak jelözték, hogy idegöny jár ottan. Gyűttek a zsandárok.

Szabóéknak mán nem vót idejük elmönni. A zsandárok oszt bekiabáltak az istállóba, hogy gyere ki, betyár! Azok visszakiátottak, hogy gyere be, zsandár!

Így huzakodtak egy darabig, mire végül a Szabó-gyerökök hirtelen kicsapták az istálló ajtaját, és lovon menekülni akartak. Az egyik el is szaladt, utánavágtatott egy zsandár. A másik lérántotta a másik Szabót a lúrul, és dulakodni kezdtek. Bár Szabó alul maradt, ekkor elkapta a zsandár nyakát, és átharapta az ádámsutkáját. Mire a komája visszatért a sikertelen üldözésbül, a társa mán kiszenvédött, és a másik Szabó is mögugrott. Igaz, hogy amikor a zsandár lérántotta a lóruul, a ló tovább nyargalt, így neki gyalog köllött menekülni.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Dal a Szabókról

„A kistermetű öreg Papp Samu, aki még ösmerte a Szabó-testvéröket is, ezt a dalt énekölte el:

»Nem messzire van ide a Lébuki-csárda,
Köröskörül folyja azt a Tisza,
Közepin van a Lébuki-csárda¹⁰⁷,
Ott iszik egy betyár nagy bújába’.

Amint látom, gyűnnek a zsandárok,
Jaj, de szépen ragyog a csákójuk,
Elöl gyün a zsandárok káplárja,
Igenyöst a Lébuki csárdába.

---

¹⁰⁷ „Sokat emlegetett csárda volt a Lebuki csárda, mely pontosan Békés és Csongrád megyék határában épült fel (az Orosházáról Szentesre vezető út jobb oldalán).” S. Nagy A. 1975. 491.

– Adjon Isten, Lëbuki csárdásné,
Hát ez a szép pej paripa kié?
– Jó bort iszik e lónak gazdája,
Most gyütt ide, nincs egy félórája.

– Në bántsák hát e lónak gazdáját,
– Nem bántjuk mi, csak adja mög magát.
– Hej, de ki së mögyök, mög së adom magam,
Ha úgy tetszik, vigyék el a lovam!

Száz forintot adtam paripáért,
Másik százat rávaló szërszámért,
Harmadikat egy szép barna lányért,
Kit nem adnék szëlös e világért,
Negyediket a vele hálásért!«?

(Kérdő Szúcs Ernő)

*

A betyárló próbatétele

„Betyárlónak az vált be, amelyik a Könyere-partrul egy éccaka elfutott a világosi högyekig, a világosi fegyverlététel helyire.

Az uraság Dániából hozatott lovat. Amikor mögellött, a csösszel összebeszélve, kicserélték a csikót egy parlagi paraszt-csikóval a Kérdő Szúcs-tanyából. Kitúnó lú lött a dániai csikóbul, oszt a Szabó-gyerökök szömet vetöttek rá, és kérték a gazdátul. Többször éccaka is átgýütték érte, de az öreg kint őrizte, és észrevötte a hívatlan látogatókat.

A Szabó-gyerökök egyször osztán komolyra fogták, hogy ök csak elviszik kipróbálni a lovat, de majd visszahozzák. Így is lött. A lovat nagyon kihajtották, és amikor visszahozták Világos alul, nem

járatták, hanem bekötötték. Ezért a lú mögbetegödött, léfeküdt, nyögött, oszt elpusztult.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

A vásárhelyi alagút

„Szabó Miskának, a fiatalabb Szabó-testvérnek, a Hajda kocsmáros felesége mögtetszött. A Szabók ott mulattak. A kocsmáros féltékony vót, oszt amég mulattak, föladta őket a rendőröknek. Azok oszt közrefogták a kocsmát, de nem tanálták mög a betyárokat. Az alagúton át kimönekültek a nádasba. Később halva tanálták a kocsmárost.

Máskor mög a Sasba mulattak. Ott is bejelentötték őket, de onnan is elszöktek az alagúton át.”

(Angyal Ferenc)

*

A béres megrablása

„Égy Kőrösi nevű híros bérös a Pál-tanyában szógált a pusztaszéli útnál. Mán elnyomtattak, amikor fogadott a részössel, hogy ha ű beleáll a vékába, akkor másfél köből búzát föl tud vönni a vállára. A fogadást mögnyerte, de a részes nem akarta kifizetni a fogadás árát. Aszonta, hogy jól van, öcsém, ha fölvetted, hát fölvetted.

A gazda, aki kettejük közt bíró vót, mondta a részösnek, hogy ez böcsület dóga. Ha ezt kend nem fizeti mög, akkor majd mögfizetöm én. A gazda mögfizetött, mög még egy csomó bért is adott Kőrösinek, ami egy üsző ára vót. A bérösnek otthon özvegy édosanyja és kiscsaládjai vótak.

Fölkereködött nagy boldogan a bérös, hogy hazaviszi a pézt. A gazda mondta neki, hogy este nē induljon neki az útnak, mert elvöhetik tüle a pézt, de a bérös nem adott a jó szóra, bár a gazdája összeszidta, és figyelmeztette, hogy még a vásárosoktul is elvöszik a betyárok a pézt, amikor azok falkástul gyünnek hazafelé, akár még

fényös nappal is l hajtj k az embört a kocsirul, és  gy elhajtják a kocsit, lovakat, hogy sos  látják többet, nemhogy  gy ilyen bolond paraszttól n  v nn k el a p zt, mint amilyen t  vagy!

A b r s hazaindult. Amikor a Nyomásra  rt, amely akkor még legelő v t, torony irányt gy tt a Kincs s-temető felé, mert Tarjánban lakott. Amikor a temet h n  rt, az  rokbul kiugrott a két Szab gyer k. Az  gyik lóháton v t, a másik gyalog, és a b r s mögött r ki tottak, hogy

–  llj!

A lovon  l  b ty r r sz gezte a pisztolyát, köszönt illedelmesen neki, és aszonta, hogy adja oda a p zit. A b r s előbb könyörgött, hogy   szolgalegény, köll a p z, mert az anyja özvegy, de a b ty r r sz lt, hogy

– Hangot s  akarok hallani!

A b r s a p zt a sz r  gyik bekötött ujj ba dugta. Kifordította oszt az ujját, és átadta a p zt. Az  gyik Szabó  gy köszönt el t le:

– Hurcolja az Isten, kendőt b kivel!

A b ty rok később fölösmerték a b r st, az is a Szab gyer k ket a régebbi kaland után. A b r s m g öreg korában is mérgesen eml gette, hogy elvötték tőle a p zit, miközben az Istent eml gett k.”

(Kérdő Sz cs Ernő)

*

Az iparos karaván kirablása

„Vásárhelyről Aradra  s T rra möntek szívesen vásárra. T rr l gy vet az iparosok  gy tt gy ttek hazafelé, mert féltek a b ty roktul. Az első és az utolsó kocsin nem vót szabad alunni. Az  reg k  gy tartották, hogy

»Ha Mezőtúron m g nem basznak,
ha a Vásárhelyi határban ki nem rabolnak,
Akkor k r szt l m hetsz az egész világon!«

Amikor Kutasra értek, *stációt* tartottak. Tél vót, nagy hó borította a Pusztát. A csárdában vitatkoztak, mert magyar embör kettő sincs egy nízetön. A lovakat mögötették, itatták, és közben azt vitatták, hogy tovább mönjenek-ë vagy maradjanak a csárdában, a biztos helyön, ahun a csöndlegényök is mögfordulnak.

A vásározók közt vót egy Szepesi nevű csizmadia, aki avval hetvenkődött, hogy amég út látják, addig biztonságban vannak, mert csak nem ijednek mög attul a két Szabó-kölöktül! Ögyébként is mindkettő tanulta a szűcs mestörségöt.

A vásározók egy része oszt hazaindult szánon Vásárhelyre, a másik része mög ottmaradt. Alig haladtak el, a Röstás-szélmalomnál hallják ám, hogy a Rossz Pusztá felöl nagy robaj van. Egy csomó lovas vót, és körülfozták a szánokat.

Fajfrik öreg csizmadia is a vásározók közt remögött. A legényök cifraszürbe vótak, és mindkét kezükbe mordályt tartottak, vagy csak a kezüket emelték föl, hogy a sötétbe minél ijesztőbbek lögyenek.

A két Szabó odamönt az első szánkóhon. Az egyik a lovon maradt, és a mordályt a szánba ülökre szögezte, a másik Szabó mög a pézt gyütötte befelé. Amikor Szepesi csizmadiáhon értek, az öreg szépen mondta nekik, hogy

– Mért kértök ti túlem pézt, amikor tik sē adtatok neköm soha.

Ekkor mán lē is lütték. Kirabolták az egész mönetöt. Amikor a betyárok odaértek az Aracsi nevű szappanfözönöhön, fölösmerték, hogy amikor szűcsinasok vótak, és a mestör víkony kosztón tartotta úket, csak fütülni köllött, ha éhösek vótak, és a szomszédban lakó Aracsiné mindég adott nekik önni. Mögkérdözték most túle, hogy

– Ösmer-ë, kend minket, vén boszorka?

– Dehogy ösmerlek bennetöket, sosë is láttalak bennetöket — válaszolta az asszony, jól tudva, hogy a Szabókat veszödelöm fölösmerni.

A Szabók út is kirabolták, de mikor hazaért a Nyárfa utcába, látta, hogy a lovon feketéllik valami a házánál. Amikor odamönt, látta, hogy az elrablott péze vót, amit mögtödöttak számolatlan forinttal.

Másnap Kiss Ferkó gulyás szóbeli embör, aki betyárokkal cimborált, a kutasi úton hajtott egy bornyút, és ahogy utolérték azok, akik az éccaka nem indultak el a csárdából, aszonta nekik Kiss Ferkó, hogy

– Hunnan gyünnek, kendtök?

– Mezőtúrrul, a vásárbul.

– Nahát, kendtök jól jártak, kendtök szöröncsésök.”

(Kérdő Szücs Ernő)

*

A szomorú vendéglátás

„A Szabó-gyerökök nem túrték, hogy valaki kiejtse a nevüket, szóval, hogy a nevükön szólítsák őket. Aki ilyet tött, azt azonnal mögtorolták. A szeretetházban az egyik öreg betyár mesélte Végh János öregapámnak, hogy egy alkalommal, gyerökkorában tanálkozott a Szabó-gyerökökkel. Ennek az öregnek csordás vót az apja, és mint kölyköt elkütték a kutasi csárdába egy *csobolyó*val, hogy hozzon bort. Ott nevetve mondták neki, hogy

– Nyúzza-ë mán apád a tinó bürít?

El köll mondanom, hogy a gulyás csak feketén vágva juthatott a csordából húshon. A fekete vágás úgy vót, hogy a jószág seggibe kihögyözött nyársat vertek. Az így kiszervedött állat bürít leadhatták a gazdának, mert nem látszott rajta erőszak, és a húst a betyárokkal mögöhatték.

Akik azt kérdözték a gyeröktül, hogy nyúzza-ë mán apád a bürít, azok a Szabó-gyerökök vótak.

– Kik kendtök, bátyámuram? — kérdezte tőlük a gyerök.

Ekkor az egyik Szabó úgy szájon vágta, hogy fölhencsörödött. Amikor mögfött a paprikás, akkor is rítt a kölök. A Szabók aztán oszt ráparancsoltak, hogy ögyél! Dehogy tudott önni, akkor is úgy kesergött. A betyárok oszt mögfenyöggették, hogy ögyön, mert ha nem, ketten is tömni fogják.”

(Kérdő Szúcs Ernő)

*

Közös ebéd a cselédekkel

„Ezt öreg Kőrösi mesélte, aki szógáló vót a tanyán. Egy alkalommal, ez vasárnapi nap vót, a gazdájék hazamöntek a városra, és a cselédök, bérösök, szógálok egyedül maradtak odakinn. Ez a dolog Kovácséknál vót, a rárósi úton, a tíz kilométernél.

Beállított a tanyába a két Szabó-gyerök, és odakötötték a lovakat a nyári jászolhon. Éppen aratásban vótak. A *búzavontató* mán ott vót összerakva, és ebbül húztak kalászokat a jászolba.

Miután möggyözödtek arrul, hogy a gazda nincs kinn, mögkérdezték, hogy milyen önnivaló van, mit hagytak nekik? A szógáló aszonta, hogy galamblevest. Az egyik Szabó oszt mondta, hogy főzzenek még hozzá galambot. A szógáló bizonygatta, hogy van ölég szalonna, majd ösznek azt, de a betyárok csak a galambfogás mellett vótak. A tűzrevalót a betyárok hozták, a galambot is űk fogták, és nem engedtek sönkit elmönni.

Amikor elkészült az ebéd, amit az udvar közepin főztek, a kitött hosszú asztalnál együtt ötték mög. Azután elmöntek a Kík-tó felé.”

(Kérdő Szúcs Ernő)

*

Erős volt a paprika¹⁰⁸

„A Szabó-gyerökök möghítták a perzekútorokat egy baráti találkozóra, a kutasai úti Pacsirta-csárdába. Borhogyi komisszáros és két csöndbiztos legény el is möntek a kitűzött időben.

Amikor mögérköztek, az egyik Szabó-gyerök kedvesen mönt elibük, és fogadta őket. Mondta nekik, hogy kerüljenek beljebb. Bemönt a három zsandár a csárdába. Itt a betyártestvérökön kívül még másik négy haramia is tartózkodott, akik mindjárt ráfogták a mordályukat a zsandárokra.

A Szabó-gyerökök kényszerítették őket, hogy a csárda előtt lévő, fölfűzött paprikát ögyék mög. A három zsandárnak önni köllött az erős paprikát, és közben, hogy mög nē szomjazzanak, a bort is inni köllött rá.

A lakoma után Borhogyi és a másik zsandár mögmaradt, de Juhász Nagy csöndlegény belehalt a vendéglátásba. Borhogyi lēszerelt utána, oszt nem vót többet komisszáros.”

(Kérdő Szúcs Ernő)

*

Török Bálint leckét kap

„Nemös Nemzetös Török Bálint alispánnak a szentösi útfélön vót tanyája. Török Bálint irtotta ki a vásárhelyi betyárvilágot. A Szabó-testvérök Susánban laktak. Török úgy akart hozzájuk jutni, hogy bevítette az anyjukat a börtönbe.

Égy este oszt a tanyán aludt Török Bálint. Ekkor oszt begyütt a tanyára a két Szabó, és az öreg bérösnek azt mondták, hogy úk szeretnének vacsorázni.

---

¹⁰⁸ S. Nagy Anikó gyűjtésében az eset a vásárhelyi Pusztán, Szőke János kunyhójában zajlott, és a betyár Rózsa Sándor volt, aki a pandúrokkal megetette az erős paprikát.

Az öreg bejelentötte Töröknek, hogy itt a két Szabó, akik szeretnének vacsorázni. Azt mondta a gazda, hogy süssön nekik rántottát, oszt tartsa őket jól.

De ezek a nemzetös úrral akarnak vacsorázni. Török kénytelen vót velük önni. Mikor vége vót, azt mondták Töröknek, hogy nē üldözze azt, aki nekik szállást, mög önnivalót ad, mert ő is kénytelen vót. Az anyjukat pedig erissze szabadon.

Másnap röggel Török elengedte Szabónét.”

(Nagy György István)

*

Betyársors

„A Szabó-testvérök Bánátban, Kevevárán vöttek birtokot a rablott pénzül. Palkó felesége, Varga Julcsa susáni lány vót, szóval nem azonos a büszoknyáját mögéneklő dal rosszlányával. Miska felesége mög Szépe Jóska molnár felesége lött, mert Szépét lélütték.

Amikor Vásárhelyre gyütt Ferenc Jóska látogatóba, Körtvélyösnél kötött ki a hajója. Onnan a szelevényi gróf, akinek Szentös mellett vót a birtoka, kocsin hozta be a császárt a városba. A Szabó-gyerökök ellopták a lovakat.

Miska Perjámoson van eltemetve. Dús Pista lütte lē Kiszomborban. Palkó vót az öregebb, és az erőszakosabb. A temető árkába temették.

Az anyjuk bemönt Szögedre a fia sírjáhon, oszt a kendőjjel ott akasztotta föl magát. Varga Julcsa 96 éves vót, 1926-ba halt mög. Keveváráról hazagyüvet magányba élt.”

(Nagy György István)

*

A Szabó-gyerekek halála

„Jóraló család vót Vásárhelyön a Dús-család. Az öregapa igazságkereső embör híriben állt, aki Bécsbe is elmönt, hogy beszél a királlyal, és ha köll, még a hintájába fogott lovak zabláját is mögfogja,

hogy császár urunkat visszatartsa a párbeszédre. Ezért a magatartásáért be is börtönözték. A város osztán hazahozatta.

Az unokája vót az a Dús, vásárhelyi birtokos, aki Kiszomborra nősült. Egy földesúr lányát vötte feleségül. Dús nagyon erős embör vót, és nem félt a zshiványoktul.

Amikor a császár Vásárhelyön járt 1857 májusában, a két Szabónak mögtetszött a hintóba fogott két szelevényi ló. Jelzöm, a két Szabó akkor frakkot húzva elvegyült a fogadó tömegbe, hogy nē ösmerjék mög őket. A császár látogatása után, amikor a két köcsön vött ló visszakerült a szelevényi majorba, elmöntek oda a Szabó-gyerökök érte. Közben Szentösön mögpihentek.

A lovakat úgy szörözték mög, hogy éccaka möglepték a majort, oszt beüzentek a lóörtül, hogy hozza ki a *békó* kulcsát. A' bemönt az esetöt jelenteni az *ispány*nak, aki erre dühbe gurult, és vadászpuskájával gyütt ki az istállóba. Ott az egyik Szabó osztán aszonta neki, hogy

– Nem vót annyi esze az ispány úrnak, hogy nekünk is van puskánk? — oszt azonnal lē is lütték.

A lóört újra bekütték a békókúcsért, és az ispányné mán tudta, hogy az ura nem él. Amikor a lüvést hallotta, rögtön gondolta, hogy mi történt, és átadta a kúcsot.

A Szabó-gyerökök a két lovat a kocsijuk után kötötték, és Vásárhelyön át Makóra igyeköztek velük. Itt egy zsidó kereskődő möglátta a két szép lovat, és kérdözte a zshiványoktul, hogy eladók-ē? Azok mondták, hogy igen. A kereskődő elővötte a tömött tárcáját, hogy fizessön, de a Szabók úgy hátba vágták, hogy a bele is majd kifordult. A pézt, ami csak nála vót, mind elvötték tüle.

A zsidó elmönt Dúshon, akinek elpanaszolta, hogy járt. Dús tudta azt, hogy ezök a zshiványok a Szabó-gyerökök lösznek. Dús mán régön pályázott rájuk, mert egyik rokonát is kirabolták, oszt szeretött vóna velük farkasszömet nézni.

Dúsné könyörgött, hogy ne mönjön utánuk, de a gazda fogta a puskáját, oszt a feleségit mög bízatta, hogy ne féljön, mert ha azok csak egy gyanús mozdulatot is tősznek, lelüvi őket.

Perjámoson, a csárdában tanált rájuk, ott mulattak. Éppen nagy eső vót. Mire Dús odaért, mán Szabóék mögvacsoráltak, és beittak a kocssal együtt. A kocsinak persze örködni köllött vóna. Dús a kocsist alva tanálta, de Dús fölrázta, és ráripakodott, hogy

– Neköd nem lönne szabad aludni, mert te strázsa vagy!

A kocsis azt válaszolta, hogy

– Húrcolja el magát az úr, ha az élete kedves, mert a Szabó-
gyerökökkel vagyok itt, akik nem ösmernek tréfát.

– Ne félts te, öcsém, a te gazdáidtul. Fordulj mög, és halál fija
vagy, ha mögmozdulsz!

A vele lévő, szintén erős sógorát ott hagyta a kocsinál, hogy azt őrizze, amég ű a csárda istállójába mönt, ahun a két Szabó-gyerök aludt. Az ajtó nem vót bezárva, ezért Dús kiakasztotta. Tüzet csiholt, és möggyútotta a pislogó mécsöst, amely az istállóban vót. Láta bent a négy lovat, a Szabóékét és a két szelevényit. A lovakon túl ott aludt a két Szabó-gyerök. Odamönt hozzájuk, és rugdosni kezdte a talpukat. Így beszélt hozzájuk:

– Hé, Miska, Palkó, keljetök föl!

Az egyik Szabó-gyerök fektiben rögtön a puskájáhon kapott, de Dús mögelözte és lelütte. A másik mint egy macska, fektibül nekiugrott Dúsnak, de nem bírt vele. Ekkorra oszt a sógora is előgyütt, oszt mögkötözték Palkót. Így mondja a nóta:

»Szabó Palkót kötözik a kocsiban,
Kocsi után nyerítözik a lova.
Ne nyerítözz, édös-kedves paripám,
Szabó Palkó, én vótam a te gazdád,
De most mán engöm visznek a szögedi várba,
Ott ítélnék engöm föl az akasztófára.«

Miskát Perjámoson, a temetőben eltemették, és néhány nap múlva kikaparták, hogy mögnézzék a zsebeit. K. Szűcs Rozália, a betyárok rokona, mögátkozta őket, hogy még a föld sē vögyön be bennetöket, améért elloptátok a nagybátyátok lovát. A Szabók ezt nem ösmerték be, és nevetve tagadták. Az átok fogott, mert a halott Miskát kikaparták, vagyis igaz lött, hogy még a föld sē vötte be.

Palkót és a kocsist bevitték a szögedi várba. Közben hun könyörgött, hun Dúst fenyögette, hogy engedje el ütét, hiszen ő sömmit sē vétött neki. Még elásott aranyat is kínált, a kocsist pedig rugdalni akarta, és szidta kínjában, hogy ha töhetné, hát kettéhasítaná, améért nem örködött.

Dús bevitte őket a szögedi várba, és ott mögkapta a vérdíjat értük. Palkót a vár elé kitötték közsömlére, mint az ország akkor legnagyobb bünözöjít. Palkó nem állta ki, és ilyenöket mondott Dúsnak:

– Ha még éccör a kezeim közé kerülnél, *málélisztté* örlnélek!

Dús sē hagyta magát, és aszonta neki, hogy

– Erre lött vóna löhetöségötök az istállóban, mert hát azért rugdostalak bennötöket, hogy fölkeljetök, és mögvívjatok velem, de a testvéröd fegyvert akart használni.

Palkó a kivégzés előtt kegyelmet kapott vóna, ha elárulja a nálánál bünösebbeket. A társaira, a grófokra, urakra is céloztak, de Palkó nem lött áruló! Aszonta a bíráinak, hogy

– Tudnék mondani, de inkább möghalok, de áruló nem löszök!

Palkót agyonlötték. Ruháját hazakütték az atyafiaknak, a lovát mög elárverezték, és Földházi Samu vásárhelyi embör vötte mög. Az fuvarozott is vele. A ló az Ádám utcában van elföldelve. A lóval még harangot is hoztak haza Vásárhelyre.

A Szabók Keveváran vettek birtokot. Sok földet vettek, és Komlói álnévön éltek ott. Az egyik Szabó még bírónak is mög lött választva a földje után, de nem ért a' sömmit. A vérük csak elhajtotta őket betyárkodni.

Hozzátartozik a történehen Varga Julcsának, a szeretőnek a sorsa is. Történt akkor, amikor a Szabó-gyerökök a csárdába möntek, és Dús mönt utánuk, oszt kereste őket, de a nagy eső elmosta a nyomukat. Ahogy a Szabók möntek, Miska mellihen egy veréb csapódott a csárdánál, amikor a lovakat mán kifogták.

A betyárok nevettek rajta, de Varga Julcsa, a szerető nagyon babonás vót, és sírni kezdött, hogy ez rossz jel, és két óra múlva Miska mellin itt mönt be a golyó, ahun a veréb érte.

– Ha minket elpusztítanak — mondták a Szabók Julcsának —, csak ezt a csillagot kövesd — és mutattak neki az égön egy csillagot — mert akkor hazaérsz Vásárhelyre, de nappal sohasé mönj, mert elfognak, hanem mindég éccaka mönj, mert akkor nem ösmernek föl.

Julcsa a Szabók elfogása és lélüvése után haza is gyütt Vásárhelyre, oszt férhön mönt. A Varga-lányok mind betyáros embörökhön möntek férjhön, és orgazdák is vótak köztük.

Szél Sámuel nagytisztötös annak idejin nem eskette mög Palkót és Julcsát, mert a betyárt körözte a vármegye. Palkó katonaszökevény vót, azért is lütték agyon, nem akasztották.

Varga Julcsának úri bútora vót, amit a Szabók összeraboltak. Még a szülei padlásán is vót Vargáéknál rablott bútor.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

Farkas Jancsi

Az utolsó vásárhelyi betyár Farkas Jancsi volt. Az ő tettei és a velük kapcsolatba elmondott történetei már a kitapintható, történelmileg is nyomon követhető múltba, a folklórból mindinkább a valóságba vezetnek át. Betyárkodó magatartása a XX. században már anakronisztikus jelenség volt. A romantikus betyárkorszak vele végleg lezárult.

*

Adatok Farkas Jancsiról

„Amikor 1922-ben vagy '23-ban a Sugár utcában jártam, akkor láttam. Göndör, szürke haja vót. Erősen fekete bűrű, cigányos embör vót. *Rakott szárú csizma*, fekete esernyő, ruha vót rajta, a *mándlizsebbe zsebóra* vót, amely pertlin lógott a nyakából.

Apám, idős Bánfi János 1867-ben születött. Ösmerte Papp János fuvarost, aki a Hajnal utcán lakott. Oda járt Farkas Jancsi. 1883-ban vagy '84-ben behívták a Jancsi anyját, és vallatták. Másnap a köténye madzagával fölköttötte magát.

A Ficsér lénia végin vót Nagy Tóth Samu és Ferenc fia tanyája. Kocsis vótam [t.i. Bánfi János] a tanyán. Ott *fötröngöttem* náluk. Ekkor mutatta a gazdasszony Farkas Jancsit.

Farkas Jancsi 1885-ben lélútt egy orosházi csendört, de nem tudták rábizonyítani. 1890 őszi Tyll László csendör főhadnagy fölszámolta a Farkas-bandát, majd 1891-ben, a kisteleki csárdában fogták el a mögszökött betyárvezért. Ögyéb lopásai miatt tíz évet kapott.

A sámsoni majorbul Rác Ernővel lopott disznót, melyeket Fejes Imrével, a *hajcsárral* hajtottak el. Kovács Eszti, a fiatal szeretője öngyilkos lött. 1901 után Vásárhelyön lakik, és az állomás felé eső Török-vendéglőbe járt. Farkas Jancsit 1905 körül vitték be Szögedre utoljára, két csendör között. A Kistópart utcában lakott.”

(Bánfi János)

*

Farkas Jancsi kinézete

„Alacsony termetű, ősz embör vót, amikor láttam. Pörge keménykalapban járt. Kík posztó ruhát hordott, *ellenzős nadrággal*, akar az öreg gazdák.

A Török-kocsmába járt, ma ez a Kistóparti. 1927 körül halt mög. A pap a temetésin a mögbocsájtásrul beszélt, így írták az újságok. Susánban lakott. A Szabó-gyerökök nem vötték be, mög nem is égyeztek.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

A betyártalizmán

„Becseiné, Szatmáriék lánya említötte, hogy mönt kifelé a szögedi úton. Gyütt vele szömbe egy kocsi. Az asszony, Becseiné állapotos vót, ezért oszt fölvötte a kocsis, aki Farkas Jancsi vót maga. A beszélgetés során kiderült, hogy a komája lánya vót az utasa, Jancsi bácsi ezért nem vötte ki a hasábul a gyerököt, hogy levágja annak a »neveletlen« ujját, vagyis a kisujját. Másként úgy elvitte vóna az asszonyt, hogy nem látta vóna többet a napot!

Ögyébként, Farkas Jancsi mondta a nagyapámnak, hogy a kivágott gyerökujj éccaka világít, hogy még az embör feje alul is úgy ki tudja húzni vele a párnát, hogy az alvó észre sē vöszí. Szóval, varázsereje van neki.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Farkas Jancsi huncutsága

„Farkas Jancsi gyakran rábeszélte a cimboráit, hogy az általa elkövetött gázságokat vállalják magukra, és helyötte üljenek a börtönbe. Farkas Jancsi vállalta, hogy amég ülnek, gondoskodik a családjukról, és az addig rablott értéköket úgy osztja mög velük,

mintha űk is ott löttek vóna a betörésnél. Főleg a fiatalokat beszélte rá erre. Azzal magyarázkodott, hogy egy fiatalnak sömmi sē azt a pár évet lēülni.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Gubás vállalása

„Egy Gubás nevű embör szintén a Farkas Jancsi bandájában járt. Ott vót a mézárszéke, ahun a tabáni templommal szömben most [1980-ban] a Birka-csárda van.

Arad felül birkákat hajtottak a bētyárok. Rájuk törtek a zsandárok, és elfogták űket. Farkas Jancsi rávötte Gubást, hogy vállalja magára a rablást, és lē is űlte a büntetést, mivel neki még nem vót azelőtt olyan sok bűne.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Farkas Jancsi ítélete

„Farkas Jancsi éppen a Maczélka-tanyán idözött; úgy 1908 körül, nyáron vót ez. Én, mint kisfiú Nagy Víggh János nagyatyámmal vótam. Ő fönt űlt a kocsin, az öregök pedig a tanya előtt, oszt pajzán történetöket meséltek.

Farkas Jancsi kigyütt hozzánk a kocsihon szömbrevételözni, oszt aszonta az öregapámmnak, hogy

– A kend unokája ez a gyerök?

Öregapám azt válaszolta, hogy

– Az biz’, hogy az apja nē csinálta vóna!

Farkas Jancsi a fejit ingatta, oszt aszonta, hogy mondd mög kisfijam öregapámmnak, hogy nagyon rossz, kurvás embör, kend!”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Farkas Jancsi fölpofozása

„Farkas Jancsi két lopott lóval menekült, amikor osztán elfogták a zsandárok. A szögvári úton, a Gál-tanyába értek, amikor rájuk estelődött, és szállást kértek. Az istállóba aludtak a zsandárok, és a *szénatartó*ba vót mögbilincselve Farkas Jancsi. Éccaka a kis embör a kezit kihúzta a bilincsbül, oszt menekülni akart, de az udvaron a kutyák mögfogták és nem engedték el. Nagy zajt csaptak, mire a zsandárok is fölbredtek.

Farkas Jancsit újra mögvasalták, az istállóban egy sarokba állították, és a zsandárok egymást váltva, egész éjjel, teljes szereléssel, puskával vigyáztak rá, mert féltek tüle, hogy újra mögszökik.

Farkas Jancsisnak egész éjjel állni köllött a sarokban. Közben szidták és verték. Azt mondták neki, hogy

– Vén akasztófárávaló, milyen jó helyet adtunk magának, szalmazsákot is hoztunk a feje alá, mégis mögugrott. Majd pofozni kezdték.

Farkas Jancsi azzal fenyegette őket, hogy följelenti. Erre még inkább pofozni kezdték. Amikor azt mondta, hogy nem jelenti föl, azért is pofozták. Farkas »lëkanászozta« őket, hogy

»– Elég lösz mán, kanászok!«

Azok az mondták, hogy

»– Egyelőre në tegezzön kend bennünket, mert nem őriztünk együtt disznót.«

Farkas Jancsi erre »új kötésnek« mondta őket. (Régön az idősebb lëtegezhette a fiatalabbakat, az viszont »mögkendözte« az idősebbet.) Röggel, a nagy verés után, elvezették Farkas Jancsit.

Ezt a történetöt egy öreg bérös beszélte el a Gál-tanyából, aki Félégyházárul szegődött el. Ő a másik istállóba aludt és a kúcslyukon át leste az eseményöket.”

(Kérdő Szúcs Ernő)

*

Az orosházi káplár meggyilkolása

„Farkas Jancsi Kamarásrul hozott egy kocsi *szűz dohányt* eladni. Seftölt. Rácز barátjával hozta. Mán a kakasszéki majorhon közel értek, és ott összetanáloztak két *partjáró* zsandárral. Azok kérdözték Jancsit, hogy »mit hoznak?« Farkas mondta, hogy »dohányt«. »Hová igyeköztök?« — kérdözte a káplár. Jancsi mondta, hogy »Vásárhelyre«. »Akkor elkísérjük kendtöket, hogy kevesebb jusson az útból.« Jancsi mondta: »*gilt*«.

A káplár szólt a társának, hogy bilincsölje mög Jancsit! Az beleégyezett. A lovat Rácز hajtotta. Hóss Nagy Kálmán Kossuthszakállas gazda mondta, hogy nem messze álltak az esettül, és hogy Jancsi kérte a zsandárokát, hogy vögyék lë a kezirül a bilincsöt, mert vizelni akar. Nem mén ő messze, csak itt a kocsi mellett végzi el. Neki is gyürközött.

A csendör mondta, hogy »a bilincs lëvétel törvényellenös«. Jancsi azt mondta, hogy »nincs itt törvény, amikor két daliás embör van itt, én mög csak egy kis szemét embör vagyok«. Hatott a beszéd. Jancsirul lëvötték a bilincsöt, ő a kocsihon mönt, és a *kocsi nyútója* alól kikapta a puskát, és lëlütte a káplárt.

»Kakasszéki major mellett mi történt?
Azt hallottam, Farkas Jancsi orosházi
Zsandárkáplárt lëlütte a lovárul.
A zsandárt viszik a temetőbe,
Farkas Jancsit a börtönbe.«

A másik zsandárnak mondta Jancsi, hogy a fegyverihön në nyúljon, mert akkor lëlüvi, de öt nem akarja elpusztítani. Ez mög elnyargalt. Farkas Jancsi utánaszaladt, és lüvöldözött utána, mondta Hóss Nagy Kálmán. Farkas hazagyütt. Itthon az ágyából húzták ki, és

elítélték, előbb halálra, de nem végezték ki, életfogytiglant kapott, majd 15 évre kiszabadult.

Ezután a *móringot* lopta el. Hízókat is. Disznókupecként élt. Szentesen a Lénárt-család vót a társa.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

A sámsoni disznólopás

„A Wolfinger uradalombul, Sámsonbul ellopta a disznókat. Rágyüttek. Wolfingert mögfenyőgette, hogy lölüvi, ha vissza nem vonja a följelentést. Az uraság vissza is vonta. A társait Jancsi cserbenhagyta, és velük vállaltatta el a lopást, és a disznóvágást.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

A gádorosi disznórablás

„1906-ban jó termő esztendő vót. Ekkor járt ki Csákiékhoz Farkas Jancsi. (K. Szűcs Pál és Bánfi Anna vótak a dédszüleim, akiknek K. Szűcs Tamás vót a fia.) Mink akkor Csáki Ferenc tanyájában laktunk, a Ficsér-dűlőben. Jancsi Gádorosrul hozott lopott szalonnát egy kocsival. A kakasszéki mögállónál egy csendörkáplár mögelőzte. Körösztüllütte, oszt ezért tizenkét évet kapott, de tízet töltött ki. Ez 1885–‘86 telin vót.

1906-túl a Pusztába laktak Bánfiék. A nagy körösztüton hazul a sarokban állt Cirok Gábor tanyája, itt lakott Fejes Sándor. Farkas Jancsi a sámsoni majorbul ötven darab hízót hajtott el, és Kutason berakták a vonatba. Fejes vót a hajcsár és a berakó egy szövényben. Farkas kimentötte magát, Fejes két évet kapott. Fejesnek csak anyja vót, Etel.

Szereli Véra a Pusztában élt, nem vót teljesen tökéletes. Össze-vissza mászkált a határban. Szereli Véra ott lakott Fejeséknél, és övött az egy lővágott disznóbul. Sámsonban nagyot ivott a kútnál. Mögkérdozték:

– Mit öttél Vëra? —, akkor mondta, hogy
– A Fejeséknél éccaka lëvágott disznót.

A csendörök rögtön tudták, hun keressék az elhajtott sámsoni disznókat.

Mikor Farkas Jancsi kiszabadult, másnap éccaka Hatablakon K. Szücs András — akinek a felesége gyerökágyat feküdt itthon: 1896-ban születött András fiuk, aki az első világháborúban az orosz fronton halt mög — tizennégy hízót adott el Komlósra. A péz nála vót, csak egy kanászgyerök vót vele. Farkas rárontott egy Rácczal, és elvötte a pézt. Tél vót, szánkóval möntek ki. A Vig-tanya előtt álltak mög, onnan möntek gyalog a K. Szücs-tanyába.

K. Szücs Tamás, aki a Szentösi utcán lakott, azt mondta a fiúnak, hogy

– András, në jelentsd föl. Itt a betétkönyv, vögyél ki.”¹⁰⁹

(Bánfi János)

*

Bankrablás

„Csabán, a bank előtt mögállt egy kocsi. Farkas Jancsi vót többedmagával, jól öltözöten a bandával. Álarcot vöttek elő. Négy puskás elvitte a pézt. A Kík-tó partján, a nagy nyárfa alatt robbantották föl a kasszát. A jószágok a nagy durranásra elszaladtak. Másnap a pásztorok mán csak a kassza darabjait találták mög.”

(Kérdő Szücs Ernő)

*

Móringlopás

„Vásárhelyön az éjjeliörök mindön órában dudáltak éjjel. Farkas Jancsi a Szöröncse utca felül gyütt, de hangtalanul. A György utcában mögállt. A kapu kinyílt, oszt a kocsi bemönt.

---

¹⁰⁹ A történet másik változatát lásd még: S. Nagy A. 1975. 493-494.

Becsei bakter a Damjanich utcán elővötte a dudát, és hangosan fújta. Ekkor mögszólalt mellette a sötétben egy hang, hogy ne dudáljon, mert a fenekibe dugja a dudát.

Másnap oszt csak elmönte a házhon, és kiderült, hogy a *móringot* vitték el. Farkas Jancsit a kis termetirül ösmerte föl a bakter. Azt is látta, hogy a lopás után a kocsi a Lázár utca felé mönt el.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Farkas Jancsi fohászcodik

„Kokovai János beszélte, hogy a Dáni utcában éccakai rablás közben a szomszédbul mögzavarták Farkas Jancsit. Nem vót istenfélő embör, de amikor az ablakon kiugrott, félelmiben csak aszonta, hogy »jaj, Istenöm!«

A gazda akihön betört, pézjutalmat adott a Farkast mögzavaró szomszédnak.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Önbíráskodás és disznóhízlalás

„Farkas Jancsi a Szabó-gyerököknek vót az istállófiúja. Magas sarkú csizmába, görbe bottal járt, és nagyon mérges természetű vót. Mindjárt üthetnéke vót.

A Klauzál és a Sas utcát követő kis utca sarkán állt a Szőlőfürt-vendéglő. 1919-ben a román katonák ott mulattak és erőszakoskodtak az ottani, kétes hírű nőekkel. Farkas Jancsi mögsokallotta. Kimönt az udvarba, és egy *keresetlen* hámfával két románt agyonütött, majd utána elpucolt.

Nagyon keresték, de nem találták mög. Egy feneketlen hordót a pincébe vitt, és ebbe egy szakácsnő rejtögette.

Farkas Jancsinak a Kistöltés utcában vót saját háza, és *magkanokat*, anyakocákat vött. Ezöket magtalanította és hízlalta.

Ha elfogyott a Farkas Jancsi kukoricája, kimönt Jancsi a Pamukba, a Maczélka-tanyára, oszt két hatalmas nagy *vasas kocsi*val ballagtak haza a Farkas-házahon, tele kukoricával. Az öreg Maczélka orgazdája vót Jancsinak.”

(Tóth Ernő)

*

Farkas Jancsi kizavarta az örökösöket

„A betyárokat az urak tartották fönn! Idős Erdős János a Kistópartban lakott egy *gálánt* házba, Tatár ángyóval, a bábaasszonnyal. Ángyóhon gyűttek az örökösök jussolni. Erdős családjai az öreg halála után möntek jussolni, és Farkas Jancsi egy rézsdás pisztollyal kizavarta őket.”

(Bánfi János)

*

A megkerült lovak

„Kérdő Szűcs Mózesnek a Rárósi Nyomáson, a tanyájából elveszött egy ló. A perzekútorok bosszankodtak, hogy a barátjuk lovát ellopták. Bodré Márton zsandár kikerítötte Farkas Jancsit, hogy vezesse nyomra. Jancsi ígérte, hogy a ló mögkerül. Jóba akart lönni velük, azért vállalta a nyomozást.

A ló mög is került. Egy röggel a szomszéd Citros-tanya mellett, az úton, az akácfáhon vót kötve. Farkas Jancsi hozta vissza.”

*

„Az öreg Maczélka vejinek, Gallyasnak a kutasi úton vót a tanyája. A gazda arrul vót hírös, hogy jó lovai vótak. Éccör egy embör szállást kért tüle. Láta, hogy az istállóajtón körösztvások vótak. Az idegön aszonta, hogy az sömmit sē ér. A subát a körösztvásra terítötte.

Odavitte a legsöbber lovat, oszt az első két lábát rátötte a vasra, majd biztatta a cselédöket, hogy ugrassák mög a lovat. Azok oszt mög is ugratták, oszt a ló átugrott rajta, ki az udvarra. Ekkor a betyár a hátára ugrott, és elnyargalt. A bejáróruul még visszakiáltott, hogy

– Ezért gyűttem!

A Maczélka-lány tudta, hogy az apja orgazda. Elmöntenek oszt hozzá szólni. Az öreg Jóska aszonta, hogy nē bānkódjanak, mert mög lösz a ló. Pár nap múlva újra köllött mönniük hozzá. Az öreg ekkor mondta, hogy egy éccaka majd ugatnak a kutyák, de űk ki nē nézzenek, mert akkor örökre elviszik a lovat.

Mit ád Isten, pár nap múlva, éccaka visszavitték Gallyasnak a lovát. Ebbe is Farkas Jancsi keze vót.”

(Kérdő Szűcs Ernő történetei)

*

...Embert barátjáról...

„A hatablaki oskolán hazul élt az 1879 körül születött Kérdő Szűcs András. Jómódú gazda vót. Éccör Sámsonra hizókat adott el. Mögtudta ezt a mellette lakó RácZ János, aki cimborált az utolsó vásárhelyi bētyárral, Farkas Jancsival. Egy éccaka möglepték a tanyát, de RácZ úgy zörgetött be, mintha egyedül lönne. András ösöm kinyitotta az ajtót, de ekkor Farkasék is benyomultak a tanyába.

RácZ János kérte a gazdát, hogy adjon neki pénzt kölcsön, de András vonakodott adni. RácZ csak erősködött tovább. Ekkor András időt akart nyerni. Aszonta, hogy ő szól az istállóban a bérösnek, hogy takarja lē a RácZék lovát, mer tél vót, oszt, hogy nē fázzanak mög. Gondolta, hogy addig majd csak tudnak segítségöt hozni.

De ekkor Farkas Jancsi mondta, hogy ércse mög, András öcsém, itt virradatra ha török, ha szakad, de pēz köll! András oszt ebbül mögértötte, hogy a pēzt erőszakkal is elvöszik tüle. Oda is adta.

Másnap hazagyütt az apjāhon a városba, Kérdő Szűcs Tamāshon, aki aszonta neki, hogy ő inkább odaadja a pēzt a fiának, de nē tögyön följelentést a bosszúálló Farkas ellen, mert jobb az ilyenökkel jōban lönni.

Ettül kezdve oszt Farkas Jancsi, aki a pēzt soha mög nem adta, jōba lött Andrāssal, akivel a kutas állomāson barātságosan

beszélgetött. András szégyőlte, hogy ilyen a barátja. Suttogtak is körülötte, hogy melyik lehet Farkas Jancsi: a kicsi vagy a nagy?”
(Kérdő Szűcs Ernő)

✱

Kis, és névtelen betyárok

A Vásárhely környéki betyárvilágot nemcsak „hírességek” alkották. Számtalan kis gazember, futóbetyárok, falásók, karcabetyárok is tevékenykedtek itt. Legtöbbjüknek a neve sem maradt fenn¹¹⁰. Kivétel volt Kiss Ferkó, aki elsősorban arról volt nevezetes, hogy a betyároknak *vitte a szót*.

*

A becsapott futóbetyárok

„Égy Fajfrik nevű, öreg csizmadia mesélte, hogy mindég két erszényt hordtak, amikor vidéki vásárbul gyűttek. Amikor a futóbetyárok mögtámadták őket, mindég a vékonyat atták oda, amelyikben kevés pénz volt, nem a *degeszt*.

A betyárok az irhájukat féltötték, oszt a kocsi mellett nem kezdtek el számolni, hanem a zsákmánnyal eltűntek. Így fogtak ki rajtuk a ravasz iparosok.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Sándor cigány csúfos vége

„Alighanem III. Kérdő Szűcs Pétörnek és nejinek, Kiss Miklós Katalinnak volt a gyeröke IV. Kérdő Szűcs Pétör, aki Zsoldos Örsébettel 21 évig [házasságban] élt együtt. Pétör dédöregapám — akinek az édös testvére 48-as honvéd volt — nagyon mulatós gazda volt. 1834 telin *surbankó* legényként öléggé ittasan indult ki a városbul a tanyára, de eltévedt, oszt a Nyomáson az akasztófáhon kevergődzött, amelyikön ott csüngött Sándor.

---

¹¹⁰ Katona Imre említést tett még (1973. jún. 28. p.) **Balla Jankó** hódmezővásárhelyi, de az észak-bánáti gyűjtésben szereplő betyárról. Róla sajnos már sem mi, sem adatközlőink semmit nem tudtak, még a nevét sem hallottuk.

Mer' Sándor cigány haramia vót, aki elmönt az Égető-tanyába birkát lopni. Ott a fiatal gazda rajtacsípte, oszt azt mondta neki:

»Sándor bátya, hallja Kend!
A magyarját hagyja Kend!«

Sándor ekkor möggyilkolta a fiatal gazdát, mert félt. Aszonta, hogy

– Még a nevem is tudod, úgyis elárulsz engöm.

De csakhamar akasztófára került, oszt elröttentésül egy hétig ott hagyták.

Kérdő Szűcs Pétör öregapám háromszor tévedt vissza a ködben az akasztófáhon. Ekkor aszonta:

– Na, Sándor, úgy sē virrasztanak tégöd sē sirató-, sē éneklő asszonyok. Amég ki nem virrad, addig én virrasztalak.

Sándor felesége mög az utcán jajveszékölt, hogy az urát két birkájért fölakasztották, mert azt nem árulta el a nejinek, hogy még gyilkolt is.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Babály Gyurka halála

„Egy öregembör, aki gyerekkorában hiányzott az oskolából, mer' a nyilvános akasztást nézte, az mesélte. Babály Gyurka is hetedmagával vót fölakasztva.

»Babály Gyurka, Gráfli Ádám,
Pandúr kézrül, akasztófán.
Szömüket a holló vájja,
Lelküket a pokol várja.«”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

A kapzsiság próbája

„Kiss Józsi János tanyája a szögvári úton vót. Egy este három betyár bekopogott, hogy erisszék be őket. Rabolni akartak. Nem is köszöntek, de az öreg Kiss szívesen fogadta őket. Hellyel, mög vacsorával kínálta őket.

Vacsora végén egy nagy fejű rabló egy darab sajtot el akart vinni, de az öreg Kiss nem engedte. Tréfásan aszonta, hogy

– El nem viszi kend!

A betyárok fölhorkantak. Erre Kiss egész sajtot ad nekik.

Vacsora után az egyik pézt kínált, az ujjai közt forgatva a *bangókat*, hogy

– Válasszon, gazduram — de az öreg nem fogadta el.

– Szöröncséje vót, kendnek, különben lélúttuk vóna a kapzsiságáért, mint egy kutyát!”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

A rab betyárok

„A földjiben lévő kistótést az uraság Szögvárrul hozatott rabokkal csináltatta, akik a saját ruhájukban vótak. Kögyetlen sorsuk vót. Gyakran éneköltek, hogy

»Tudjátok-é, hogy hun van Szögvár és vidéke?
Ott van a vármögye sötét tömlöce.«

Vót a rabok közt egy vásárhelyi lovasbetyár, Paksi nevű, *ráncos gatyában*. Könyerében sok víz, nád mög gyékény vót. Mőgugrott, oszt erre menekült, de az őr rákiátott, majd lélútte.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Bujdosók

„Imolya Sándor és felesége, Gaál Mária a Tisza mindkét oldalán menedéket adott az akkori katonafogdosásból elszökötteknek. A füzfaerdőkben Török Bálint is bujdosott, úgy 1820–1855 között. Az új felesége volt Kovács Margit. A bujdosók közt ez a nóta járta:

»Besorozott a nímöt katonának,
Lovat is adott, hogy gyalog nő járjak.
Inkább löszök betyár a Pusztába,
Mintsem a császár katonája.«¹¹¹

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Véres leszámolás

„Pál gazda a Ficsér-dűlőben lakott. Ő ösmerte Kiss Ferkót, és azt is tudta, hogy szóbeli embőr. Egy alkalommal, amikor Ferkó kezét akart nyújtani neki, nem fogadta el. Azt mondta, hogy

– Nem fogok kenddel kezét, mert kendőt mindönki úgy ösmeri, hogy »rossz Kiss Ferkó«.

Kiss Ferkó bosszút esküdött ezért. Egy alkalommal Kiss Ferkó Láda Gáspáréknál volt disznótorban. Alkonyodott már, amikor Kiss Ferkó sűrűn kezdett kijárni a tanya mögé, arra hivatkozva, hogy nem sózták mög rëndösen a májat, és hasmönést kapott tüle.

Kiss Feró közben odaröndölte a feleségét, akivel a kazal mögött találkoztak. Az asszony férfinak volt öltözve, a fején kalappal.

A tanyából kimöntek, amikor már sokallni kezdték, hogy Kiss Ferkó elmaradt, hogy mögnézzék, mi lött vele, de a sötétben ott látták a férfiruhás alakot. Guggolt a kazal mögött, mintha a dögát végezte volna. Ez pedig a feleség volt.

---

¹¹¹ A nóta máshol is közismert.

Közben Kiss Ferkó lóra kapott, amin a felesége érkezett, és elmönt a Pál gazda tanyájába lészámolni. Amikor odaért, barátságos hangon beszólt a gazdának, hogy

– Gyűjjön ki, barátom!

Amikor Pál gazda kimönt, Kiss Ferkó szömtül lélütte. A durranásra kiszaladtak a tanyabéliek, és a bérös fölösmerte, hogy Kiss Ferkó vót. A család följelentötte, és tárgyalás vót, de a disznótoros vendégsereg fölesküdütt rá, hogy Kiss Ferkó akkor éccaka végig ott vót köztük.

Kiss Ferkó a gyilkosság után visszatért, és mint aki a dolgát végezte, újra bemönt a tanyába, a disznótorba, és folytatta a mulatozást.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Jacsó lóajándéka Vécsey plébánosnak

„A csárdába, ha a betyárok összevesztek, belevágták a fokost a mestörgérendába, oszt azt mondták, hogy aki legény, húzza ki, és azután kezdődött a veszekedés. Jaksza — álnevin Jacsó — sokakat mögvert, jó fokosforgató vót.

Möghítták Jacsót a Szarvas-kocsmába vacsorára azok, akiket mögvert a kocsmában. A bográcsban rotyogott a paprikás, vacsoráztak. Az egyik azt mondta neki, hogy »hallgass, te birkatolvaj!« Jacsó fölugrott, és a lámpát lëütötte. A sötétben mög akarták fogni. Az utcák is sötétek vótak. Az Újtemplomnál csónakok vótak, erre gondolták, hogy Jacsó menekült, de Jacsó maga is a tömegben vót, ott kiabált, hogy »fogják mög, fogják mög!«

Jacsó a pápista parókiára mönekült, ahun nagyon ugattak a kutyák. Ekkor Vécsey vót a pap, az aradi vértanú tábornok testvére. Jaksza lëtédepölt Vécsey előtt, és kérte, hogy bújtassa el. Vécsey el is bújtatta. A pap gyorsan talárt öltött, és gyertyát gyútva kilépött az udvarra, és mondta:

– Mindön jó lélok dicsérje az Urat. Ki az, aki zavarni mer az esti ájtatosságomban?

A tömeg möghátrált, és eltávoztak. Vécsey még azt is mondta, hogy

– A magatokhon hasonlót nē az Isten portáján keressétök.

Amikor lēnyugodott a kutya, a pap mondta, hogy mōnjön ki a vályúhon, és mossa lē magáru a vért. Azután elengedte Jacsót.

Néhány év múlva, piros pünkōsd napján rōggel Vécsey kocsisa örōmiben énekōlt. Vécsey intōtte, hogy ilyenkor nē világi dalokat énekōljōn. A kocsis azt mondta, hogy

– Mindjárt vidám lōsz a tisztōlendō úr is, mōnjön csak ki az istállóba.

Ott két szép sárga ló állt bekōtve, amit az éccaka hoztak oda. Az ēgyik nyakába cédula vót, rajta az, hogy Jacsó hozta a tisztōlendōnek, amiért mōgmentōtte az életit, és a lovakat nem lopta, hanem pézért, bōcsületōsen vásárolta.

A pap nem akarta elfogadni, és hívatta a komisszárost, Kecskemétit, hogy vizsgálja ki a dōgot. Az is azt mondta, hogy maradjanak a lovak, mert azt a pap kapta. Az ēgyik ellōtt is neki szép csikōkat.

Jacsó öregségire kúdús lōtt. Kérdō Szúcsék szárazmalmába több éccaka mōghúzōdott aludni.”

(Kérdō Szúcs Ernō)

*

Falásások

„A tízōles úton névestét tartottak. Odamōnt ēgy embōr. Őgy tanyát keresōtt, amelyik nagyon messze vót. A hangulat mán emelkedōtt vót, és azt mondták neki, hogy maradjon ott éccakára, majd folytatja az utat rōggel. Tāncoltak, danoltak és kitanálták, hogy mindōnki danolja el a nótáját. A gyūvevény ezt énekōlte:

»Égindulás, földindulás,
Áss, Balázs,
Kapálj, Tamás,
Lőrincz a vendég.«

Röggelre osztán észrevötték, hogy huzatos a szoba. A *teknyőbe* a szalonnát az ágy alatt tartották, de a falat kívülről kiásták a mulatozás közben, és a szalonnát ellopták. A komának mög nyoma veszett.¹¹²

*

„Ugyancsak a tízőles úton egy tanyában disznótor vót, és közben az öreg mama möghalt, így tor lött belüle. A húst teknyőbe tötték, és a kamrát kiásták. Az öregasszony is ott vót egy másik teknyőbe, és azt húzták ki. Vitték a teknyőt boldogan. Csak mikor rágyüttek, kidobták az útra, de a teknyőt azért csak elvitték.”¹¹³

*

„Néhány tanyában észrevötték a falásókat, és bent rákészültek a fogadásukra. Amikor azok bebújtak, behúzták őket, és fejszével késsel agyonverték őket.”¹¹⁴

Máshun egy *sifon*nak, *subló*tnak ástak, amivel mán nem bírtak, ezért otthagyták a tanyát.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

---

¹¹² A történetet más változatában lásd még: S. Nagy A. 1975. 494. Az általunk közölt vers nála így szerepel:

„Áss Balázs, kaparj Tamás,
Lőrinc a vendég!”

¹¹³ Gépkocsis motívummal máig élő, nemzetközi anekdota.

¹¹⁴ Tömörkény István írta, hogy a bentről lesben állók a behatoló kézfejét csapták le.

Zsarkóné megveri a betyárokat

„Vígh János öregapám mondta, hogy Zsarkóné Lázár ángyó erős asszony vót. Az öreg Zsarkó viszont gyöngé vót. Amikor a betyárok rátámadtak az öthalmi tanyájukban, Zsarkóné gyorsan öregasszony ruhába bújtatta a férjít, oszt aztán engedte be a türelmetlenül dörömbölő betyárokat. Zsarkóné még félreállt a kemönce mellett. Az ura asszonyi hangon rimázkodott, hogy »nő bántsanak, nő bántsanak«. Elvonta a figyelmet a feleségirül.

A betyárok egyike mondta, hogy »üssétök lē ezt a vén kurvát!« Erre Zsarkóné előgyütt, és egy közönségös *mángorló* fával egyenkint úgy állon vágta őket, hogy azok harcképtelenök löttek. Három betyárt vert lē, a negyedik mán elszökött. A lēütött betyárok a börtönben éhön haltak, mert az állukat nem tudták övésre használni.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Az öreg Maczelka leckéztet

„A XIX század végi, XX. század eleji Vásárhely különlegös alakja vót az öreg Maczelka Jóska bácsi is — mert mindönkinek csak Jóska bácsi vót —, akár a Mihály-testvérök. Mártélyon vót a nagy tanyája, és ezör hold földön gazdálkodott. A környező legelőket, árteret, a Rétbül jókora területöt bérölt a várostul. Kossuth-párti vót. Azzal is tüntetött Ferencz József ellen, hogy nagy vagyona ellenire csak 48 ökröt tartott, 47 fehér igást, és egy *kormos bikát*. Az ökrök száma a forradalom kitörésinek évszámát jelképezte. A századforduló után mán 60 ökre vót.

Nagy vagyonának egyrészt szorgalmas, kemény munkával szörözte, másrészt viszont a betyároknak köszönhetette, különösen Farkas Jancsinak, aki röndszörösen tartott vele kapcsolatot. Maczelka orgazda vót, aki elsősorban a passzus nélküli, lopott jószágokat értékösítötte, illetve a gyöngé minőségű lovakat lēölette, és a húson disznókat hizlalt.

Az 1855-ben született Bánfi Samu ügyelt a Rétben Maczélka jószágaira. Még legénykorában került a nagygazda szolgálatába, ahun mint *számadó* gulyás, a bátya, öreg Bánfi János (1850–1924) is dógozott. Samu bottal járó, sánta embőr vót, ezért nem választott más munkát. Nagy időt élt, 93 éves korában, 1978-ban halt mög.

A lopott jószágrul csak a bátya, a betyárokkal cinkos Bánfi János tudta, hogy milyen úton-módon került a csordába, még Samu öccsivel sē vót bizalmas. Az öreg halála után Bánfi Samu lött az orgazda bizalmasa és titoktartója. Ő még a század elejin is legeltetött lopott jószágot.

1901-ben történt, hogy a réti bérlet lejárt. A vásárhelyi ksigazdák nagyobb bérleti díjat ígértek, mint Maczélka, ezért a réti fődek használatát nekik adta Endrey, a város képviselőiben. Így Maczélka Jóska kiszorult a Barcsi-rét és Petrös legeltetésibül. Ettül kezdve Maczélka »fogagyarba« vót a ksigazdákkal.

A Rétben három álláson tartották a városi ksigazdák barmait. Bosszúbül egy májusi éccaka Maczélka »szétfüstöltette« mindhárom állás marháit. A régi kalapruul lēvakart zsírt vagy farkasháját, tüllkparékot égő pipára rakták. Ezek füstje még a legjámorabb tehenet is mög vadította. A szétfüstölt jószág szétszóródott a szélrúzsza mindön irányába, a nagy vásárhelyi határban.”

(Idős Bánfi János ekkor Csáki Ferenc tanyájában lakott a Ficséren. Azonos nevű fia, adatközlőnk elmondotta, hogy „[...]egy hétig ű is kereste a szétugrott marhákat. Még Orosházára is elvetődtek, és Póshalom környékirül is tereltek vissza tehenet. Két hitvány üsző tünt el. Egyiket a K. Szűcs család birtokolta. Valószínűleg belevesztek a pusztai mocsárba.”)

„Az egyik üsző szögény édosanyám jegyajándéka vót. Maczélka Jóska, a betyártörvényök szerint, ezzel elintézőttnek vötte a dógot, és többet nem bosszantotta a Rétbérllő ksigazdákat.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

A földbérő és a magyar bika

„Farki-rétben laktak a Mihály-testvérök. Három betyárhírű fitestvér élt együtt, akik bérlők vótak egy tanyában. A nagyfai majort akkor egy zsidó embör bérölte, aki szeretött vóna mögösmerködni a szomszédokkal.

A Mihály-testvéröknél vadászvacsora vót. Möghítták rá a földbérőt is. Még a vacsora tartott, a Mihály-gerökök anyja és az öregbérös a kemönce mellett, a padkán ülve beszélgettek.

Vacsora végén elkezdtek inni, de a zsidó földbérő egy pohárnál többet nem ivott. Erre oszt a legöregebb fivér intött az öregbérösnek, hogy vezesse be a magyar bikát.

Ahogy bevezette az ajtón a kormost, ijedtiben az összes vadász fölászott a kemönce tetejire vagy behúzódtak a kuckóba. Ott kucorogtak, pedig olyan melegük vót, majd mögsültek, mire a nagybérőt berúgatták.

A két kisebb testvér maradt a bérlő mellett, és gyakran kínálták neki a bort. Ha oszt nem ivott, egy lépéssel közelebb vezették a bikát, amelyik nagyokat fújt és dobbantott.

Amikor a bika egyet felé lépött, a bérlő ijedtiben mögívott egy pohárral. Miko' mán nem bírt többet inni, kivezették oszt a bikát, de akkorára kint a hintóban mögcserélték a kereket. A jobb elsőt balrul, hátul tötték. Így a kicsit a naggyal párosították.

Befogták a két lovat. Közben a kocsis is jól berúgott. A vendégöket fölültették az ülésre. Két bérös kétódalt végigvágott a sötétben a lovakon, és a hintó dőcögve kiszaladt. A zötyögéstül alighanem ki is józanodtak hazáig.”

(Nagy György István)

*

Bogár Imre akasztása

„Amikor Bogár Imrét akasztották a vásárhelyi főtérön, mellette a *deres*ön vesszőzték Virág Pistát. Bogár odaszólt Virágnak, hogy ha elmögy az anyjához, mondja mög neki, hogy »egy kötélgyártó lányába löttem szerelmes.« Vagyis kötél lött a halotti arája.”

(Nagy György István)

*

Patkó Bandi dala

„Gyerőkkorombul vélekszök erre a nótára, szögény öregapám gyakran énekölte:

»Kopott csárda, két végin az ajtó.
Előtte áll jó két fekete ló.
Kocsmárosné, szép asszony vitte a szót:
– Ki a fene látott egy lovon hét patkót?

– Ha nem látott, gyűjön ide, láthat!
Négyet visel e gyönyörű állat,
Kettő pedig csizmámra van verve,
A hetedik magam a nyerőben.«

Vagyis, a hetedik Patkó Bandi vót.”¹¹⁵

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

---

¹¹⁵ Katona Imre írta a Patkó Bandi dalról: „*E rejtvényfejtő csalinóta már legrégebb megfogalmazásában is átléphette a ballada műfaji határát, de a név miatt népünk és szakembereink egy része is a balladák között tartotta számon.*” (1973. jún. 35. p.) Egyébként közismert csalinóta, Vargyas gyűjtésében is szerepel.

A nemes betyár

„Szilágyi Gergely nemős embör vót, aki betyárokkal cimborált, oszt hízó is elhajtott. Egy éccaka Kiss Józsi János szögvári úti tanyájába mönt, és fölrakatta a szénát a kocsijára. Ő csak azért mönt el, mert nemöst nem löhetött bántani, és így möntelmet kaptak a betyárjai is.

Amikor Kiss Józsi János észrevötte, hogy viszik a szénáját, az ablakon át kiszólt káromkodva, hogy

– Nem kendtök kaszálták azt, mért viszik?

Oszt fogta a puskáját, hogy kilú. De Szilágyi azt felelte, hogy

– Nem tudsz aludni, János?!

És elvitték a szénát. Kiss Józsi János nem mert ellenközni a nemössel.”

(Kérdő Szúcs Ernő)

*

Menekülés a csárdából

„Rücskös Aracsi betyár vót. Susánban mulattak a betyárok egy csárdában, a Koplaló körül Rücskös Aracsival. A zsandárok körülvötték a csárdát, oszt fölszólitották, hogy adja mög magát. Rücskös Aracsi kiszólt:

– Elevenen nem!

– Akkor föl köll gyútani a csárdát, hogy porig égjön — válaszolta neki a parancsot a fő perzekútor —, mint sè' egy ilyen betyár mögszabaduljon!

A csárda lëégött. Csizmadarabot tanáltak csak. Aracsi vagy a füstben vagy az alagútban mönt el, de élve maradt.”

(Kérdő Szúcs Ernő)

*

Rücskös Aracsi föladja társait

„A Gaál-tanyán elveszött három csikó, és Török Bálint korán röggel behívatta Rücskös Aracsit, mint gyanúsítottat. Mutatta neki, hogy álljon a sarokba, de nem szólt hozzá.

Török Bálint elővötte az iratokat és olvasta. Mán délutánra járt az idő, de még egy szót se szólt Aracsihon, csak olvasott. Később osztán koppantott az asztalon, és az ajtóra mutatott, hogy Aracsi möhet.

A betyár mögkönnyebbülve távozott. Amikor az ajtóhon ért, hirtelen mögkérdozte tüle Török Bálint, hogy osztán

– Milyenök is vótak azok a csikók, hé?

Aracsi rávágta, hogy

– Sár...

Mán el is árulta magát, hiába akarta a szót visszaszívni. Török Bálint oszt mögkérdozte:

– Hány vót?

Aracsi létörve mondta, hogy

– Három.

– Na, akkor ez tizennyóc év.

Aracsi sokallta a börtönt. Török Bálint erre azt mondta:

– Nem tudod të, hogy egy seggel nem löhet két nyergöt mögülni? Të mög hármát is vittél. A csikók darabja hat év. Osztozzatok rajta. Ha magad loptad, të ülöd lë a tizennyóc évet.

Erre Aracsi föladta a társait. Sőt, még ártatlanok nevit is föladta, hogy a tizennyóc év aprózódjon. Tompait és Kiss Ferkót is föladta. Tompai a szabadulása után még lopott lovat. Amikor a Bach-korszaknak vége lött, Török Bálint is létünt.”

(Kérdő Szúcs Ernő)

*

Éjszakai disznólopás

„A Kérdő Szűcs-tanyában vót szőlő, de ahun nem vót, oda Csongrádrul hoztak bort az esti beszélgetésökhön. Egy alkalommal is, a Kérdő Szűcs-tanyán hajnalig iszogattak. Amikor elmöntenek, látják ám, hogy a disznók kint vannak az udvaron. Éccaka hátul kiásták az ól falát, de nem bírtak vele, mert olyan kemény, vert falú vót. Öregapám lovakkal tapostatta a falát a *zsaluzás*kor.

A fal alatt, a földet ásták ki. Olyan nagy lyukat, hogy a disznók ott fértek ki. Közülük oszt kettőt, a legnagyobbakat vitték el. Olyan ügyesen csinálták, hogy még a nagyon hamis kutyák sē ugattak. A perzekútorok úgy mondták, hogy valamelyik vendég közül vót a cimbora, aki a betyárokkal összeszestimmölt.

Amikor mulatozás közben kimöntenek pisálni, valamelyikőjük becsukta a disznókat az ólba, oszt rájuk reteszölte az ajtót, hogy nē tudjanak kiszaladni az akolba.

Az biztos, hogy Gubás, aki addig odajárt, és vágni való bárányokat vásárolt a 160 holdas Kérdő Szűcs Tamástul, többet nem gyűtt a tanyába. Löhet, hogy éppen ő, és a bandája vitték el a disznókat. Kocsival gyűttek értük, de nem álltak be a tanyaudvarra. A kocsinyom látszott a *sömlék*ben. Hogy csinálták, nem tudom, de a disznók nem sivalkodtak.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Lázáréktól lovat loptak

„Lázáréktul elveszött két ló, és amikor odamöntenek, Nagy Lázár észrevötte a betyárokat. Puskát is fogott, de nem mert kimönni. Még a befelé nyíló ajtót is lisztös zsákokkal eltorlaszolta belülrül, hogy a betyárok sē tudjanak bemönni.

A lovakat kocsiba fogták, és Oroségyházán túl mán a török kereskődők várták őket, de a lovakat nagyon möghajtották, és nem vötték át túlük, csak a cigányok. Lázár pézt ígért a nyomra vezetők-

nek, és így mögtudta, hogy a lovait éccaka a gádorosi temetőben legeltetik.

A lovak visszakerültek, de teljesen tönkretéve. Gubás vót a tolvaj. Mondta is néki Lázár, hogy

– Ej, ha tudtam vóna, hogy tē vótál a tolvaj, kimöntem vóna, és agyonlüttelek vóna.

Gubásék tudták, hogy hun tartja a gazda a lovak szérszámát és a kocsit.

Mondta Gubás, hogy csak elvitték vóna a lovakat, mert egy társuk egész éccaka ott leste, hogy ha kigyün Lázár, azonnal lélútték vóna. Mondta még azt is, hogy Lázár gondolhatta vóna, hogy a tolvaj nem az útról gyün be, hanem olyan valaki, aki jól ösmerte a tanyán a *dürgést*.”

(Kérdő Szücs Ernő)

*

Tatár szomszéd eltűnése

„Török Bálintnak hajdúja vót, aki végrehajtotta a *regulát*. Egy Tatár nevű szomszédja kapált éppen a földjin, amikor Török Bálint jószágai rászaladtak a kukoricására. Tatár szomszéd éktelen haragra gyúlt, oszt aszonta a pásztornak, hogy

– Baszom az anyád istenit, azzal az ingyenélő gazdáddal együtt! Hát nem azér’ kapáljuk a kukoricát, hogy a marhák lélelgejék.

A pásztor elmondotta az esetöt Török Bálint béröstanyásának, az mög a gazdájának. Ekkoriban egy Maksa nevű embör vót a hajdú. Ezt kúdde Török Bálint Tatárért. Behozta a tanyára. A paraszt könyörgött:

– Uram, sógorom, kögyelöm!

– Nincs sömme kögyelöm! Én nem bántottam a maga anyját. Vögye kend tudomásul, hogy fogoly, és addig itt marad, még én, de majd kocsival hazaviszöm, nem úgy hajtom gyalog, mint a többi zshiványt.

Tatár szomszéd sohasé került elő többé.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

Borra várva

„Török Bálint itthon a névnapját tartotta az urakkal. Léküdték a cselédlányt a pincébe, hogy hozzon bort, de nem győzték várni. Elunván a dógot, lémöntek mécsőssel mögnézni. Hát a lány ott vót elalélva. Amikor oszt kijózanodott, elmesélte, hogy valaki elkapta odalént, és azt mondta neki, hogy

– Hát neköm adsz-ē?

Aztán ittak mind a ketten, és az idegöny elmönt. Betyár löhetött, de nem tudták mög, hogy ki vót.”

(Kérdő Szűcs Ernő)

*

A késve érkezett kegyelem

„Enyingi Török Bálint kíméletlenül szigorú vót. Igaz, hogy nem sok barátja akadt, mert sē a származását, sē a nősülését nem bocsátották mög. Az egyik szolgálóját vötte feleségül, akinek hitös ura vót, oszt elszerette tüle. Ezért az úri osztály kitagadta.

Az apja paraszt vót. A szentösi út mellett vót a tanyájuk. Török Bálint kisgyerök korában a saját jószágukat legeltette az uraság legelőjin. Az uraság csösze elkapta, oszt nagyon mögustorozta a lábát. Ekkor elhatározta, hogy ő nem lösz paraszt, hanem tanulni fog.

Akkoriban, amikor Török Bálint nekilátott, hogy fölszámolja a vásárhelyi betyárvilágot, a Nyomáson kezdtek szántani. Mert régön itt csak legeltetni löhetött. A szántóvetőknek, főleg a *nyomtató*knak az asszonyok *garaboly*ban vitték ki az önnivalót. A kukoricásban tanyáztak a kapcabetyárok, akik elvötték tülük az ételt. Török Bálint mind elfogatta és fölakasztatta őket. Fönnhéjazva így *kelepölt*:

– Ki löhet mán akasztani a szalonnát a ház elé, nem lopja el sönki! — oszt ez igaz is vót.

A háza a katolikus templommal szömben vót. Ęccör hajnalban kopogtattak hozzá. Beengedték. Ęgy apa kögyelmet kért a lólopással halálra ítélt fiának.

– Ősmer, kend engöm? — kérdi Török Bálint az embört.

Mivel még gatyában vót, föl húzta a szárát, és mögmutatta az atyafinak a lábát:

– Nézze, kend! Itt van a névjegye, kendnek, a lábam szárán, úgy mögustorozott!

Mert ő vót az egykori urasági csósz, aki gyerökkorában elverte Török Bálintot.

Az embör nem boldogult a bíróval. Bemönt Szögedre az úriszékhön, kögyelmet kérni, mög fiskálisnál is járt. A kögyelmet oszt végül mög is kapta. Lóhalálában gyütt a kögyelmi papírral. A Kincös-temető felől hajtott a kocsival az akasztófa-domb felé, és az ustorszárra föl húzott egy fehér kendőt, oszt ezt lobogtatta az akasztásra összegyűlt tömegnek. A tömeg észre is vötte, de Török Bálint nem, és eltörte a pálcát, hogy a hóhér végezze el a dógát.

Mire az apa mögérközött, a fia kiszenvédött. A tömeg morajlott, és fenyogetözött, a fiskális is kiabált. Török Bálint elővötte a szömüvegít, oszt bötúzni kezdte a fölmöntő levelet. Azután azt válaszolta a fiskálisnak, mög a tömegnek, hogy

– Törvény adta jogomnál fogva akasztattam, mert egy lótolvajnak mög köll halni!”

(Kérdő Szúcs Ernő)

**

Mementó

A Kincses-temetőben magányosan ma is áll még Török Bálint családi síremléke. Felesége szürke márványoszlopán ez olvasható:

„özv. Török Bálintné, Maksa Zsuzsánna

1831. jan. 1.–1902. dec. 11.

Áldás emlékezetén”

Férje sírkövére ezeket vészték:

„Török Bálint. Csongrád megye szolgabírája, majd alispánja, Hódmező-Vásárhely országgyűlési képviselője 1848–1867. A H. M. Vásárhelyi Ref. Egyház fő-gondnoka, Bölcs kormányzó, igazságos bíró, buzgó és munkás egyháztag, hű férj, jó atya, nemeslelkű barát.
Született 1817. febr. 25. Meghalt 1881. szept. 19.
Áldott legyen emlékezete.”

Bírói tevékenysége az önkényuralom éveire esett, a kiegyezésig.

✱

KÉPMAGYARÁZAT

1. Pásztorlevél 1856-ból, amelyet Szegeden állítottak ki ifjú Herke Pálnak.
2. A Monarchián belüli utazásra szóló „Úti Levél” azaz utazási engedély, amelyet nemes Hadik Erzsébetnek állítottak ki Vásárhelyen, 1822-ben.
3. Passzus vagy marhás levél állatvétel-, illetve eladás alkalmából, a tulajdonviszony hivatalos rendezésére.
4. Vásárhelyi ponyva a XX. sz. elejéről egy Rózsa Sándor történettel, 4 részben.
5. Farkas Jancsi kisteleki elfogásáról írt vásárhelyi ponyva borító lapja.
6. Vásárhelyi ponyva fedőlapja Diószegi Flóris családgyilkosról.
7. Vásárhelyi ponyva fedőlapja a közismert Rózsa Sándor börtönábrázolással; ugyanakkor az írás Diószegi Flóris családgyilkosról szól. Így is torzíthatta a ponyva a történelmi hitelességet.
8. Kérdő Szűcs Ernő (1899–1985) vásárhelyi adatközlőnk 1980-ban.
9. Mártélyi (Csongrád megye) pásztor az 1970-es években.
10. Pásztorheverő a mártélyi pásztor szállásán. A földre helyezett szalmabálákat pokróccal és a subájával takart le.
11. Kérdő Szűcs Ernő által gyűjtött betyárfokosok.
12. A Szabó-testvérek vashorga a Hóss Nagy Ernő kenyere-parti tanyáján.¹¹⁶

---

¹¹⁶ A képen látható horog, amelyre a Szabó testvérek a bográcsot akasztották és így főztek, a hajdani Hóss Nagy-tanya egyik mellékhelyiségében, a mestergereendában volt. Azért bent főztek szabad tűzön, mivel éjszaka a láng messzire világított és föladta volna őket. Az itt fotózott *kampós szeggel* rokon volt a *betyárszeg*, amelyről Gunda Béla így írt: „*A kiskunsági, békési tanyák elején a falba vert kampós szeg. Ezen éjjel-nappal ott lógott a betyártarisznya s benne a rendes nagyságúnál kisebb, a cipónál nagyobb*

13. Pásztorszerszámok a vásárhelyi Pusztán.
14. Rejtett kolomp és csengő tolvajok ellen Tárkány Szűcs Imre kútvölgyi tanyáján. (Az 1970-es évek végén.)
15. Borotvás Dániel (1803–1845) rendőrkapitány családi sírköve az Arany-temető bejáratánál, amelyet a fölszámolt újvárosi Káposztás-temetőből hoztak át.
16. Török Bálint (1817–1881) családi sírja a vásárhelyi Kincses-temetőben.
17. Maczelka József mártélyi nagygazda sírja a római katolikus temetőben.
18. Maczelka József tanyája az 1980-as években a mártélyi Tiszagát mellett.
19. Hírjelzésre is használt gémeskút a mártélyi Maczelka tanyán. (Háttérben a Tiszagát.)
20. Ilyen volt a hagyományos vásárhelyi gazdatanya, a betyárok kedvenc fosztogató helye. (Felvétel: 1960-as évek)
21. Kiss Lajos 1927-es gyűjtéséből származó könyvlap betyárdalokkal.
22. Péczely Attila kézzel írt népdalgyűjtésének egyik lapja a hódmezővásárhelyi Németh László Városi Könyvtárban (784. P52. számon).

✱

---

kenyér, a koros a megfelelő mennyiségű kolbásszal, szalonnával. Az éjjeli órákban az arra járó betyár szóltanul magához vette az ételmet és továbbállt. Alávaló kapcabetyárnak tartották azt, aki a tarisznyát is magával vitte.” (Gunda B. 1977. 1: 280., és Nagy Czirok László: *Budártüzek mellett*. Budapest, 1963.)

IRODALOM

A betyárvilágból. Rózsa Sándor esetei a vásárhelyi Erős Molnár Áronnal 1-4. kötet. „Kis regények” sorozat (a szerző neve és a kiadás évszáma nélkül). „Dura Lajos Könyvkiadóhivatala” Hódmezővásárhelyen.

N. BARTHA Károly: *A reszelővágó mesterség*. Magyar Nyelvőr. 74. évf. 6. sz. 1950, december.

BÁLINT Sándor: *Történetek a szegedi betyárvilágból*. Szeged, 1961.

BÉKÉS István: *Magyar ponyva Pitaval*. Minerva Kiadó. Budapest, 1966.

BÉRES András: *Tiszántúli híres betyárok*. Gyula, 1961.

DOBOS Ilona: *Betyármondák*. 280. In: Magyar Néprajzi Lexikon I. kötet. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1977. (Főszerk.: ORTUTAY Gyula.)

DOBOS Ilona—KRIZA Ildikó: *Rózsa Sándor*. 381-383. In: Magyar Néprajzi Lexikon IV. kötet. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1981. (Főszerk.: ORTUTAY Gyula.)

DOMOKOS Sámuel: *Betyárok tüzénél. Kelet-európai népek balladáái*. Budapest, 1959.

DÖMÖTÖR Sándor: *A betyárromantika*. 5-24., 97-113 p. Ethnographia, 1930.

EDVI Illés Károly: *Emlékeim a szegedi várból*. Szeged, 1891. Világ, Budapest, 1925. ápr. 19.

EÖTVÖS József: *A falu jegyzője*. Móra Ferenc Könyvkiadó. Budapest, 1978. MAJTÉNYI Zoltán stilizálásában.

FEHÉR József: *A betyár szeretője*. Vásárhelyi Tükör. I. évf. 5. sz. 1989. jún. 18. 3. p.

FEJÉRVÁRY József: *Dús*. 543-561. In: *Vásárhely története családok tükrében*. ERDEI Sándor Könyvnyomdája. Hódmezővásárhely, 1929.

FEKETE József (alias: FEJÉRVÁRY József): *Szabó Palkó és Szabó Miska híres futóbetyárok története.* („Vásárhely titkai” sorozatban. A „Vásárhelyi Híradó” nyomdájában, 1903-ban.) Ismételve a Vásárhely és Vidéke 1991. máj. 19 — nov. 30 közötti szombati számaiban, 24 részben, mindenütt a 4. p-n.

FÉL Edit—HOFFER Tamás: *Parasztok, pásztorok, betyárok. Emberábrázolás a magyar népművészetben.* Budapest, 1966.

FODOR Béla („A nép számára írta Népbarát”): *Ráday Gedeon élete.* (Év- és kiadási hely nélkül.)

GALAMBOS Ilona: „*Zúg az erdő, betyár lakik benne.*” Hódmezővásárhely, 1997. (Kézirat a Németh László Városi könyvtár helytörténeti gyűjteményében, a HT 390. G18. számon.)

GUNDA Béla: *Betyárszeg.* 280. In: Magyar Néprajzi Lexikon I. kötet. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1977. (Főszerk.: ORTUTAY Gyula.)

Hódmezővásárhely jelesei. Hódmezővásárhely, 1974. Szerk.: Bíró József.

Hódmezővásárhely város irataiból. „C” állag, *hirdetőkönyvek,* 1001. d.1.–d.10. kötetek.

Jeles vásárhelyiek. (Vásárhelyi Téka 2.) Hódmezővásárhely, 1993. Összeállította: Kőszegfalvi Ferenc.

KATONA Imre: *Észak-bánáti betyárballadák.* 15-41. Novi Sad, a Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei. V. évf. 15. sz. 1973. jún.

KATONA Imre: *Betyárdal.* 275. In: Magyar Néprajzi Lexikon I. kötet. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1977. (Főszerk.: ORTUTAY Gyula.)

KATONA Imre: *Szerelmi népdalaink csoportosítása Móricz Zsigmond szatmári gyűjtése alapján.* In: Ethnographia 104: 135-141.

KATONA Imre: *Vásárhelyi népköltészet.* (Kézirat, 1999. 1-61. p. A hódmezővásárhelyi Németh László Városi Könyvtárban: 398.

K25. sz. alatt. A készülő várostörténeti monográfia néprajzi kötetébe írt tanulmány.)

KISS Lajos: *Régi népdalok Hódmezővásárhelyről. 86 dallam szöveggel.* A Magyar Föld és népe 1. (Szerk.: dr. MILLEKKER Rezső) Debreceni Egyetem Földrajzi Intézete. Megjelent: KERTÉSZ József, Karcag, 1927.

KOVÁCS Ágnes: *Vásárhelyi népmesék és mondák Kálmány Lajos gyűjtéséből.* 351-378. In: KISS Lajos Emlékkönyv. Szerk: DÖMÖTÖR János és TÁRKÁNY SZÜCS Ernő. Hódmezővásárhely, 1982.

KRIZA Ildikó: *Betyárballada.* 274-275. In: Magyar Néprajzi Lexikon I. kötet. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1977. (Főszerk.: ORTUTAY Gyula.)

KÜLLÖS Imola: *Betyárok könyve.* Mezőgazdasági Kiadó. Budapest, 1988.

Magyar Néprajzi Lexikon 1-5 kötet. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1977–1982. Főszerk.: ORTUTAY Gyula.

MNGY I-II. = *Magyar Népköltési Gyűjtemény I.* Elegyes Gyűjtések Magyarország és Erdély különböző részeiből. Szerk.: ARANY László–GYULAI Pál. II. Csongrád megyei Gyűjtés. Szerk.: TÖRÖK Károly. Pest, 1872.

MNK = *Magyar Népmese Katalógus I-IX.* Budapest, 1955-1990.

MNT = *Magyar Népzene Tára*, III/A, IV, V, VI, VII/1, 2. Szerk.: BARTÓK Béla–KODÁLY Zoltán. Budapest, 1955-1987.

S. NAGY Anikó: *Betyárhistóriák.* 489-495. In: NAGY Gyula: *Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán.*¹¹⁷ A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 4. Békéscsaba, 1975. (Szerk.: DÉR László.)

---

¹¹⁷ Az egyébként kitűnő könyv sajnálatos helyesírási hibája, hogy a Pusztát kis kezdőbetűvel és kötőjellel írták. (Az innen vett idézeteket kénytelenek vagyunk mi is betűhíven követni.) Hódmezővásárhely határa három nagy

NAGY CZIROK László: *Betyárélet a kiskunságon*. Magvető Kiadó. Budapest, 1965.

NAGY Dezső: *Szántó Kovács János*. A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Füzetei 1.szám. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1969.

ORTUTAY Gyula–KATONA Imre: *Magyar népdalok I-II*. 2. kiadás. Budapest, 1975.

PÉCZELY Attila: *103 magyar népdal*. Magyar Kórus. Budapest, 1939.

PÉCZELY Attila: *Vásárhelyi népdalok*. (Kéziratos füzet kottákkal, 1-32 p.) Hódmezővásárhely, Németh László városi Könyvtár 784. P52. sz. alatt. 1939. febr. 13.

PÉCZELY Attila: *Pásztorélet, betyárélet*. 97-113. [Vásárhelyen 4-et gyűjt a 16-ból.] In: *Rózsa. 94. magyar népdal*. Zeneműkiadó Budapest, 1953.

PÉCZELY Attila: *Vásárhelyi gyűjtés*. (Kéziratos kötet kottákkal 1-790 p.) 784. P52. leltári számon a hódmezővásárhelyi Németh László Városi Könyvtárban.

PÉTER László: *Rózsa Sándor, a népdalok hőse*. Délmagyarország, 1971. nov. 7.

RIÓ vagy BÉKEFI Antal, alias PALOTÁS Fausztin: *Sötét idők. Történetek a szegedvidéki betyárvilágból gróf Ráday korában*. Szeged, 1887. ENGEL Adolf Műintézete.

RÓHEIM Géza: *Mágia és lopás az európai folklórban*. 229-240. In: *Primitív kultúrák pszichoanalitikus vizsgálata*. Tanulmányok. Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 1984.

SZABÓ Endre: *Rózsa Sándor két élete. Valóság és legenda*. Csongrád megyei Hírlap. Szeged, 1971. szept. 12.

---

határrészre oszlik: Tanya, Gorzsa-tanya és Puszta. A Puszta tehát épp olyan főnév, mint egy település neve, ezért nagy kezdőbetűvel kell írni. A pontos helyesírása tehát: *vásárhelyi Puszta*.

SZABÓ Ferenc: *A dél-alföldi betyárvilág*. Gyula, 1964. A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai 53-54. sz. Szerk.: DANKÓ Imre.

SZENT-GYÖRGYI Katalin: *A magyar betyárköltészet nemzetközi párhuzamai*. 84-102. Ethnographia LXXXVII. évf. 1-2. sz. Budapest, 1976.

SZENTI Tibor: *Betyárvilág*. Csongrád Megyei Hírlap Vásárhelyi Kiadás. 1976, ápr. 11–máj. 23. (Hét folytatásban.)

SZENTI Tibor: *A tanya*. Gondolat Kiadó. Budapest, 1979.

SZENTI Tibor: *Újabb adatok a Szabó-testvérek betyárkodásáról*. 125-135. Vásárhelyi Tanulmányok IX. Helytörténeti dolgozatok. Hódmezővásárhely, 1979. (Szerk.: HERCZEG Mihály, SZEMENYEI Sarolta, SZIGETI János.)

SZENTI Tibor: *A hódmezővásárhelyi betyárvilág a hódoltság után, az 1848-as forradalomig*. 89-98. Valóság, 1980. júl.

SZENTI Tibor: *A vásárhelyi betyárvilág*. Csongrád Megyei Hírlap. 1980. okt. 26. 5. p.

SZENTI Tibor: *Vásárhelyi betyártörténetek*. Csongrád Megyei Hírlap Vásárhelyi Kiadás. 1981. jan. 6-15. (Kilenc részben.)

SZENTI Tibor: *A hódmezővásárhelyi betyárvilág*. (Előtanulmány RÁKOS István fejezetéhez, különösen az 567-569. p.) In: RÁKOS István: *A feudalizmus utolsó évszázada*. 449-576. *Hódmezővásárhely története 1*. Hódmezővásárhely, 1984. (Főszerk.: NAGY István. Kötet szerk.: SZIGETI János.)

SZENTI Tibor: *Parasztvallomások*. Gondolat Kiadó. Budapest, 1985.

SZENTI Tibor: *Betyárvilág*. Vásárhely és Vidéke 1991. jún. 9., jún. 16., jún. 23. (Valamennyi rész a 3-as oldalakon.)

SZENTI Tibor: *Betyárvilág* (Fotókkal illusztrálva.) (Kék Délvilág, 1991. dec. 7-dec. 21. (Tizenkét részben.)

SZENTI Tibor: *A nő szerepe a dél-alföldi betyárvilágban.* 277-284. In: Néprajzi tanulmányok Ikvai Nándor emlékére. II. Studia Comitatus 24. Szentendre, 1994. (Szerk: NOVÁK László.)

SZENTI Tibor: *Közösség által kiváltott halál, vagy belső készletéből feladott élet, illetve különféle „woodoo-jellegű” halálnevek.* Kharón. Thanatológiai Szemle. II. évf. 1998. 2: 15-53, és 3: 51-87.

SZENTI Tibor: *Bibó Lajos vallomásai.* LAZI Bt. Hódmezővásárhely–Szeged, 1999.

SZENTI Tibor—BICSÉRDY Gyula: *A ló szerepe a dél-alföldi betyárvilágban.* Debreceni Agrártudományi Egyetem Tudományos Közleményei. Debrecen, 1991. 229-251.

SZÜCS Sándor: *Betyárok, pandúrok és egyéb régi hírességek.* Magvető Kiadó. Budapest, 1969.

TÁPAY-SZABÓ Gabriella: *Szeged erkölcei a XVIII. században.* Kolozsvár–Szegedi értekezések a magyar művelődéstörténelem köréből. 21. sz. (A szerző kiadása. Készült: Gyoma, Kner Izidor nyomdája.) Budapest, 1933.

TISZA Miksa: *Magyarország rendőrségének története. A legrégebbi időktől 1912-ig. A közbiztonság hajdan és most. A betyárvilág alakjai.* Nyomatott a Szepesi Lapok Nyomdavállalatánál, Iglón, 1913-ban.

TÓTH Mór: *Jó Madarak. Bűnügyi elbeszélések.* Karcag, 1897.

TÖMÖRKÉNY István: *Betyárlegendák.* Szeged, 1898.

TÖRÖK Károly: *Csongrád megyei gyűjtés.* Magyar népköltési gyűjtemény. Athenæum. Pest, 1872. A Kisfaludy-társaság megbízásából. Szerk.: ARANY László és GYULAI Pál. II. kötet.

VAJNA Károly: *Hazai régi büntetések I-II.* Budapest, 1906-1907.

VARGYAS Lajos: *A magyar népballada és Európa I-II.*
Budapest, 1976.

VARSÁNYI Péter: *Farkas Jancsi.* Csongrád Megyei Hírlap
Vásárhelyi Kiadás. 1986. márc. 4. 5. p.

VARSÁNYI Péter István: *A város lakói a polgári forradalom
és a szabadságharc idején.* 17-83. p. In: Hódmezővásárhely története
II/1. Hódmezővásárhely, 1993. (Főszerk.: Szabó Ferenc.)

VÁSÁRHELY ÉS VIDÉKE, 1899. febr. 23. *Póka r[erndőr]
kapitány öngyilkos lett, Dobák főügyész váratlanul meghalt.*

VESZELKÁNÉ GÉMES Eszter: *Történetek Rózsa Sándorról.*
RTV – Minerva. Budapest, 1981.

✱

ADATKÖZLŐK

Angyal Ferenc (Hódmezővásárhely, 1898 – Hódmezővásárhely, 1983.) Tizennégy gyermekes, 26 kisholdas gazda fia. Három elemít, és három ismétlő osztályt végzett. A. F. megélhetéséhez földet bérelt és vásárolt, így 1960-ban szintén 26 kishold saját földet vitt be a helyi Lenin Tsz-be, és innen ment nyugdíjba. Gyermektelen maradt. Öregségére hazaköltözött városi házába.

Bánfi Jánosról és Hóss Nagy Ernőről életrajzi adatokat nem gyűjtöttünk, mivel a kötetben csak néhány rövid történetük szerepel. Mindketten Hódmezővásárhelyen születtek és haltak meg. Bánfi 1897-ben, szegény gazdacsaládban született. Volt tanyás és fuvarozott is. Halála előtt az Agyag utca 31. sz. házában ismertük meg. Hóss Nagy Ernő Tégláson lakott. Vele egyszer találkoztunk, amikor rövid betyártörténetét elmesélte. Tanyájában a mestergerendában ő mutatta meg azt a kampót, amelyet a Szabó-testvérek vertek oda, és láncon erről lógatták le a bográcsot, amikor itt főztek. (Lásd: képmelléklet.)

Kérdő Szűcs Ernő (Hódmezővásárhely, 1899 – Hódmezővásárhely, 1985.) Öt elemít végzett. 1945 előtt két örökségből kb. 100 kat. holdon gazdálkodott. Mind a két világháborúban katonaként részt vett. Református presbiter. Három gyermeket nevelt föl. Földjét, tanyáját elvették, de nem lépett be a szövetkezetbe. 1961–1971 között nyugdíjazásáig a Szegedi Konzervgyárban segédmunkás. Családi emlékeiből életrajzot írt.

Nagy György István (Hódmezővásárhely, 1922.–) Hat elemít végzett. Apja 30 kat. holdas birtokán gazdálkodott. A második világháborúban katona. 1945 után állami tartalékföldet bérelve élt

meg, míg 1959 decemberében belépett a mártélyi Új Élet Tsz-be. Gulyásként ment nyugdíjba. Két családot nevelt föl. Unokaöccsével ma is gazdálkodik.

Tárkány Szűcs Sándor (Hódmezővásárhely, 1896–Hódmezővásárhely, 1985.) Négy elemi végzettségű, majd apja 32 holdas téglási birtokán gazdálkodott. Hét testvér között oszlott meg a kis birtok. Végkielégítések után, neki 14 hold és a tanya marad. 1960-ban, 64 éves korában került az Előre Tsz-be, 1964-ig itt dolgozott, ekkor balesetet szenvedett és munkaképtelenné vált. 70 éves korától kevés járadékot kapott. 1981 nyarán hazaköltözött egy kis városi udvari saját lakásba, innen temették.

Tóth Ernő (Hódmezővásárhely, 1914–Hódmezővásárhely, 1999.) Elszegényedett juhász, ill. földmunkás családból származott, apja már postás volt. Egyik rokonánál Kömpöc-pusztán 13 éves korában maga is segít gazdálkodni. 1927-ben kőműves lett, 1932-től 29 éven át jó nevű artistaként járta Európát, majd nyugdíjazása után telket vásárol, házat épít a Balatonon, ahol szőlészkedik. A teleket mindig Vásárhelyen töltötte régi házában. Baleset következtében váratlanul hunyt el.

✱

TÁJSZAVAK MAGYARÁZATA

Az alábbi, a szövegben dőlt betűkkel írt népi kifejezéseket, szavakat a néprajztudomány jól ismeri, bár táji jelentésváltozataikat nem fölösleges jeleznünk. A fiatalabb korosztályok viszont többnyire nem is hallottak róluk, itt ezért is foglalkozunk velük. Ugyancsak itt említünk néhány olyan idegen szavat (pl. *gilt*), amelyet a népi szóhasználat már asszimilált.

*

A földet is kirúgtam alúlam = otthagya a saját földjét, nem gazdálkodott tovább, hanem betyárrá vált.

Atilla = lásd: *dolmány*.

Attribútum = jelvény; valamely személy, tárgy, jelenség elválaszthatatlan tulajdonsága.

Ájzlag = földig érő, üvegezett ablak, ajtó, kirakat. (Máig ilyen nyitható ablak-ajtókat találunk Vásárhelyen, a Kossuth téri Fekete Sas Szálló földszinti éttermén.)

Ángyó = nagynéni. Az *ágyi* megszólításként vagy megnevezésként is ismert. (Pl.: *ágyom asszony*.)

Bunda = lásd: *suba*.

Bőrbekecs = *ködmön* = racka, kecske szőrös bőréből való, derékig, máskor bokáig érő, ujjas kabátszerű, felső ruhadarab, amelyet gyakran hímeztek.

Búzavontató = a maggal teli kalászokat tartalmazó kérékből, az asztagnál hosszabb, gyakran ház nagyságúra összerakott halom.

Csákó = *süveg* = magas, hengeres, alacsony karimájú férfi fejfedő, amelyet *nemezből*, posztóból készítettek, olykor nyúlborrel prémezték.

Csihissé lesz = félelembe esik, megijed.

Csobolyó = dongákból készült, kétfenekű, lapos hordószerű, dugóval zárható italt szállító és ivóedény.

Csókolódzó = amikor a szülők által házasságkötés céljából kiválasztott fiatalok egymással először találkozhattak egyedül, és szabadon megcsókolhatták egymást. A testi ismerkedés első lehetősége volt. (Általában kiküldték őket a kamrába valami látszafeladat közös elvégzésére. Később a *kézfogó*, ill. az *eljegyzés* lépett a helyébe.

Csöndlegény = A feudalizmusban, amikor az utcákon még nem volt közvilágítás, a közbiztonság érdekében beesteledés után nem volt szabad az utcán járkálni, legfeljebb néhány fontos személy, mint a *kirurgus* (borbélysebész), bíró, pap mehetett ki. A nők csak kísérettel. Ilyenkor a városra csend borult. Ezt a csendet őrizték a fegyverrel, lámpással föl vigyázó csöndlegények.

Csutkakúp = kúp alakúra rakott kukoricaszár.

Degezs = teli. *Degezsre tömött*, azaz kidomborodásig telezsúfolt.

Deres = feudalizmus kori ítéletvégrehajtó, kínzó eszköz. Olyan pad, amelynek két végén rászegezett vaspántokkal lefogatták a kinyújtott és ráfektetett testet botozásra, korbácsolásra, esetleg fogókkal való kínzatra.

Dérót = drót, vékony fémhuzal.

Dévánkoztak = panaszkodta, sóhajtoztak.

Dolmány = térdig vagy combközépig érő, testhezálló, fölálló gallérú, férfi posztóból készült felsőruha. *Paszomány*, zsinórozás és fémgombok díszíthetik.

Dürgés = körülmény, viszony.

Ellenzős nadrág = elől az öltözést, vetkőzést segítő hasíték (a mai slicc), amely sem gombokkal, sem kapcsokkal nem volt zárttá téve, hanem egy, a nadrág anyagából odavarrt, a derékon végződő „ellenző”-vel, ráhajló ruhadarabbal fedték el.

Fafejő = fából kivájt vagy *fadongából* összeállított *sajtár*, fejőedény.

Fogagyarba vót = küzdelemben, haragban volt.

Fötröngöttem = (Bánfi János gyakori mondása volt.) = tartózkodtam, tanyáztam.

Garaboly = kosárfonó-fűz veszőjéből font, keskenyebb oldalait átívelő füllel készített kosár, amelyet piacra, boltba járva az asszonyok a karjukra akasztottak.

Garádja = trágyából rakott fal. Készülhetett úgy is, hogy a kívánt magasságban, vert fal szélességben csak trágyát rétegeztek vagy úgy, hogy a fal alapját vesszőfonatból elkészítették, és mindkét oldalát trágyával felrakták.

Gilt = (német) érvényes, rendben van, helyes, úgy van. Népünk átvette, asszimilálta és gyakran használta.

Grenadin = finoman lyukacsos, áttetsző selyemszövet.

Hajcsár = amíg a lábasjózág volt a fő vagyon, annak áruba bocsátásakor, az állatok hajtását, terelését végezték. Olykor az alkuba, eladásba is szerepet vállaltak. (Külön szakmát képviselt.)

Halhé = csomó.

Ispány = ispán = a vármegye élén álló, magas rangú tisztviselő.

Kan doktor = kalauz. A *konduktor*ból eredeztethető. (Így hívták még az állatorvost és a férfi orvost is.)

Kancafal = földből készült, keményen ledöngölt, kötőanyagokkal erősített vert fal.

Karikás ustor (-ostor) = rövid faragott vagy esztergályozott nyelű, kenderkötélből és szíjból font, hosszú *sudarú* állatterelő eszköz. Két részből áll: az ostorból, amelyet szíjból fonnak, és az alkar hosszúságú, gyakran réz- ill. csontberakással, *spanyolozással* díszített, fából készült ostorszár. Nevét az ostor több tagból álló nyaki részét összekapcsoló réz- vagy vaskarikáról kapta.

Kelepölt = lotyogott, fecsegett, ömlött belőle a szó.

Keresetlen (tárgy, pl. hámfa.) = amit nem keresnek, nem válogatnak, hanem ami a kezük ügyébe kerül, azt kapják elő.

Kivetkezés = *néprajzi szakszó*, amely azt jelenti, hogy a hagyományos népi szokásokat elhagyják, és a régi viseletből kivetkőzve, a polgári ruházatot viselik.

Kocsi nyújtója = a kocsi két oldalát hátra vagy széltében meghosszabbító *vendégoldal*, amely lehet időszakosan felkötött két hosszú rúd vagy széles deszka.

Kokatíroz = udvarol, teszi a szépet, kokettál.

Kormos bika = kormos színű, sötét szürke, fekete szőrzetű bika.

Kuckó = kemencekuckó. A kemence teste és a támasztófal között lévő, a *padkával* azonos magasságban hagyott szűkös hely, ahová télen a gyerekek, öregek, betegek húzódtak melegedni, de a kenyér-, kalácstészta is ide helyezték kelni.

Laskatészta = hosszúra metélt levestészta.

Liba lött = „gágogni”, azaz beszélni sem tudott, vagyis harcképtelenné vált.

Magkan = sertés apaállat, amelyet tenyésztésre, *búgátásra* tartanak.

Máléliszt = kukoricaliszt, amelyből többek között málét sütöttek. (Erdélyben és az ország szegényebb vidékein máig fogyasztják. Hígabb változatát tepsiben egyben, a sűrűbbet pogácsának gyúrva sütötték meg. Többnyire lekvárral ízesítették.)

Mándli = kiskabát. A *dolmányhoz* hasonló szabású, anyagú és díszítésű férfi posztóujjas, de kihajtott, sokszor legombolt gallérja attól megkülönböztette. Az Alföldön és Erdélyben ujjas *lajbinak* is hívják. (Lásd: a Magyar Néprajzi Lexikon vonatkozó szócikkeit.)

Mángorló = a vasalást pótló, a kimosott tiszta ruha felpuhítására és kisimítására szolgáló, fából faragott, hosszú, nyeles eszköz. Alsó fele lehetett sima vagy recés. A ruhát *sodrófára* tekerték

föl, és az asztallapján a mángorlóval erős nyomásnak kitéve, többször oda-vissza hengerelték. A díszesen faragott példányokat *jegyajándéknak* szánták.

Megsüvegel = megadja a tiszteletet. (Eredete: fejükről leveszik a süveget, és a tiszteletbeli személy előtt meghajolnak.)

Móring = jegyajándék, kelengye, hozomány.

Mögugrott = *dezertált*, a katonaságtól megszökött.

Neveletlen ujj = két jelentését magyarázta el Kérdő Szűcs

Ernő:

1. azért neveletlen, mert az a kézfejen lévő kisujj volt, vagyis a legkisebb, még „neveletlen” ujj; 2. nem a megszületett, érett csecsemőről, hanem még a „neveletlen” embrióról levágott ujj volt.

Nénémasszony = 1. tiszteletből a megszólítónál idősebb, nem rokon asszonyra szokás mondani. 2. Családban valakinek az idősebb nőtestvérét, azaz a nénjét tisztelték meg ezzel a megszólítással.

Nyári jászol = udvari árnyas fa alá vagy *féltetős szín* alá kirakott, hordozható jászol. A lábasjóság itt töltötte a nyári hónapokat.

Nyomás = határrész: elkülönített legelő, amely közvetlenül a várost vette körül, és elválasztotta a szántó- vagy tanyaföldektől. A Nyomáson a *kezesállatok* = azaz a háznál tartott, többnyire fejős vagy igás jószágot tartották, amelyeket naponta ki- és behajtottak. Itt nem lehetett tanyát építeni.

Nyomtat = a szűrűben kijelölt, egyenesre vágott, esetleg agyaggal simára tapasztott vagy ledöngölt helyre rászórták a maggal teli kalászokat, és lovakkal körbejártatva, kinyomtatták, patáikkal kiverették a szemeket.

Oroségyháza = Orosháza vásárhelyies neve. (Lásd pl. Derekegyház helyett: *Dērēkēgyháza*.)

Partjáró = Vásárhely a Kárpát-medence legmélyebben fekvő területe, amelynek egy része még a folyószabályozások után is

gyakran víz alá került. Ilyenkor még a perzekútorok, csendőrök is csak a kiemelkedő szárazulatokon, a partokon tudtak járni, közlekedni.

Paszomány = selyem-, szőr-, pamut-, ezüst- és aranyfonalakkból szőtt szalagok, amelyekből *vitézkötést* készítettek.

Perzekútor = megyei csendbiztos, üldöző.

Patyolat ing = *patyolat vászonból*, azaz: finom, fehér, tiszta vászonból való.

Pitaval = nevezetes, hírhedt bűntények történetének gyűjteménye, ill. bűnügyi tárgyú, szörnyűséges történetet bemutató regény vagy dráma.

Rospontos = fuvaros. (Eredete: *forspont*.) Elsősorban a feudalizmusban ismert elnevezés, amikor a fogattal rendelkező gazdákat kényszerrel osztották be bizonyos közmunkák elvégzésére, illetve földesúri robotra fuvarozással.

Pörgő = kistestű állatok, ill. fiókállatok nyakába helyezett, vaslemezről kovácsolt vagy rézből öntött, kerek csörgő, amelybe apró kavicsokat vagy fémmagokat helyeztek, amelyek az állat mozgásakor a csörgő falához ütődve, jellegzetes pergő hangot adtak.

Rakott szárú csizma = a boka fölötti rész harmonikaszerűen hullámzik, amelyet *sámfán* képeznek ki. Hasonló még a *roggyantott szárú csizma*, amelynek felhúzás után a boka körüli puha bőrre visszanyomják a merev szárát, ettől „roggyan rá” a csizmafejre.

Ráncos gatyá = fehér *gyolcsvászonból* ünneplőnek, sötétkékből munkához készített hosszú, *bőgatya*. A derekát hagyták bőre, és a korcánál a megkötő gatyamadzaggal ráncosra húzták össze.

Regula = szabály(zat), rend.

Sapka = süveg = 1. anyaga: szövet vagy vászon, karima nélküli, ellenzős, lapos, fejhez simuló fejfedő; ill. 2. báránybőrből készült, csúcsos, kerek vagy lapos tetejű fejfedő, *kucsma*. Ez utóbbi a népi viselet.

Sifon = egy- vagy kétajtós ruhás szekrény.

Sömlék = semlyék = vizes, tocsogós terület, ahol a nád és káka is megnő.

Stáció = állomás; itt: pihenő.

Strázsa = őrszem, őrző.

Suba = a magyar *racka* szőrös bőrből való, palástszerű, bokáig érő felső ruha, amelyet hétköznapi viseletre 5-7, ünneplőnek 12-24 bőrből készítettek. A női subát hímezték is. Pásztorok viseletéből terjedt el.

Sublót = három- vagy négyfiókos, fiókonként kihúzó páros rézkarikával vagy porcelángommbal ellátott, a ruhásszekrény előtti *tárolóbútor*.

Surbankó = serdülő korú, tizenéves.

Szalonnakuka = kézzel faragott kampós, rövidebb végén kihegyezett fa, amelyre ráakasztották, rászúrták a szalonnát, kolbászt.

Számadó = az a pásztor, akire a legeltetésre való kihajtáskor a gazdák rábízta állataikat, és velük a *szétveréskor* (behajtáskor) köteles volt elszámolni.

Szelemön = a ház hossz tengelyét középen átívelő, a tetőszerkezetet legfölül lezáró gerenda.

Szénatartó = 1. a lábasjózág fejénél, a jászol fölött, a falra hegyesszögben fölerősített létraszerű lécváz, amelyből az állat könnyen kihúzhatta a takarmányt. 2. Az istálló egyik sarkában *födémig* érő oszlophoz erősített, vállmagasságig deszkaoldallal elkerített hely, amelyben néhány napi *szálastakarmányt* tároltak. (Béresek, gazdalegények gyakran itt háltak.) 3. Vidékünkön *kerekjászolnak* is hívták.

Szóbeli embőr = aki hordja, viszi a szót, kémkedik, pletykáz, szavaival másokat besároz; ezért a közösségében szóbeszéd tárgya a magatartása, „foglalkozása”.

Szűr, cifraszűr = *szűrposztóból* való kabátféle felsőruha, amelynek fő díszje a nagy négyszögletes gallér. Eredetileg derékszögű szabás jellemezte. *Szűcshímzéssel* gazdagon díszítették = cifraszűr.

Szűrű, szérű = a *szérűskertben* állt, a *nyomtatás*, ill. a *gabonaasztagok* számára kijelölt hely volt.

Szűz dohány = 1. amit még „a finánc nem látott”, tehát titokban termelt és forgalmazott, adózatlan termék. 2. Vágatlan dohánylevél.

Talyigás = taligás = egyes vidékeken négy, máshol két vagy egy kerekű szállító eszköz, amelyet tolvaj vagy húzva használtak. (Talyigának nevezték a pásztorok pusztai, mozgatható *deszkabódéját* is, amelyben az élelmiszert, ill. legfontosabb személyi eszközeit tartották.)

Teknyő = teknő = egyetlen fából kivájt, vagy asztalos által deszkából készített tárolóedény; ill. fürdésre, mosásra használt eszköz.

Tisztaszoba = a ház legtisztább helyisége, amelyben a *tornyos nyoszolya* (ágy) állt hímzett *díszpárnákkal*. Itt volt a *szentsarok*, a vele átlósan szemközti sarokban a *búbos kemence* vagy *banya kemence*. Ebben a szobában elsősorban a vendégek vagy a tiszteletben álló szülők tartózkodhattak.

Toliágy = a felnőttek ágya alá két vagy négy keréken betolható, deszkából készült keskeny, alacsony peremű gyermekfekvőhely.

Vasas kocsi = kovács által megvasalt, azaz vaspántokkal, kerékráffal stb. megerősített.

Zsaluzás = a vert fal készítéséhez a fal két oldalán mozgatható, emelhető deszkaszálak, amelyeket a külső oldalakon földbe erősített cölöpök tartottak, közéjük terítették a föld- és kötőanyag rétegeket.

Zsombik = zsombék = vizes, szivós, nedvességet jól tűrő növényekkel fedett, vízállásos mély terület. ✱

MUTATÓK

SZEMÉLYNEVEK

A

Aczél György 14.
Albert káplár 85, 86.
Angyal Bandi 48.
Angyal Ferenc 101, 150.
Aracsi szappanfőző 103.
Arany László 145, 148.

B

Babály Gyurka 7, 55, 124.
Bach 89, 135.
Balla Jankó 51, 123.
Barta Imre 66.
N. Bartha Károly 24, 143.
Bartók Béla 145.
Baski Gyuri 27.
Bálint Sándor 143.
Bánfi Anna 117.
Bánfi István 67, 73, 74.
Bánfi János 112, 113, 118, 120,
131, 150, 154.
Bánfi rospontos 86.
Bánfi Samu 131.
Becsei bakter 119.
Becseiné Szatmáriék lánya 113.
Beke Kálmán 75, 76.
Bekecs András 64.
Betyár Horváth Mihály 22.
Betyár Nagy Mihály 22.

Békefi Antal 16, 146.
Békés István 143.
Bibó István 14.
Bibó Lajos 14, 50, 148, 220.
Bicsérdy Gyula 41, 148.
Billi the Kid 26.
Bíró József 144.
Bodré Márton 120.
Bodrogi János 84.
Bogár János id. 27.
Bogár János ifj. 27.
Bogár Imre 7, 27, 48, 67, 133.
Bogár Jakab 27, 67.
Bogár Miksa 27.
Bogár Sándor 27.
Bogár Szabó Imre 27.
Bojda komisszár 69.
Borhegyi komisszár 85, 91, 106.
Borotvás Dániel 4, 64, 142.
Böszörményi Ede 22.
Búza Mari 73.

C

Cifra 19.
Cirok Gábor 117.
Citros gazda 120.

CS

Csavargós 19.

Csáky 93, 97.
Csáki Ferenc 117, 131.

D

Damjanich János 70, 119.
Dankó Imre 147.
Dáré Zsófi 4, 67.
Dencsi kaskötő 70.
Dér László 145.
Diószögi csárdás 84.
Diószegi Flóris 141
Dobos Ilona 13, 16, 42, 143.
Dobozy Lajos 36.
Domokos Sámuel 143.
Dömötör János 145.
Dömötör Sándor 143.
Dönti Péter 27.
Dura Lajos 143.
Dús István 40, 41, 107, 108,
109, 110, 111, 143.

E

Edvi Illés Károly 143.
Elek Jakab 6, 97, 98.
Endrey 131.
Engel Adolf 16, 146.
Eötvös József 18, 32, 41, 143.
Erdei Sándor 143.
Erdős János id. 120.
Erkel Ferenc 147.
Erős Molnár Áron 143.

É

Égető gazda 124.

F

Fajfrik csizmadia 103, 123.
Farkas Jancsi 6, 49, 59, 69, 112,
113, 114, 115, 116, 117, 118,
119, 120, 121, 122, 130, 141,
149.
Fábián Pista 48.
Fehér József 143.
Fehér zsandár 4, 5, 71, 85, 87.
Fejes Imre 112.
Fejes Sándor 117.
Fejérváry József 40, 41, 143,
144.
Fekete József 41, 144.
Ferencz József 130.
Fél Edit 144.
Fodor Béla 16, 144.
Fodorka Elek 15.
Földházi Samu 110.

G

Gaál fiskális 67.
Gaál Mária 126.
Galambos Ilona 49, 144.
Gallyas gazda 66, 120, 121.
Gál gazda 71, 115.
Gosztonyi 86.
Gosztonyi Sándor 37.
Gráfli Ádám 55, 124.

Gubás 6, 114, 136, 137.
Gunda Béla 141, 144.

GY

Gyulai Pál 145, 148.

H

Hadik Erzsébet 141.
Herczeg Mihály 147.
Herke Pál ifj. 141.
Hoffer Tamás 144.
Hoffmann 86.
Höss Nagy Bálint 92.
Höss Nagy Ernő 93, 141, 150.
Höss Nagy Kálmán 116.
Hunyadi János 17.

I

Imolya Sándor 126.
Imre ángyó 89.

J

Jacsó 7, 127, 128.
Jaksa 127.
Jesse James 25.
Jäger Mari (Jäger) 37.
Jókai Mór 13.
Juhász Gyula 17.
Juhász Katalin 29.
Juhász Nagy csendlegény 106.
Juhászné 73.
Juliska 95.

K

Karasz 85.
Katona Imre 2, 3, 4, 10, 14, 27,
40, 42, 45, 47, 50, 52, 54, 55,
56, 58, 59, 60, 123, 133, 144,
146.
Kálmány Lajos 48, 145.
Károlyi István gróf 40.
Kenéz Pál 98
Kenyházy 19.
Kertész József 145.
Kérdő Szűcs András 121.
Kérdő Szűcs Ernő 11, 50, 55,
61, 62, 63, 64, 68, 69, 70, 71,
72, 73, 75, 79, 87, 88, 90, 91,
92, 93, 97, 98, 99, 100, 101,
102, 104, 105, 106, 111, 113,
114, 115, 117, 118, 119, 122,
123, 124, 125, 126, 127, 128,
129, 130, 131, 133, 134, 135,
136, 137, 138, 139, 141, 156.
Kérdő Szűcsék 37, 64, 83, 128.
Kérdő Szűcs Ferenc 62, 63, 66.
Kérdő Szűcs Mózes 120.
Kérdő Szűcs Pál 83, 117.
Kérdő Szűcs Péter (III. és IV.)
123, 124.
Kérdő Szűcs Rozália 110.
Kérdő Szűcs Tamás 62, 80, 121,
136.
Kisfaludy 148.
Kis Kenéz Péter 98.

Kis Szabó Sámuel 62.
Kiss Ferkó 64, 87, 104, 123,
126, 127, 135.
Kiss Józsi János 125, 134.
Kiss Lajos 56, 142, 145.
Kner Izidor 148.
Kodály Zoltán 145.
Kokovai János 119.
Komlói (álnév) 111.
Kormányos gulyás 72.
Kossuth Lajos 15, 24, 70, 152.
Kotormány Ferenc 85.
Kovács Anna 88.
Kovács Ágnes 145.
Kovács Eszti 112.
Kovácsék 105.
Kovács Ferenc 30.
Kovács József 30.
Kovács Margit 126.
Kőrösi béres 101.
Kőrösi szolgáló 105.
Kőszegfalvi Ferenc 144.
Kriza Ildikó 16, 45, 143, 145.
Küllős Imola 17, 32, 145.

L

Lábadi Károly 48.
Láda Gáspár 126.
Lázárék 7, 136.
Lázár Mózes 93.
Laucsik Mátyás 71.

Lenhossék 16.
Leőcseő Judit 41.
Lénárt család 117.

M

Maczelka József 120, 121, 130,
131, 142.
Macskaházy 19.
Majtényi Zoltán 143.
Maksa hajdú 89, 137.
Magony István 75.
Mihály testvérek 130, 132.
Millekker Rezső 145.
Minamizuka Shingo 13.
Molnár Ferenc 19.
Móra Ferenc 143.
Móra Lajosné 50
Móricz Zsigmond 13, 14, 19,
144.
Mózes zsandár 4, 72.

N

Nagy András János 30.
S. Nagy Anikó 28, 33, 36, 51,
145.
Nagy Czirok László 20, 27, 146.
Nagy Dezső 37, 38, 146.
Nagy Gojdár Sámuel 83.
Nagy Gyula 43, 49, 145.
Nagy György István 62, 63, 107,
132, 133, 150.

Nagy István 147.
Nagy Károly 91.
Nagy Lázárék 136.
Nagy Sándor 69.
Nagy Tóth Ferenc 112.
Nagy Tóth Samu 67, 68, 69,
112.
Nemecsek Ernő 19.
Németh László 142, 144, 146.
Novák László 148.
Nótás Szabó Pál 50.

NY

Nyilas Misi 19.
Nyúzó 19.

O

Olsvai Imre 48.
Ortutay Gyula 143, 144, 145,
146.

P

Paksi betyár 125.
Palásty József intéző 12, 65.
Palotás Fausztin 146.
Pallavicini örgróf 65.
Papp János 112.
Papp Samu 5, 11, 93, 99.
Patkó Bandi 7, 133.
Pál gazda 101, 126, 127.
Petőfi Sándor 13.
Petrecz gazda 84.
Péczely Attila 142, 146.

Péter László 17, 146.
Póka László 37.

R

Rácz Ernő 112.
Rácz honvéd 70
Rácz János 116, 121.
Ráday Gedeon 144.
Rákos István 147.
Rió (Békefi Antal) 146.
Róheim Géza 146.
Rózsa (Rúzsza Sándor) 4, 5, 9,
13, 14, 15, 23, 24, 26, 31, 42,
48, 51, 55, 59, 70, 71, 72, 73,
74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81,
82, 91, 141, 143, 146, 149.
Röszketős Szűcs Ferenc II. 83,
89.
Rücskös Aracsi 7, 134, 135.

S

Sájni zsidó 73, 74.
Sándor cigány 7, 23, 123, 124,
170,
Sáríka csárdabeli 73, 91.
Sáskay 19.
Sobri Jóska 48.
Sós Pista 25.

SZ

Szabó Endre 13, 146.
Szabó Ferenc 147, 149.

Szabó Gábor 83.
 Szabó Imre 27, 83.
 Szabók (gyerekek, testvérek) 6,
     11, 42, 43, 51, 83, 84, 86, 89,
     90, 97, 98, 99, 103, 105, 108,
     120.
 Szabó Miska 5, 41, 83, 93, 94,
     95, 144.
 Szabó Mózes 83.
 Szabó Palkó 5, 40, 41, 50, 57,
     83, 96, 109, 144,
 Szabó Pál (öreg) 83, 94.
 Szabó Péter 83.
 Szabó Sámuel 62.
 Szántó Kovács János 37, 38,
     146.
 Szemenyei Sarolta 147.
 Szepesi csizmadia 103.
 Szent-Györgyi Katalin 15, 16,
     18, 21, 22, 25, 26, 34, 36, 43,
     45, 147.
 Szent Józsefné 22.
 Szent Terézia 22.
 Szent Tibor 3, 4, 9, 17, 60, 147,
     148.
 Szereli Vera 117.
 Szeremlei Császár Sámuel 40.
 Széchenyi család 30.
 Széll Sámuel 111.
 Szépe Jóska 98, 107.
 Szigeti János 147.
 Szilágyi Dezső 37.
 Szilágyi Gergely 134.
 Szkala Lidi 63.
 Szőke János 51, 106.
 Szőnyi Benjámín 40.
 Szőnyi Zsuzsa 40.
 Szücs Sándor 24, 148.
 Szücs Tamás 79, 80, 117, 118.

T

Tatár ángyó bába 120.
 Tatár szomszéd 7, 137, 138.
 Tápay-Szabó Gabriella 29, 148.
 Tárkány Szücs András 84, 90.
 Tárkány Szücsék 5, 90.
 Tárkány Szücs Ernő 84.
 Tárkány Szücs György 88.
 Tárkács Szücs Imre (kútvölgyi)
     142.
 Tárkány Szücs Sándor 66, 151.
 Técsi komisszáros 81.
 Tiborc jobbágy 19.
 Tisza Miksa 14, 27, 148.
 Tompai 135.
 Tóth Ernő 65, 75, 76, 77, 78, 82,
     85, 88, 120, 151.
 Tóth Mór 44, 148.
 Tótvölgyi mester 24.
 Tömörkény István 17, 129, 148.

(Enyingi) Török Bálint 6, 88, 89,
98, 106, 107, 126, 135, 137,
138, 139, 140, 142.
Török Bálintné Maksa Zsu-
zsánna 139.
Török gazda 72.
Török Károly 51, 52, 145, 148.
Török Pál 17.
Tyll László 49, 112.

V

Vajna Károly 44, 148.
Varga János 15.
Varga Julcsa 58, 95, 107, 111.
Vargyas Lajos 48, 149.
Varsányi Péter 149.
Varsányi Péter István 39, 149.
Veszekáné Gémes Eszter 23,
149.
Vichnalek Vencel 24.
Végh János 61, 92, 104.
Víg gazda 118.

Vígh János 114, 130.
Vincze Imre 37.
Viola gazda 19, 32, 41.
Virág Pista 133.
Vécsey Ágnes 13.
Vécsey Károly gróf 39.
Vécsey Sándor gróf 39.
Vecseri pusztázó katona 64.

W

Wolfinger 117.

Z

Zaka Mihály 5, 76, 82, 87.
Zátonyi 20.
Zoltai Attila 3.
Zöld Marci 48.

ZS

Zsarkóné Lázár ángyó 7, 130.
Zsoldos Örsébet 123.

*

HELYNEVEK

A

Akasztófa-domb 44, 139.
Alföld 13, 15, 18, 23, 31, 41, 94,
155.
Algyő 12.
Amerika 22, 25, 26, 34.
Arad 39, 102, 114, 127.
Arany-temető 142.

Á

Ádám utca 110.
Állomás felé 112.
Ányás 52.

B

Balaton 151.
Balástya 23.
Barcsi-rét 131.
Barbarikum 18.
Bácska 70.
Bánát 107.
Böröc-erdő 98.
Bécs 19, 107.
Békéssámson 43.
Birka-csárda 114.
Bócsa-puszta 27.
Bosznia 44.
Budapest 10, 142, 143, 144,
145, 146, 147, 148, 149, 221.

C

Citros-tanya 120.

CS

Csáky-baromkút 97.
Csáky-lapos 93, 97.
Csepregi-malom 63.
Csicsatér 62, 92.
Csomorkány 68, 97, 98.
Csomorkányi út 29, 98.
Csongrád 13, 22, 27, 29, 31, 36,
58, 99, 136, 140, 141, 145,
146, 147, 148, 149.

D

Damjanich utca 119.
Dánia 100.
Dáni utca 119.
Debrecen 145, 148.
Dél-Alföld 12, 16, 24, 31, 52,
147, 148.
Délvidék 16.
Dunántúl 18.

E

Előre Tsz 151.
Európa 16, 51, 146, 149.

É
Égető-tanya 124.
Észak-Bánát 55, 144.

F
Farkas-háza 120
Farki-rét 132.
Fekete Sas 4, 73, 152.
Félegyháza 115.
Ficsér-dűlő 117, 126, 131.
Ficsér-lénia 112.

G
Gajjas-tanya 120.
Gádos 6, 117, 137.
Gál-tanya 71, 115.
Gorzsa-tanya 146.
Göcsej 45.

GY
Gyoma 148.
György utca 118.
Gyula 143, 147.

H
Hajda-kocsmá 101.
Hajnal utca 87.
Hatablak 118.
Hatablaki iskola 121.

Hódmezővásárhely 15, 17, 22,
24, 26, 29, 30, 37, 39, 48, 60,
123, 142, 143, 144, 145, 146,
147, 148, 149, 150, 151, 221.
Hód és Vásárhely 40.
Hortobágy 53.

I
Igló 148.

J
Jókai utca 86.
Jugoszlávia 44.

K
Kakasszék 56.
Kakasszéki erdő 49.
Kakasszéki major 49, 55, 116.
Kakasszéki megálló 117.
Kakasszék-part 93.
Kamarás 116.
Karasz-féle magtár 85.
Karcag 145, 148.
Katolikus templom 40, 139.
Káposztás-temető 78, 142.
Kenéz-tanya 98.
Kenyere 141.
Kenyere-part 83, 90, 92, 100,
141.
Kenyere-parti tanyák 92.
Kevevár 107, 111.

Kérdő Szűcs-tanya 100, 136.
Kík-tó 105, 118.
Kincses-temető 86, 102, 039.
Királyszék 73.
Kiskunság 141, 146.
Kistelek 49, 65, 112, 141.
Kistópart utca 112.
Kistöltés utca 119.
Kiszombor 40, 41, 107, 108.
Klauzál utca 119.
Kolozsvár 148.
Komlós 118.
Kopáncs 62, 63, 79, 80.
Koplalói-csárda 134.
Kömpöc-puszta 151.
Kurcai nádas 76.
Körtvélyös 107.
Kutas 84, 91, 103, 117.
Kutasi állomás 121.
Kutasi-csárda 43, 91, 104.
Kutasi-kocsma 73.
Kutasi út 66, 79, 104, 106, 120.
Kútvölgy 142, 171.
Külső-Szörhát 62.

L

Lázár utca 119.
Lebuki-csárda 55, 99.
Lenin Tsz. 150.

M

Maczelka-tanya 80, 114, 120.
Magyarország 9, 30, 145, 148.
Makó 31, 40, 108.
Mágocsi oldal 80.
Mártély 43, 130, 141, 142, 151.
Mezőtúr 55, 56, 102, 104.
Mexikó 25.
Mindszent 65.

N

Nagyfai major 132.
Nagyzombor 40.
Novi Sad 144.

NY

Nyárfa utca 104.
Nyomás 35, 64, 73, 74, 102,
123, 138, 156.

O

Oldenburg 45.
Ókanizsa 15.
Orosháza 131, 156.
Oroségyháza 77, 78, 136, 156.
Orosz front 118.

Ö

Öthalom 130

P

Pacsirta-csárda 79, 106.
Pamuk 120.
Pannónia 18.
Perjámos 40, 41, 107, 109, 110.
Pest 27, 145, 148.
Petrecz-tanya 84.
Petrös 131.
Péteri 70.
Porvár 18, 19.
Pósahalom 131.
Puszta 9, 31, 33, 34, 36, 49, 52,
53, 54, 57, 76, 97, 131, 159.
Pusztapéter 15.
Pusztaszéli út 77, 80, 101.

R

Rárósi Nyomás 120.
Rárósi út 73, 79, 84, 105.
Rét 36, 52, 57, 80, 95, 130, 131.
Réstás-szélmalom 103.
Rossz Puszta 103.
Róka utca 91.
Római katolikus temető 142.

S

Sas utca 119.
Sámson 6, 43, 51, 77, 112, 117,
118, 121.
Sártó 66.
Sugár utca 112.

Susán 76, 106, 107, 113, 134.

SZ

Szabó-tanya 83.
Szamosújvár 15.
Szarvas-kocsmá 127.
Szeged 9, 15, 16, 22, 24, 29, 31,
48, 52, 141, 143, 146, 148,
150.
Szegedi út 113.
Szegedi vár 31, 143.
Szegfű-csárda 71.
Szegvár 55, 56, 75, 90, 125.
Szegvári út 71, 115, 125, 134.
Szelevény 107, 108, 109.
Szentendre 148.
Szentes 12, 13, 22, 29, 117.
Szentesi utca 118.
Szentesi út 63, 64, 72, 86, 99,
106, 138.
Szentkirály 40.
Szerencse utca 118.
Székkutas 43, 49.
Szolnok 58.
Szőlőfürt-vendéglő 119.

T

Tabáni templom 114.
Tarján 102
Tarjáni út 72.
Texas 25.

Téglás 52, 62, 66, 150, 151.
Tisza 27, 57, 58, 70, 71, 72, 99,
126.
Tiszagát 142.
Tiszai út 86.
Tiszarét 18.
Tiszántúl 66, 143.
Tízöles út 128, 129.
Törökkanizsa 41.
Török-kocsma 113.
Török-vendéglő 112.
Túl a Tiszán 65, 72.
Túr 102.

U

USA 18, 43.
Új Élet Tsz 151.
Újváros 53, 78, 142.

V

Vác 39.
Vámház mellett 86.
Város szélén 86.

Vásárhely 6, 9, 11, 14, 23, 24,
28, 30, 34, 36, 37, 39, 40, 41,
42, 43, 47, 48, 49, 50, 51, 52,
53, 55, 56, 58, 59, 66, 68, 70,
73, 77, 78, 85, 94, 96, 98,
101, 102, 103, 106, 107, 108,
110, 111, 112, 116, 118, 121,
123, 125, 130, 131, 133, 138,
140, 141, 142, 143, 144, 145,
146, 147, 149, 151, 152, 156.
Vásárhelyi Puszta 9, 36, 43, 48,
49, 51, 78, 96, 142, 145, 146.
Veréb-csárda 64, 67.
Víg-tanya 118.
Viharsarok 48.

W

Wardenburg 45.
Wolfinger uradalom 117.

Z

Zaka-tanya 88.
Zombor 40.

TÁRGYMUTATÓ

A

adatközlő 7, 11, 12, 22, 25, 50,
55, 63, 123, 131, 141, 150.
agresszivitás 26.
agyag 150, 156.
agyonüt 5, 90, 119.
ajándék 5, 61, 79.
akasztás 7, 18, 58, 63, 124, 133,
139.
akasztófa 23, 37, 96, 75, 109.
akasztófárávaló 115.
akácfa 120.
akol 136.
akta 29.
alagút 6, 43, 101, 134.
alispán 30, 89, 106, 140.
alku 72, 154.
alul maradt 99.
anakronisztikus 112.
anyakönyv 22.
anya 45, 67, 70.
anyakoca 119.
anyja 15, 58, 83, 102, 117, 132.
apa 139.
apaállat 155.
aradi vértanú 39, 127.
arany 110, 142, 145, 148, 157.
arat 93, 105.
aratóbetyár 22.

artista 151.
asztal 24, 45, 63, 93, 105, 135,
156.
attilla (atilla) 152.
attribútum 26, 31, 152.
atyafi 98.

Á

ájtatosság 128.
áldás 139.
áldozat 20, 37, 52.
álnév 41, 111, 166.
álruha 77.
állapotos 62, 76, 113.
állat 34, 53, 54, 56, 57, 66, 76,
104, 133, 141, 154, 157, 158.
állatorvos 154.
állatterelő 154.
állomás 112, 121, 158.
ágyó 89, 98, 90, 120, 130, 152.
árok 64, 102.
árokpart 96, 98.
ártatlan 52, 135.
ártér 130.
áss 129.
átbélyegez 14.

B

babája 57.

babona 44, 111.
 Bach-korszak 89, 135.
 bajusz 41, 87, 89, 93.
 bakter 119.
 baleset 151.
 ballada 17, 42, 48, 53, 133.
 balladahős 27.
 bangó (bankó) 53, 125.
 banya kemence 159.
 basznak 55, 102.
 bábaasszony 120.
 bál 63.
 bánat 9, 52.
 bárány 136, 157.
 bátorság 41, 74.
 becsap 7, 123.
 behajtás 54, 156, 158.
 bejáró 65, 120.
 belső készítés 148.
 bemázolt képű 37.
 benned maradjon a szó 80.
 berúgat 132.
 besúgó 80.
 beteg 19, 77, 92, 101, 155.
 betétkönyv 118.
 betörés 44, 114, 119.
 betörő 44, 45.
 betyár 4, 7, 9, 14, 16, 18, 20, 21,
 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29,
 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 43,
 44, 45, 46, 48, 52, 59, 61, 62,
 63, 64, 65, 68, 69, 70, 71, 73,
 74, 77, 81, 84, 86, 87, 89, 90,
 91, 92, 98, 101, 102, 103,
 104, 105, 110, 111, 114, 120,
 123, 125, 127, 130, 131, 134,
 136, 142, 143, 144, 145, 148.
 betyárballada 45, 46, 145.
 betyárbanda 61.
 betyárbecsület 79.
 betyárbűn 22.
 betyárbűnperek 13
 betyárdal 9, 17, 46, 47, 49, 52,
 53, 54, 56, 57, 58, 142, 144.
 betyárélet 26, 36, 46, 47, 146.
 betyárfészek 67.
 betyárfolklor 4, 9, 11, 41, 48.
 betyárheroizmus 9.
 betyárhős 9, 48.
 betyárirodalom 25, 45.
 betyárkép 24, 28, 29.
 betyárkodás 11, 15, 19, 27, 29,
 33, 34, 58, 147.
 betyárlegenda 17, 42, 148.
 betyárlíra 55.
 betyárromantika 9, 46, 143.
 betyársors 6, 107.
 betyárszeg 141, 144.
 betyártalizmán 6, 44, 113.
 betyártarisznya 142.
 betyártárs 15.

betyártörténet 4, 9, 11, 12, 13,
14, 16, 17, 26, 39, 40, 42, 44,
59, 61, 63, 147, 150.
betyárvadászat 64.
betyárvezér 23, 73, 112.
betyárvilág 4, 9, 11, 12, 13, 14,
33, 36, 37, 87, 106, 123, 138,
143, 146, 148,
betyárvirtus 14.
betyárhírű 132
betyárlovak 99.
betyártörvény 131.
békó 108.
bérlet 131.
bérös 6, 71, 80, 101, 102, 105,
106, 115, 121, 127, 132, 143,
158.
béröstanyás 137
bilincs 115, 116.
billog 33.
birka 86, 114.
birkatolvaj 127.
birtokos 17, 41, 53, 108.
bíró 101, 111, 139, 140, 144,
153.
boglya 80.
bogrács 141, 150.
bográcsba főztek 24, 127.
bojtár 29, 35, 76.
bojtorján 77.
bokkrétás kalap 94.
bolond 19, 88, 102.
bor 7, 57, 92, 95, 100, 104, 106,
132, 136, 138.
bordal 47, 53, 58.
boszorkányper 20.
bosszú 65, 79, 126, 131.
bosszúálló 52, 121.
bölcső 9, 69.
börtön 15, 16, 26, 40, 49, 58, 61,
75, 90, 106, 108, 113, 116,
130, 135.
börtönábrázolás 141.
bőgatya 157.
bőrbekecs 152.
budártűz 142.
búgatás 155.
búbos kemence 159.
bugyelláris 93.
bujdosás 19, 25, 36.
bujdosó 7, 14, 20, 45, 126.
bujdosóének 45, 46, 49.
bújtat 34, 37, 67, 71, 72, 74, 84,
89, 90, 97, 127, 129, 130.
bunda 152.
búza 73.
búzavontató 105, 152.
bűnhődött 14.
bűnöző 15, 27, 32, 110.
bűnszövetség 30.
büntetés 30, 46, 54, 114, 148.
büntetőper 12, 22, 28, 29.

C

cifraszűr 103, 159.
cigány 7, 63, 74, 112, 123, 124,
137.
cimbora 136.
cimborál 104, 121, 134.
cipó 142.
cölöp 159.

CS

család 12, 17, 20, 24, 27, 30, 31,
32, 39, 40, 43, 54, 63, 65, 80,
85, 87, 101, 107, 113, 117,
120, 127, 131, 143, 150, 151,
156.
családfő 24
családgyilkos 141.
családi sírkő, síremlék 139, 142.
családtag 12, 24, 43.
csalinóta 133.
csákó 31, 99, 152.
császár 20, 30, 31, 39, 40, 107,
108, 126.
császárelenes 40.
császári biztos 36.
császári hadsereg 36.
császár katonája 126.
csecsemő 45, 69, 156.
cseléd 6, 47, 65, 89, 105, 120,
138.

csendbiztos 41, 51, 71, 74, 75,
96, 106, 157.
csendőr (biztos, káplár stb.) 37,
38, 49, 51, 54, 59, 64, 66, 73,
74, 93, 97, 112, 116, 117,
118, 157.
csendőrgyilkosság 49.
csengő 142.
cserbenhagy 117.
csikó 94, 100, 128, 135.
csikós 29, 34, 53.
csillag 15, 53, 111.
csizma 133.
csizmadia 103, 123.
csobolyó 64, 104, 152.
csontberakás 154.
csoport 30, 42, 52.
csordás 34, 104.
csók 19, 68, 97, 153.
csókolódzó 79.
csónak 73, 127.
csődör 90.
csósz 63, 138, 139.
csószház 62, 63.
csutkakúp 89, 153.
csúfolódó rigmus 55.
csüd 97.

D

dal 6, 7, 9, 11, 42, 46, 47, 48,
49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 58,
99, 107, 128, 133.
dalcsoport 52, 58.
dalegyveleg 55.
daliás 116.
danol 93, 128.
degesz 123, 153.
deres 9, 133, 153.
deszkaodó 159.
deszkaoldal 158.
dezertál 156.
dédanya 73.
dédőregapám 123.
disznó 112, 115, 117, 118, 130,
136.
disznóhízlalás 6, 119.
disznókupec 117.
disznólopás, disznóablás 6, 7,
117, 136.
disznótor 126, 127, 129.
disznóvágás 117.
díszítés 53, 155.
díszpárna 159.
dohány 116, 159.
dohánylevél 159.
dölmány 31, 152, 153, 155.
dologtalan 21.
domb 93.
donga 152, 153.

drámai elem 47.
duda 119.
dudál 118, 119.
dugó 152.
duhaj 53.
dunna 93.
durranás 118, 127.

E

egyháztag 140.
együttélési normák 21.
ekébe fog 98.
emberábrázolás 144.
eleven 134.
elfog 5, 40, 41, 48, 50, 58, 64,
66, 80, 93, 98, 111, 114, 115,
138, 141.
elfogatás 26, 31, 40, 46.
elszegényedett 19, 151.
eltorlaszol 136.
eltörte a pálcát 139.
ellenszegül 20, 31.
ellenzős nadrág 113, 153.
elvérzett 64.
emberölés 98.
embrió 44, 45, 156.
emlékezet 12, 37, 139, 140.
erkölcs 13, 30, 148.
erkölcsiség 29.
erős paprika 26, 43.
erős vöröshagyma 43.

erőszak 27, 29, 79, 104, 107,
119, 121.
erszény 123.
esernyő 112.
eső 53, 73, 74, 87, 109, 111.
eszménykép 53.
esztergályozott 154.

É

égő tapló 98.
éjjeliőr 118.
éjszaka 5, 7, 38, 78, 88, 136.
éjszakai rablás 119.
ékszer 70.
élelmiszer 31, 43, 159.
életével fizet 24.
életfogytiglan 15, 117.
életmód 20, 21, 36.
érték 28, 30, 39, 43, 113.
évszak 54.

F

fafejő 84, 85, 153.
falásás 7, 61, 128.
falásó 123, 129.
falka 86.
falu 18, 20, 30, 32, 40, 50, 97,
143.
farkasháj 131.
farkasszömet néz 108.
fasisztoid 30.

fegyház 37.
fegyver 9, 28, 31, 38, 41, 51, 96,
110, 116, 153.
fegyverletétel 100.
fejőedény 153.
feladott élet 43, 148.
felelgetős rigmus 55.
felelősség 30.
felelőtlenség 30.
felhalmozás 30.
felpuhítás 155.
fenyegetett helyzet 34.
fenyegetőzött 24, 83.
feudalizmus 18, 34, 147, 153,
157.
fél, féltés 18, 28, 31, 33, 38, 50,
78, 83, 88, 89, 97, 102, 108,
109, 115, 119, 123, 124, 152.
félfeudális 18.
félhangos 11.
félnépi 11, 42, 46, 48, 50, 51,
54, 55, 57, 58.
féltetős szín 156.
féltéköny 101.
fémgomb 153.
fémhuzal 153.
fényös nappal 75, 77, 102.
férfias erőpróba 30.
fiókállat 154.
fiskális 67, 139.
fitestvér 132.

fogagyar 131, 154.
foglalkozási dalok 52.
fogoly 137.
fogva van 95.
fokos 90, 127, 141.
fokosforgató 127.
folklór 4, 9, 11, 12, 17, 25, 34,
41, 42, 43, 44, 48, 51, 112,
146.
folklórirodalom 34.
folklórmotívum 43, 44.
folyóméter 29.
folyószabályozás 156.
fond 29.
forspont 157.
forradalom 30, 39, 130, 147,
149.
födém 158.
föld 19, 24, 33, 57, 62, 70, 141,
145, 150, 152, 154, 159.
földanya 17.
földbérlet 73.
földbérlő 7, 73, 132.
földbirtok 41.
földesúr 28, 40, 108, 157.
földindulás 55, 57.
földmunkás 151.
földszeretet 17.
fölesküdtött 127.
följelentés 69, 117, 121.
fölmöntő levél 139.

főgimnázium 30.
főügyész 149.
frakk 108.
futóbetyár 7, 14, 41, 91, 123,
144.
függetlenség 26, 30.
füles pohár 92.
füzes 86.
fűzfaerdő 126.

G

gabonaasztag 159.
galambleves 105.
garádja 84, 154.
garázdálkodás 14.
gatyamadzag 157.
gazda 4, 11, 17, 19, 44, 66, 67,
69, 72, 78, 85, 90, 101, 105,
107, 109, 116, 119, 120, 121,
123, 124, 126, 127, 137, 150.
gazdacsalád 24, 150.
gazdalegény 158.
gazdatársadalom 23.
gazdag 9, 21, 25, 26, 27, 28, 54,
58, 68, 159.
gazdaság 19, 30, 34, 35, 53.
gazdasszony 112.
gazdatanya 142.
gazduram 72, 91, 125.
gazember 123.
gázság 113.

gáztett 49.
gágog 155.
gálánt 120.
gátlástalan 32.
gépkocsi 129.
golyó 15, 38, 59, 69, 87, 91,
111.
golyó nem fogja 41, 59.
gomb 31, 153.
gonosztevő 14, 44.
gödör 62, 66, 67, 74.
göndör 112.
göröngy 97.
grenadin 89, 90, 154.
gulya 35, 64.

GY

gyász 58.
gyerek 6, 57, 61, 62, 70, 72, 78,
83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91,
92, 93, 95, 98, 99, 100, 102,
104, 105, 106, 107, 108, 109,
111, 113, 114, 119, 123, 124,
132, 133, 138, 139, 155.
gyermektelen 150.
gyerökágy 118.
gyerökujj 113.
gyërtya 44.
gyékény 125.
gyilkol 6, 30, 32, 116, 124.

gyilkos 23, 29, 38, 42, 45, 59,
127.
gyolcsvászón 157.
gyomor 92.
gyűlölet 21, 28, 30, 37.

H

hagyomány 9, 12, 22, 25, 39,
46, 54, 59, 142, 155.
hagyományos társadalom 12.
hajcsár 48.
hajdú 59, 88, 89, 137.
hajsza 33.
hajtás 154.
halál 4, 6, 7, 15, 20, 26, 37, 40,
41, 46, 64, 75, 107, 109, 117,
120, 124, 131, 139, 148, 150.
halál fija 109.
halászdal 54.
halhé 85, 154.
hallgatónóta 9.
harag 20, 61, 85, 92, 137, 154.
haramia 14, 410, 106, 124.
harang 110.
harcképtelen 130, 155.
harmonikaszerű 157.
hasmönés 126.
hálóhely 5, 92.
hámfa 155.
hátsló 66.

ház 11, 44, 45, 62, 65, 87, 90,
 93, 104, 119, 120, 138, 139,
 150, 151, 152, 156, 158, 159.
 házasság 15, 123, 153.
 hegedű 68.
 helytörténeti gyűjtemény 144.
 helyzetdalok 53.
 hiedelmek 59.
 hintó 108, 132.
 hirdetőkönyv 28, 29, 34, 197,
 144.
 hitelesít 11.
 hizlal 119, 130.
 hímzett 159.
 híresség 123.
 hírjelzés 142.
 hívatlan látogató 100.
 hízó 134.
 holttest 44.
 honvéd 30, 31, 36, 39, 70, 123.
 hordó 119, 152.
 horizont 30.
 hozomány 156.
 hó 63, 103.
 hóhér 19, 63, 139.
 holnap 37, 156.
 holló 41, 124.
 hős 12, 13, 16, 23, 28, 31, 41,
 45, 46, 47, 52, 84, 89, 146.
 hősiesség 41.
 hullámszik 157.
 humánus 30.
 huncut 6, 113.
 hüvelykujj 44.
 hűség 58.

I

idealizált hős 16, 46.
 ideológia 28.
 igaz 12, 17, 25, 58, 110.
 igaz-történet 17.
 igazság 28, 32, 33, 40, 42, 140.
 igazságérzet 32.
 igazságkereső 40, 107.
 igazságszerető 37.
 igazságtalanság 19, 21.
 igavonó 66.
 ijesztő 103.
 ingovány 76.
 ingyenélő 137.
 innivaló 92.
 intézmény 30.
 intéző 12, 65.
 iparos 6, 16, 102, 123.
 irat 29, 31, 144.
 irhájuk 123.
 ismerethiány 29.
 ispány 108, 154.
 isten 49, 50, 52, 56, 57, 69, 78,
 88, 93, 95, 100, 102, 119,
 121, 128, 137.
 istenfélő 119.

istálló 43, 50, 57, 81, 84, 85, 92,
97, 98, 99, 108, 109, 110,
115, 120, 121, 128, 158.

istállófiú 119.

ítéletvégrehajtó 153.

ittas 123.

J

javítás 11.

járadék 151.

járkáló 14.

jegyajándék 131, 156.

jegyzőkönyv 29.

jel 18, 22, 25, 26, 29, 31, 33, 49,
57, 99, 111.

jeles vásárhelyiek 30, 144.

jelvény 152.

jómadarak 88.

jómódú 19, 121.

jószág 5, 14, 25, 29, 35, 67, 72,
83, 90, 104, 118, 130, 131,
137, 138, 156.

jószágkupec 49.

juhász 17, 29, 34, 53, 73, 106,
151.

jussolni 120

K

kakastoll 65.

kaland 16, 24, 33, 42, 46, 102.

kalácstészta 155.

kalász 105, 152, 156.

kamra 129, 153.

kanász 53, 115.

kanászgyerök 118.

kancafal 61, 154.

kantárszár 91.

kaparj 129.

kapál 129, 137.

kapcabetyár 14, 123, 138.

kappan 88.

kapzsiság 7, 125.

karám 74.

karcsú 58, 94.

kard hüvelyébe 73.

karikás ostor 26, 91, 154.

kaskötő 70.

kaszárnya 86.

kassza 118.

katonafogdosás 126.

katonaság 21, 156.

katonaszökevény 48, 111.

katonáskodás 20, 97.

kazal 62, 126.

káka 158.

káromkodás 74.

kártétel 21.

kárvallott 42.

kárt vallott 25.

katonadal 47.

kegyelem 7, 138.

kegyelmet kap 26, 110.

kegyetlen 20, 27, 33, 37, 59.
kelengye 156.
kelepöl 138, 154.
kemencekuckó 155.
keménykalap 113.
kemönce 81, 130, 132.
kenderkötél 154.
kenyér 142, 155.
kerekjászol 158.
kerékráf 159.
kezesállat 156.
kémkedik 158.
kényszerhelyzet 34.
kényszerít 5, 26, 38, 92, 106.
kés 88, 129.
kétfenekű 152.
kézirat 11, 144, 146.
kihajtás 158.
kihegyezett 158.
kikerít 120.
kirablás 5, 6, 15, 93, 102.
kirakat 52.
király 15, 29, 31.
kirekesztett 20.
kirurgus 153.
kisgazda 131.
kisimítás 155.
kiskabát 155.
kiszakított marhák 78.
kiszenved 99, 104, 139.
kivégzés 27, 110.
kizavar 6, 120.
kizsákmányolt 20.
kíméletlen 19, 32, 138.
kínvallatás 45.
kínzás 98.
kínzó eszköz 153.
kivött gyerekek 62.
kocsi 19, 21, 23, 24, 56, 57, 62,
63, 77, 80, 83, 84, 96, 98,
102, 107, 108, 109, 110, 112,
113, 114, 116, 117, 118, 119,
123, 128, 132, 134, 136, 137,
139, 155.
kocsi nyútó 116, 155.
kocsis 77, 78, 109, 110, 112,
113, 128, 132.
kokettál 155.
kolbász 158.
koldus 22, 34.
konduktor 154.
konkoly 73.
konyha 65, 84.
koporsó 78.
koppant 135.
korc 157.
kormányzó 12, 140.
kormos bika 130, 155.
kosárfonó-fűz 154.
Kossuth apánk 24.
Kossuth-kalap 89.
Kossuth-katona 93.
Kossuth-kultusz 24.
Kossuth-kurva 24.

- Kossuth-kutyák 24.
 Kossuth-párti 130.
 Kossuth-szakáll 116.
 kovács 30, 33, 37, 38, 88, 91,
 105, 112, 126, 145, 146, 157,
 159.
 köből 101.
 köd 44, 63, 84, 124.
 ködmön 152.
 könyörgött 79, 102, 109, 110,
 137.
 körmönfont 88.
 köröszút 117.
 körösztvás 120.
 kötél 15, 133.
 kötélgyártó 133.
 kötőanyag 154, 159.
 közbátorság 31.
 közbiztonság 148, 153.
 közvilágítás 153.
 követendő példa 27.
 kőműves 30, 151.
 kresztomátia 22.
 kubikos 75.
 kuckó 81, 132, 155.
 kucsma 157.
 kukorica 85, 153.
 kukoricafosztóka 12.
 kukoricaliszt 155.
 kunyhó 51, 106.
 kurva 24, 74.
 kutya 19, 23, 57, 66, 90, 128.
 kúcslyuk 115.
 kúdús 67, 128.
 kútgém 44, 67, 69.
 kutyaakasztás 44.
- L**
- lakodalom 93.
 lakta 40, 83, 106, 117, 132.
 laskatészta 155.
 latorének 45.
 lábasjóság 33, 154, 156, 158.
 lábujj 98.
 lámpa 127.
 lánc 38, 65, 150.
 láncolva vitték 63.
 láng 141.
 lány 21, 40, 57, 58, 68, 79, 85,
 91, 94, 100, 107, 108, 111,
 113, 121, 133, 138.
 lázadó sereg 31.
 lefejt 31.
 legelő 53, 54, 64, 66, 102, 130,
 138, 156.
 legeltetés 54, 131, 158.
 legenda 146.
 legendaregény 13.
 legény 57, 62, 68, 75, 86, 103,
 106, 123, 127.
 legépelés 11.
 lelkiismeret 4, 12, 38, 65.

lelkiület 31.
 leszámolás 7, 126.
 letartóztat 37.
 leves 88.
 levestészta 155.
 levéltár 9, 12, 13, 22, 28, 29, 31, 36.
 lőütötte 127.
 lécváz 158.
 liba lőtt 81, 155.
 lisztös zsákok 136.
 lírai dalok 46, 47, 49.
 lírai hős 46.
 lop 5, 7, 18, 23, 29, 32, 33, 44, 47, 53, 55, 57, 63, 66, 67, 72, 80, 83, 86, 97, 107, 110, 112, 115, 117, 119, 120, 124, 128, 129, 130, 131, 135, 136, 138, 146.
 lopott marha 72.
 lovasbetyár 27, 125.
 lóajándék 7, 127.
 lóhalálában 139.
 lóköttő 14.
 lólopás 4, 18, 66, 139.
 lóőr 108.
 lótartó 90.

M

madár 47, 52, 57, 58, 95.
 madzag 112.
 magatartás 14, 17, 18, 21, 27, 39, 40, 51, 65, 108, 112, 158.
 magkan 119, 155.
 magtalanít 119.
 magyar 7, 9, 11, 13, 14, 21, 22, 25, 26, 30, 31, 34, 36, 39, 43, 45, 51, 55, 56, 68, 89, 94, 103, 124, 132, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 155, 158
 magyar nóta 55.
 magyaros 89.
 major 49, 55, 56, 62, 108, 112, 116, 117, 132.
 marcona 31.
 mágikus 44, 51.
 máléliszt 110, 055.
 mándli 112, 155.
 mángorló 130, 155, 156.
 márványoszlop 139.
 másolat 29.
 mátka 58.
 mecenatúra 30.
 meghajol 156.
 megkerül 7, 120.
 megleckéztetés 4. 72.
 megsüvegel 11, 156.
 megszólító 152, 156.
 megugrott katonák 14, 34.
 megvendégel 11.
 megyebörtön 5, 75.
 mellékhelyiség 141.

menedék 5, 89, 126.
menekül 6, 7, 23, 34, 38, 39, 43,
64, 74, 81, 89, 97, 98, 99,
115, 125, 127, 134.
mestergerenda 141, 150.
mestörgerenda 127.
meszel 95.
mezőváros 17.
mécse 86, 109, 138.
ménes 35, 36, 53, 57, 94.
mészárlás 65.
mészárszék 114.
misztikum 59.
mocsár 131.
modell 27.
monda 9, 16, 43, 59.
mondahagyomány 9.
morajlott 139.
mordály 103, 106.
móring 6, 117, 118, 119, 156.
mögkönnyebbül 135.
mögámad 70, 83, 123.
mögtorol 104.
mögugrott 75, 97, 99, 115, 125,
156.
mögustoroz 138, 139.
mögvasalták 115.
megvív 110.
mulat(ozás) 54, 80, 93, 95, 101,
109, 119, 123, 127, 129, 134,
136.

mulatónóták 58.
mulatós 69 123.
munkakerülő 20.
munkaképtelen 151.
munkás 37, 38, 140.
munkáskérdés 30.
munkásmozgalom 28, 146.

N

nappal 23, 24, 36, 67, 75, 77,
88, 93, 95, 102, 111.
nappaltató 36.
nagyatyám 114.
nagygazda 112.
nádas 36, 76, 80, 101.
nemes 36, 76, 80, 101, 141.
nemes betyár 134.
nemes lelkű 140.
nemzetös úr 107.
nemzeti elnyomás 13.
nemzeti érzelmek 24, 30, 31.
nemzeti hős 13.
nemzeti példa 30.
nemzetiség 56, 57.
nemzeti vonás 47.
nemzetközi 16, 147, 129.
neveletlen ujj 44, 156.
nénémasszony 88, 156.
nép(i) 9, 10, 13, 14, 15, 17, 18,
20, 21, 22, 23, 24, 27, 28, 31,
33, 34, 37, 40, 41, 42, 43, 46,

48, 51, 57, 65, 143, 144, 145,
152, 154, 155, 157.
népballada 57, 149.
népdal 47, 57, 58, 142, 144,
145, 146.
népdalgyűjtés 142.
népi hős 23.
népi líra 51.
népi „maffia” 9.
népi szokások 155.
népköltészet 9, 17, 45, 56, 144,
145, 148.
népművészet 53, 144.
nép szószólója 40.
népmese 12, 145.
névjegy 139.
névrokon 14, 22.
nóta 55, 87, 109, 126.
női betyár 36.
nősülés 138.

NY

nyargal 66, 71, 86, 91, 96, 99,
116, 120.
nyáj 53, 76.
nyárs 104.
nyári jászol 66, 105, 156.
nyerög 34, 71, 91, 92, 133, 135.
nyomor(úság) 30, 32, 56, 65.
nyomozás 120.
nyomra vezető 137.

nyomtatás 71, 159.
nyomtató 71, 138.

O

olló 89.
olvasókör 12.
oppidum 17.
orgazda 43, 69, 83, 121, 130,
131.
országgyűlési képviselő 30, 140.
orvul lelőtte 37.
osztrák 21, 24.
outlaw 18, 22, 25, 26, 34, 43.

Ö

ökör 72.
öl (ölni, ölés) 24, 33, 38, 44, 49,
98.
önakasztás 5, 92.
öngyilkos 37, 112, 149.
önkényuralom 20, 140.
ördög 75.
öreg 7, 24, 25, 36, 61, 62, 63,
65, 69, 70, 72, 73, 84, 87, 92,
93, 98, 99, 100, 102, 103,
104, 105, 106, 107, 113, 114,
115, 120, 121, 123, 124, 125,
129, 130, 131, 132, 150, 155.
öregapám 61, 70, 76, 79, 80, 91,
92, 104, 107, 114, 124, 130,
133, 136.

- öregasszony 57, 58, 96, 97, 129, 130.
 öregbéres 132.
 öreggazda 69.
 öröklődött 27.
 örökös 6, 120.
 összegző dal 55.
 összegző verselés 58.
 özvegy 101, 102.
 ör, őriz 12, 22, 29, 31, 38, 42, 54, 80, 90, 92, 100, 109, 110, 115, 125, 153, 158.
 örgróf 65, 70.
 őrszem 74, 158.
 ős 12, 17, 63, 92, 121.
- P**
- padka 132, 155.
 padlás 69, 98, 111.
 palló 76.
 paprikás 65, 74, 105, 127.
 paraszt 9, 11, 17, 19, 33, 42, 47, 52, 53, 55, 59, 62, 65, 69, 70, 78, 100, 102, 137, 138, 144.
 parasztélet 145.
 paraszti verselés 55.
 parasztpolgár 48.
 paripa 56, 100.
 parlagi 100.
 parókia 127.
 part 70, 72, 83, 90, 92, 93, 96, 100, 118, 141, 157.
 parti füzes 72.
 partjáró 116, 156.
 paszomány 153, 157.
 passzus 67, 68, 130, 141.
 passzushamisítás 33, 67.
 patkol 91.
 patriarkális 12.
 patyolat 94, 157.
 pálcáutések 19, 35.
 pálinka 92.
 pálinkafőző 92.
 pányva 66.
 párna 79.
 pásztor 21, 25, 26, 29, 31, 34, 35, 36, 47, 48, 52, 53, 58, 118, 137, 141, 144, 146, 158, 159,
 pásztor dal 34, 46, 54, 58.
 pásztorfogadás 54.
 pásztorlevél 210.
 pásztorszerszám 142.
 pásztorársadalom 34.
 pásztorviselet 32, 54.
 pej ló 53.
 pej paripa 100.
 pertli 112.
 pénz 23, 37, 54, 66, 68, 72, 77, 93, 121, 123.
 pénzjutalom 66, 72.

pipa 75, 76, 131.
pipadohány 75.
pische 87.
pisztoly 102.
pitaval 143, 157.
plébános 7, 39, 65, 127.
pocok 93.
pogácsa 155.
pogány 17, 19.
pokol 57, 124.
polgárháború 18.
polgári ruházat 155.
polgárosodó parasztság 9.
politika 14, 28.
ponyvairodalom 16.
ponyvakiadvány 46.
porcelángomb 158.
porig ég 134.
portyázó 30, 91.
posztó 91, 113, 152, 153, 155,
159.
pozitív hős 45.
pörgő 86, 157.
presbiter 17, 150.
primitív 20, 33, 146.
professzor 13.
próbatétel 6, 26, 100.
pszichoanalitikus 146.
puska (por, golyó) 59, 74.
puszta-bírák 34.
puszták kerülése 34.

pusztázó katona 59.
pünkösöd 128.

R

ragadványnév 22, 26.
rab 7, 26, 29, 37, 38, 49, 52, 75,
125.
rab betyárok 125.
rabének 45, 46, 51, 52, 59.
rabló 4, 13, 15, 45, 68, 125.
rablóbanda 20.
rabol 4, 5, 6, 15, 18, 27, 31, 32,
43, 44, 59, 67, 70, 73, 93,
101, 102, 103, 104, 107, 108,
111, 113, 114, 117, 118, 119,
125.
rablógyilkos(ság) 15, 23.
rabszolga 19.
racka 152, 158.
ragadványnév 22.
rajtacsíp 124.
rakott szárú 112, 157.
rábizonyít 49, 112.
Ráday-kor 34.
ráncos gatya 157.
rántotta 107.
recés 155.
reformkor 9, 28.
rejtőz(ik) 64.
rejtvényfejtő 133.
rendszabály 31, 34.

reszelővágó 143.
reteszöl 136.
részadás 120.
régí hírességek 148.
rémtett 46.
rémtörténet 42.
részös 101.
rézkarika 158.
riadó 74.
rideglegény 53.
rímfaragás 56.
robbant 118.
roggyantott 157.
romantika 46, 143.
romantikus betyárkép 24.
román katonák 119.
rombolás 30.
rospont 86, 157.
rögeszme 85.

S

sajt 125.
sajtár 153.
sapka 157.
sámfa 157.
sánta 131.
sáros 68, 76.
sedes dominalis 29.
sedria 29.
seftől 116.
segédmunkás 150.

segg 61, 104, 135.
selyemszövet 154.
sifon 129, 157.
sikkasztó 38.
siratóasszony 124.
sodrófa 155.
sógor 83, 84, 109, 137.
sömlyék 136, 158.
spanyolozás 154.
stáció 103, 158.
strázsa 75, 109, 158.
suba 16, 152, 158.
sudarú 154.
surbankó 78, 123, 158.
sült hal 95.

SZ

szabadsapat 4, 15, 16, 70.
szabadelvű 39.
szabad élet 21, 34.
szabadság 30, 58, 94.
szabadságérzet 32.
szabadságharc 13, 15, 20, 31,
36, 48, 149.
szabadsághős 24.
szabadságvágy 9.
szabadulás 90, 117, 118, 134,
135.
szakad 9, 121.
szakácsnő 119.
szakember 133.

szalmabála 141.
szalmazsák 115.
szalonna 43, 105.
szalonnakuka 65, 158.
szamártüsök 77.
szappanfőző 103.
szájhagyomány 12, 17, 46.
szájon vágta 81, 105.
szálastakarmány 158.
szállítás 107, 115, 120, 141.
számadás 35.
számadó 25, 35, 135, 158.
számmisztika 51.
szán 103, 108.
szántóvető 138.
szárazmalom 84.
szárazulat 157.
származás 19, 27, 34, 138.
szegény 15, 19, 21, 23, 25, 27,
28, 29, 30, 31, 32, 33, 52, 54,
57, 150, 151, 155.
szegények pártfogója 25.
szegények szószólója 13.
szegénylegény 14, 20, 45, 54,
58.
szegényparaszttság 16.
szentsarok 159.
személyes levél 35.
szemtanú 27.
szerelem 54.
szerencsehozó 44.
szeretetház 30, 61, 104.
szerető 37, 47, 54, 58, 73, 95,
111, 112, 143.
szerződés 65.
szélmalom 4, 73, 79, 103.
szélrúzsza 131.
széna 97, 98, 134.
szénatartó 115, 158.
szépapa 62.
szépirodalom 57.
szépiró 13, 42.
szérűskert 159.
szétfüstölte 131.
szétveretés 158.
szigorú 34, 138.
szilaj csikó 94.
szinkronizál 26.
szíj 154.
szív 41, 58, 95.
szoba 78, 129.
szociális 30.
szociális hősök 47.
szolgabíró 19, 30, 36.
szolgalegény 102.
szomorú 6, 23, 29, 104.
szomszéd 7, 48, 58, 84, 103,
119, 120, 132, 137, 138.
szóbeli embör 64, 87, 104, 126,
158.
szóbeszéd 158.
szórványmotívum 54.

szökés 15, 16, 21, 48, 74, 97,
101, 112, 115, 126, 130, 156.
szömuveg 139.
szövegromlás 55.
szöveg rögzítése 11.
szőlő 119, 136.
szubkultúra 20, 32.
szurony 65.
szülék 159.
szülő 24, 153.
szűcs 103.
szűcshímzés 159.
szűr 5, 31, 76, 82, 85, 86, 94,
102, 159.
szűrű 71, 156, 159.
szűz dohány 116, 159.

T

tagbaszakadt 79.
talár 127,
taligás 159.
talizmán 6, 44, 62, 113.
talyigás kúdús 67.
tanya 16, 31, 43, 52, 83, 114,
126, 127, 146, 151.
tanyaablak 81.
tanyabejáró 65.
tanyaföld 156.
tanyaszomszéd 83.
tanyaudvar 136.
tanyavég 65.

tanyavilág 85.
tarisznya 80, 142.
tartalékföld 150.
tatárjárás 40.
támasztófal 155.
tánc 53, 63, 128.
tárolóbútor 158.
tárolóedény 159.
társadalom 12, 18, 19, 20, 21,
32, 33, 37, 47.
teins (téns) 19.
teknő 159,
teknyő 129, 159.
terelés 154.
terhes asszony 44, 45.
természet 47, 53, 54, 83, 119.
természeti jelenség 47.
templom 40.
testbéli büntetés 35.
testvér 6, 9, 11, 32, 39, 40, 42,
43, 48, 50, 51, 59, 67, 73, 83,
86, 90, 91, 92, 97, 98, 99,
101, 106, 107, 110, 123, 127,
130, 132, 141, 147, 150, 156.
téglagyáros 30.
tél 62, 63, 103, 118, 121, 155.
tinó 92, 104.
tisztaszoba 159.
tisztletbeli 156.
tisztölendő úr 39.
titoktartó 131.

toborzó út 15.
tocsogós 158.
toliágy 63, 72, 159.
tolvajének 46.
tollba mond 11.
tor 129.
tornyos nyoszolya 159.
torokátharapás 98.
torony 94, 102.
toronyóra 40.
tömlöc 125.
tömlöctartó 96.
török 121.
történelmi hitelesség 141.
történelmi igazság 40, 42.
történelmi tévedés 33, 42.
történelmi mondák 42.
törvényellenös 116.
törvényen kívül 22, 46, 58.
törvénszegés 18, 53, 54.
tréfás rigmus 55.
trimfli 88.
tulajdonjegy 33.
tulajdonviszony 141.
tülökkaparék 131.
tűzet csihol 109.
tű 93.
tűzharc 77.
tűzrevaló 89, 105.

U

udvar 41, 61, 66, 75, 91, 95, 98,
105, 115, 119, 120, 127, 136,
151, 156.
udvarol 91, 155.
unoka 83.
unokaöcs 151.
uraság 100, 117, 125, 138, 139.
ustorszár 139.
utazási engedély 141.
újgazdag 30.
újságíró 13, 40, 42.
úrellenesség 9.
úri osztály 138.
úriszék 29, 139.
úri társadalom 37.
útlevél 68.
úti levél 141.
útonálló 14, 45.
útravaló 5, 92.

Ü

ükapa 62, 63, 82.
üldöz 19, 20, 24, 34, 38, 41, 58,
59, 64, 66, 81, 86, 87, 97, 99,
107, 157.
ünnep 14, 54.
ünneplő 157, 158.
üres tárca 93.
üsző 101, 031.

V

- vacsora 5, 88, 89, 125, 132.
vadászvacsera 132.
vagyon 19, 28, 30, 32, 33, 35,
54, 130, 154.
vagyongyűjtés 33.
vagyonszerző 32.
vajúzó asszony 65.
vakmerőség 91.
valóság 9, 13, 28, 33, 46, 84,
112, 146, 147.
vallatás 6, 45.
vallatóra fog 98.
varázsereje 113.
varjak 63.
vasajtó 43.
vasalás 59, 115, 155.
vasas kocsi 120, 059.
vashorga 141.
vaskarika 154.
vaspánt 153, 159.
vasvilla 33, 62.
vallomás tevő 49, 56.
vállmagasság 158.
változat(os) 14, 17, 42, 48, 49,
50, 52, 155.
vályú 84, 128.
vámház 86.
vándorkereskedő 73.
vár 31, 41, 57, 96, 109, 110,
143.
vármegye 22, 29, 89, 111, 125,
154.
városbiztos 67.
város embőrei 66.
városháza 37, 38, 63, 66.
városközösség 30.
vásár 23, 34, 68, 72, 83, 93, 101,
102, 103, 104, 123.
vásárállás 86.
vásárolók 5, 93, 103.
vele hálás 58, 100.
vendég 5, 34, 57, 72, 92, 93,
129, 132, 136, 159.
vendégoldal 155.
vendégsereg 127.
veréb 59, 64, 67, 111.
vers 11, 12, 17, 25, 45, 48, 50,
55, 57, 58, 68, 93.
vert fal 61, 65, 136, 154, 159.
vesszőfonat 154.
vezérürü 86.
végkielégítés 151.
véka 101.
vén boszorka 103.
vén kurva 130.
vendéglátás 6, 104, 106.
vesszőz 133.
vér 5, 7, 9, 16, 27, 33, 38, 41,
64, 76, 77, 83, 84, 85, 111, 126,
128.
vérdíj 86, 110.

vérrokonság 22.
vérszomjas 26.
vértanú 39, 127.
vésztörvényszék 9.
világ 30, 73, 100, 102.
világít 24, 40, 44, 113, 141.
világháború 14, 17, 118, 150.
világosi fegyverletétel 100.
virág 47, 54, 57, 97, 133.
virradat 121.
virraszt 124.
viskó 65.
visszaszívni 135.
vízállásos 159.
vodka 92.
vonat 4, 15, 70, 117.
vonó 68.
vőfély 93.

Z

zabla 107.
zivatar 88.

ZS

zsaluzás 236, 159.
zsandár 4, 64, 71, 72, 80, 81, 86,
91, 95, 99, 106, 114, 115,
116, 134.
zsák 25, 27, 93, 115, 136.
zsebóra 112.
zsidó 73, 74, 108, 132.
zsinór 31, 153.
zsivány 14, 33, 45, 69, 89, 108,
137.
zsír 20, 74, 86, 89, 131.